

VLADA CRNE GORE

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU

2016 - 2018

Podgorica, januar 2016.

SADRŽAJ

1	Ekonomski okvir i ciljevi ekonomske politike	7
2	Makroekonomski okvir.....	15
2.1	Tekuća ekonomska kretanja	16
2.1.1	Bruto domaći proizvod	16
2.1.2	Inflacija	17
2.1.3	Zaposlenost i zarade.....	18
2.1.4	Kreditna aktivnost banaka	18
2.1.5	Eksterni sektor	19
2.2	Makroekonomske projekcije za period 2016-2018.	20
2.2.1	Osnovni makroekonomski scenario 2016-2018.....	21
2.2.2	Scenario nižeg rasta	29
3	Fiskalni okvir.....	32
3.1	Strategija za izradu politike i srednjoročni ciljevi	32
3.2	Javne finansije u 2015.	34
3.3	Procjena javnih finansija u periodu 2016 - 2018.....	38
3.3.1	Usmjerenja fiskalne politike za period 2016 – 2018.....	38
3.3.2	Osnovni fiskalni scenario.....	41
3.3.3	Fiskalni scenario nižeg rasta	43
3.4	Strukturni bilans	44
3.5	Nivo i kretanja zaduženja, analiza djelatnosti „ispod crte“ i prilagođavanja tokova - stanja.....	45
3.5.1	Državni dug u 2015. godini.....	45
3.5.2	Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2016 – 2018.....	47
3.5.3	Scenario nižeg rasta.....	49
3.5.4	Stanje državnih garancija.....	49
3.6	Analiza osjetljivosti i poređenje sa prethodnim programom.....	50
3.7	Održivost javnih finansija.....	52
4	Prioriteti strukturnih reformi u periodu 2016-2018.....	54
4.1	Identifikacija ključnih prepreka rastu i konkurentnosti (dijagnoza).....	54
4.2	Prioritetne strukturne reforme po oblastima	56
4.2.1	Upravljanje javnim finansijama	56
4.2.2	Infrastruktura	60
4.2.3	Razvoj privrednih sektora	70
4.2.4	Poslovni ambijent, korporativno upravljanje i smanjenje neformalne ekonomije	79
4.2.5	Apsorpcija tehnologije i inovacije.....	89
4.2.6	Trgovinske integracije	91

4.2.7	Zapošljavanje i tržište rada.....	93
4.2.8	Podsticanje socijalne uključenosti, borba protiv siromaštva i promovisanje jednakih šansi	97
4.3	Sažet pregled reformskih prioriteta.....	101
5	Fiskalne implikacije prioriternih strukturnih reformi	104
6	Institucionalna pitanja i uključenost zainteresovanih strana	106
7	Sumarni podaci	108
8	Prilozi.....	137

SPISAK SKRAĆENICA

BDV – Bruto dodata vrijednost

CEFTA- Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini

CGES- Crnogorski elektroprenosni sistem AD

COSME- Program EU za konkurentnost MSP

EBRD- Evropska banka za obnovu i razvoj

EIB- Evropska investiciona banka

EIF- Evropski investicioni fond

EEN- Evropska mreža preduzeća

EFP- Ekonomsko-fiskalni program

EK-Evropska komisija

EPCG-Elektroprivreda Crne Gore

IPA - Instrument za pretpristupnu pomoć

IPARD- IPA ruralni razvoj

IRFCG- Investiciono-razvojni fond Crne Gore

JP- Javno preduzeće

JPP- Javno-privatno partnerstvo

KfW- Njemačka razvojna banka

MSP- Mala i srednja preduzeća

PER- Program ekonomskih reformi

NOK - Nacionalni okvir kvalifikacija

OECD-Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju

PEP-Pretpristupni ekonomski program

PPV – Potpredsjednik Vlade

PRCG 2014-2017. – Pravci razvoja Crne Gore 2014-2017.

RRC-Regionalni savjet za saradnju

SEETO- Obzervatorij za saobraćaj u Jugoistočnoj Evropi

SDI-Strane direktne investicije

Strategija JIE 2020- Strategija razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020.

STO - Svjetska trgovinska organizacija

1 EKONOMSKI OKVIR I CILJEVI EKONOMSKE POLITIKE

Program ekonomskih reformi (PER) za Crnu Goru predstavlja ekonomsku politiku Crne Gore u srednjem roku i osnovu za ekonomski dijalog sa Briselom. PER je najvažniji ekonomski dokument u zemlji strukturiran prema zahtjevima i metodologiji Evropske komisije. Na taj način, Crna Gora, već drugu godinu zaredom, priprema sveobuhvatan, konzistentan i, sa članicama EU i kandidatima za članstvo, uporediv dokument koji se diskutuje na Vladinim komisijama i koji usvaja Vlada. Od 2016. godine PER je bio dostupan svim zainteresovanim stranama kroz organizovanu javnu raspravu.

Evroatlantski okvir ekonomske politike

U 2015. godini došlo je do značajnijih pozitivnih pomaka na putu Crne Gore ka evroatlantskim integracijama. Pozivnicom za učlanjenje u NATO zemlja je ostvarila jedan od svojih najvažnijih političkih ciljeva postavljenih još za vrijeme sticanja nezavisnosti. Članstvo u ovoj organizaciji obezbjeđuje Crnoj Gori dugoročnu stabilnost i bezbjednost, a donosi sa sobom i značajne ekonomske benefite. Naime, iskustva drugih novih članica NATO-a ukazuju na činjenicu, da učlanjivanje u NATO po pravilu utiče na poboljšanje poslovne klime, na povećanje atraktivnosti zemlje za investitore, kako strane tako i domaće, a često i na podizanje kreditnog rejtinga zemlje.

Učlanjivanje Crne Gore u NATO komplementarno je sa procesom integracije zemlje u EU. Taj je proces u 2015. godini ne samo nastavljen nego i intenziviran. Što se samih pregovora tiče, od januara do septembra otvorena su još četiri poglavlja pregovora o pravnoj tekovini EU (16 – Porezi, 30 – Vanjski odnosi, 9 – Finansijske usluge i 21 – Transevropske mreže). Time se ukupan broj otvorenih poglavlja popeo na 20, a dodatno su 2 poglavlja i privremeno zatvorena. U 2016. godini očekuje se otvaranje preostalih pregovaračkih poglavlja, a i privremeno zatvaranje nekih. Težište izazova koji stoji pred Crnom Gorom u narednom periodu prenosi se iz same harmonizacije zakonodavstva zemlje sa pravnom tekovinom EU na proces njene implementacije. U skladu s planiranom dinamikom usvojenom u Programu pristupanja Crne Gore, u naredne tri godine će se preduzeti sve potrebne mjere da se do kraja 2018. godine postigne maksimalan stepen usklađenosti zemlje s pravnom tekovinom EU i da se uspostave odgovarajući administrativni kapaciteti za njeno efikasno sprovođenje, kako bi se pregovori o pristupanju mogli privesti kraju.

Značajni pomaci bili su ostvareni i u drugim segmentima procesa EU integracija. Tako je Crna Gora potpisala međudržavne granične sporazume sa dvije susjedne zemlje – Bosnom i Hercegovinom i Kosovom. Ovi sporazumi koji su uradjeni bez participacije Evropske unije ili neke treće strane predstavljaju model za rješavanje graničnih pitanja u regiji. Pozitivna uloga Crne Gore u rješavanju graničnih pitanja na Balkanu bila je veoma zapažena i na Bečkoj konferenciji o Zapadnom Balkanu. Na konferenciji koja je dio Berlinskog procesa postignut je dogovor o konkretnim infrastrukturnim projektima u regiji, pri čemu su Crnoj Gori odobrena dva projekta iz oblasti energetike i saobraćaja, ukupne vrijednosti 45 miliona eura. Ovi će projekti značajno doprinijeti ne samo povezivanju Crne Gore sa regionom i dalje sa Evropom, već i realizaciji cjelokupne agende povezanosti kao jednog od stubova za razvoj regije kao cjeline.

Tokom 2015. je nastavljeno sprovođenje projekata u okviru Instrumenta pretpristupne podrške –IPA. Korištenje sredstava po osnovu IPA I se polako privodi kraju i očekuje se da će projekti biti završeni tokom 2017, a Crna Gora bilježi visok stepen apsorpcije sredstava po tom osnovu, što potvrđuje spremnost crnogorskih institucija i organizacija ne samo za planiranje i programiranje, već i za

spvođenje projekata.¹ Na drugoj strani, napor je uložen u kvalitetno programiranje za IPA II. U skladu sa novim konceptom pretpristupne podrške koja se sada fokusira na sektorski pristup, sa Evropskom komisijom dogovoreni su prioritetni sektori u koje će biti usmjerena pomoć u narednom srednjoročnom periodu, a počelo se i sa svim potrebnim aktivnostima za uvođenje sektorske budžetske pomoći kao novog pretpristupnog finansijskog instrumenta.

Cilj ekonomske politike

Cilj ekonomske politike u periodu od 2016. do 2018. jeste intezivniji i održiv ekonomski rast uz otvaranje novih radnih mjesta.

Intezivniji ekonomski rast podrazumijeva da su Crnoj Gori neophodne više stope realnog ekonomskog rasta kako bi se dostigao nivo BDP per capita zemalja EU, odnosno povećao standard stanovnika Crne Gore i ostvario jedan od elemenata strateškog cilja – kvalitetan život svakog pojedinca u Crnoj Gori. Taj rast mora biti održiv u budućnosti na način da reformske mjere, koje se primjenjuju kako bi se on postigao, ne prouzrokuju velike ekonomske probleme. Drugim riječima, Vlada će izbjegavati promjene koje kratkoročno povećavaju ekonomske indikatore, a dugoročno ugrožavaju stabilnost ekonomskog sistema.

Fokus ekonomske politike u periodu od 2016. do 2018. godine biće rast konkurentnosti crnogorske ekonomije kroz primjenu strukturnih reformi i razvoja infrastrukture u cilju rasta domaćih i stranih direktnih investicija.

Politika ekonomskog prosperiteta je bila opredjeljenje Vlade Crne Gore u prethodnom periodu, a biće i u narednom srednjoročju. Model ekonomskog rasta u Crnoj Gori zasniva se najvećim dijelom na stranim direktnim investicijama. Vlada Crne Gore prepoznaje potencijal za rast crnogorske ekonomije u turizmu, energetici, poljoprivredi i industriji, ali isto tako i prostor za poboljšanje investicionog okruženja. Drugim riječima, koliko god Crna Gora bila zemlja velikih prirodnih potencijala na geostrateški važnoj poziciji evropskog kontinenta, politički stabilna i uspješna na putu evro-atlantskih integracija, preduslovi za ekonomski prosperitet su razvijena infrastruktura i institucionalni okvir koji omogućava rast radne produktivnosti. Kao rezultat nepovoljne strukture crnogorske ekonomije i niske stope aktivnosti radne snage, crnogorska ekonomija se već deceniju suočava sa visokim deficitima u bilansu plaćanja, uzrokovanih velikim minusima u spoljnotrginskoj razmjeni.

Usklađenost preporuka EU i prioriteta Vlade Crne Gore

PER je živ dokument. Takvim ga čini usklađenost sa godišnjim zakonima o budžetu i srednjoročnim budžetskim okvirom i činjenica da Evropska komisija godišnje ocjenjuje reformske mjere i politike, a Evropska unija daje preporuke za njihovo unapređenje. Osam preporuka za Crnu Goru sa Ministarskog sastanka u maju 2015 u Briselu su u oktobru bile osnova za defnisanje nacionalnih prioriteta ekonomske politike u srednjem roku. U PER-u 2016 Crna Gora predstavlja mjere fiskalne politike i strukturnih reformi sa makro-fiskalnim i sektorskim uticajem koje su uskladjene sa preporukama sa Ministarskog sastanka (detaljan prikaz mjera kao odgovora na preporuke EU pogledati narednoj tabeli). Zbog opredijeljenosti ekonomske politike Vlade Crne Gore da povećanje konkurentnosti ekonomije postigne kroz razvoj infrastrukture i strukturne reforme koji iziskuju visoke izdatke u srednjem roku, Crna Gora ne odustaje od održivog rasta uskladjenog sa agendom EU koji u osnovi sadrži fiskalnu održivost. Naprotiv, gradeći i razvijajući ekonomski sistem na način predstavljen u PER-u

¹ Samo u oblasti prekogranične i transnacionalne saradnje tokom 2015. realizovano je 69 projekata ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 15,6 miliona eura u oblastima ekonomske saradnje, zaštite životne sredine, turizma, poljoprivrede, kulture, obrazovanja, socijalne kohezije, kao i određeni broj manjih infrastrukturnih projekata

2016 Crna Gora pokazuje svoju namjeru da, kroz ulaganja i sistemske promjene, omogući svojim građanima i privredi ambijent približan EU.

Prioriteti ekonomske politike Crne Gore u periodu od 2016-2018. godine su: dalji razvoj saobraćajne infrastrukture, fiskalna održivost, povoljan investicioni ambijent, sistemsko smanjenje neformalne zaposlenosti, stvaranje uslova za rast kredita, rast i razvoj malih i srednjih preduzeća, jačanje eksterne pozicije zemlje i unaprjeđenje ljudskih kapaciteta koje je kao zajednička mjera u ostvarivanju sedam zacrtanih. Ti prioriteti su odgovor na prepreke ekonomskom rastu i na liniji preporuka EU za Crnu Goru.

Tabela. Koncizan pregled mjera preduzetih ili koje se planiraju preduzeti tokom trajanja programa kako bi se implementirale ciljne smjernice politika koje su usvojene od strane Ekonomskog i finansijskog dijaloga u maju 2015.

Zajednički zaključci Ekonomskog i finansijskog dijaloga iz maja 2015.	
Stanje	
1.	Da drži opredjeljenja u pravcu fiskalne discipline, uspostavi kredibilne reference na bazi fiskalnog okvira koji je zasnovan na novim pravilima i revidira strategiju upravljanja javnim dugom kako bi dovela javni dug u silazni trend u skladu sa srednjoročnim okvirom PER-a. U tom kontekstu, opštine se takođe pozivaju da daju doprinos jačanjem svoje sopstvene budžetske pozicije. Kako bi se poboljšala transparentnost, potrebno je razviti neophodni administrativni kapacitet za primjenu Evropskog sistema računa (ESA2010).
	<i>- u decembru 2015. Vlada je donijela Program reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020 kao jednu od ključnih oblasti reforme javne uprave. Reforma upravljanja javnim finansijama je potrebna kako bi se osigurala održivost i dobro upravljanje javnim finansijama u skladu sa EU propisima.</i>
	<i>- u septembru 2015. Vlada je usvojila paket mjera² za smanjenje neformalne zaposlenosti i time proširenja poreske osnovice i poboljšanja fiskalne discipline.</i>
	<i>- Vlada je postavila kao jedan od prioriteta PER-a za 2016. elektronsku fiskalizaciju kako bi smanjila neformalnu ekonomiju (koja će se sprovesti u periodu 2016-2018)</i>
	<i>- Ministarstvo finansija planira da pripremi strategiju korekcije fiskalnih neravnoteža u periodu od maksimalno pet godina i da dostavi Skupštini. Ta obaveza proističe iz fiskalnih pravila u situaciji kada javni dug predje 60% BDP-a. Očekuje se da će Strategija biti donijeta u novembru 2016.</i>
	<i>- MMF je obezbijedio sredstva za tehničku pomoć u programu revizije strategije upravljanja javnim dugom i za tu svrhu biće angažovana ekspertska podrška u izradi strategije.</i>
	<i>- u julu 2015. Ministarstvo finansija je unaprijedilo fiskalnu poziciju u opštinama tako što je za godinu dana požurila za godinu dana (za 2015.) program reprogramiranja njihovih dugova u zamjenu za racionalizaciju njihove radne snage.</i>
	<i>- Ministarstvo finansija je zajedno sa Centralnom bankom i MONSTAT-om nastavilo sa aktivnostima u skladu sa Akcionim planom za implementaciju ESA 2010 metodologije u statistiku javnih finansija. Puna implementacija je planirana prije kraja 2017.</i>
2.	Da razmotri dodatne reforme za postizanje dugoročne održivosti budžeta, kao što je uvođenje daljih restrikcija na ranije penzionisanje i razmatranje opcija za individualno učešće u sistemu starosnih penzija na obaveznoj osnovi, kao i implementaciju zajedničke politike zarada u javnom sektoru u kontekstu racionalizacije i modernizacije javnog sektora.
	<i>- u januara 2016. Vlada je utvrdila Predlog zakona o izmjenama zakona o radu koje se odnose na usaglašavanje sa Zakonom o upravnom postupku. Izmijenjeni zakon je trenutno u skupštinskoj proceduri i očekuje se da će se usvojiti u 2016.</i>
	<i>- zakonske odredbe koje privremeno dozvoljavaju penzionisanje po povoljnijim uslovima su prestale da važe u 2015.</i>

² Izvještaj “Neformalna ekonomija – prevazilaženje isključenosti i marginalizacije”

- Vlada je odlučila da usljed budžetskih ograničenja odloži dalji razvoj individualnih doprinosa u sistemu starosnih penzija (tj. drugi stub).

- u novembru 2015. Vlada je utvrdila Predlog zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru. Zakon je trenutno u skupštinskoj proceduri i njegovo usvajanje se očekuje u februaru 2016.

3. Da sprovede planirani program dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja (tzv. „Podgorički pristup“) kako bi se pristupilo problemu visokog opterećenja bankarskih bilansa nekvalitetnim kreditima iz perspektive protočnosti. Da bi se riješilo pitanje zaostalih nekvalitetnih kredita, da unaprijedi rokove i efikasnost u izvršenju ugovora. Da uvede djelotvoran nadzor nad faktoring kompanijama kako bi se unaprijedila transparentnost finansijskog sistema.

- u aprilu 2015. je usvojen Zakon o sporazumno restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama (tj. Podgorički pristup) i u primjeni je od 1. maja 2015. sa trajanjem od 2 godine. Zakon je na dobrovoljnoj osnovi sa ciljem da doprinese daljem smanjenju nekvalitetnih kredita u ukupnom portfelju kredita. Do sada je nivo nekvalitetnih kredita pao sa 17% u 2014. na 13% u 2015.

- u maju 2015. usvojen je Zakon o izmjenama Zakona o izvršenju i obezbjeđenju, kojima se unaprijeđuju mjere koje se odnose na izvršenje ugovora i kojima se propisuju normativne promjene koje se odnose na funkcionalnu nadležnost odlučivanja o pravnim ljekovima protiv odluka javnih izvršitelja.

- kada su u pitanju planovi za uvođenje nadzora nad faktoring kompanijama, Vlada Crne Gore je proširila obuhvat tako što je u svom Programu za 2016. unijela utvrđivanje Predloga zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, mikro-kreditnim i kreditno-garantnim djelatnostima, u skladu sa EU propisima. Usvajanje ovoga propisa će dodatno osigurati stabilnost finansijskog sistema. Implementacija zakona se očekuje u 2017.

4. Da dopuni i izmijeni radno zakonodavstvo kako bi se uvela dalja fleksibilnost tržišta. Da pojača sankcije koje će obeshrabrili neprijavljeni rad. Da poboljša usmjeravanje aktivnih politika za radnike koji su u riziku da ostanu bez posla i da osnaži učešće na tržištu rada kada je riječ o starijoj populaciji.

- Kako bi se stvorili uslovi za dalju fleksibilnost na tržištu rada, počelo se sa aktivnostima na izmijeni zakona o radu. Predstavnici Vlade, u saradnji sa socijalnim partnerima i civilnim sektorom, pripremaju novi Zakon o radu, a njegovo usvajanje je predviđeno za 2017. Pored toga, kako bi se dodano izvršila dodatna harmonizacija sa EU pravnom tekovinom i međunarodnim standardima, fokus novog zakona će biti da preispita odluke koje se odnose na ugovore o radu, i na neodređeno i na određeno vrijeme.

- Izrada kvalifikacija zasnovanih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada će početi u 2016. a završiće se do polovine 2017.

5. Da aktivno nastavi obrazovnu reformu u cilju boljeg usklađivanja obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada i jačanja saradnje između obrazovanja i privrede.

- Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem se sprovodi kao dio prioritarnih mjera iz PER-a kao višegodišnji program, koji je takođe uključen u prioritarnne reformske mjere u PER-u za 2015. Ova mjera će se nastaviti u 2016, a izdvajanje u budžetu za 2016. za ove svrhe iznose 8,5 miliona eura.

- Izrada kvalifikacija zasnovanih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada će početi u 2016. a završiće se do polovine 2017.

- u julu 2015. se počelo sa izgradnjom inovativnog-preduzetničkog centra Tehnopolis u Nikšiću. Gradnja će biti završena do kraja 2016., a nabavka opreme za tri laboratorije (biohemiju, industrijski dizajn i ICT) je planirana do 2018. Centar će olakšati saradnju naučnih i istraživačkih institucija sa preduzećima kako bi se promovisali inovacije i stvaranje novih proizvoda i usluga.

6. Da osnaži strategiju razvoja saobraćaja, obezbjeđujući usklađivanje sa regionalnom agendom na polju

<p>povezivanja, sa posebnim naglaskom na ključne investicione prioritete (ključna mreža), i da uspostavi kredibilan mehanizam planiranja i finansiranja u vidu jedinstvenog sektorskog plana aktivnosti.</p>
<p>- u avgustu 2015. je potvrđena Osnovna transportna mreža za Zapadni Balkan na Samitu Zapadnog Balkana u Beču. Projekti Crne Gore (put, željeznica, luka i aerodrom) su pripremljeni i usvojeni za indikativno proširenje Osnovno TEN-T mreže do 2020., kao i akcioni plan koji bi doprinio na eliminisanju tržišnih barijera u oblasti transporta.</p> <p>- izmjena Strategije razvoja saobraćaja sa regionalnom Agendom je planirana za 2016. sa mogućnošću da se odloži za 2017. u slučaju da se ne dobije grant EBRD-a.)</p>
<p>7. Da dalje unapređuje poslovni ambijent tako što će obezbijediti blagovremenu primjenu projekta tzv. „giljotine propisa" (pojednostavljanja), jačajući funkcionisanje principa „jednog šaltera“ na opštinskom nivou za izdavanje građevinskih dozvola i kvaliteta evidencije upisa nepokretnosti u katastar.</p>
<p>- Implementacija preostalih preporuka iz Giljotine propisa će se nastaviti u 2016. i završiće se u 2017.</p> <p>- Proces izdavanja građevinskih dozvola kroz unaprijeđenje postojećih ICT rješenja je u toku i biće izrađen i implementiran u periodu 2016-2017.</p> <p>- u 2015. je usvoje Zakon o državnom premjeru i katastru nepokretnosti. Kako bi se unaprijedio kvalitet zemljišnog registra, Uprava za katastar će donositi odluke u skladu sa novim i skraćenim rokovima koji su predviđeni ovim zakonom. Aktivnosti će se nastaviti u 2016. i završiti u 2017. (uključujući regionalne katastarske kancelarije).</p>
<p>8. Da ostvaruje dalji napredak u sveobuhvatnom i strateškom pristupu oblasti bezbjednosti hrane i sanitarnih i fitosanitarnih standarda EU kako bi dobila akreditaciju za izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u EU. Napori u ovom pravcu treba da počnu od onih proizvoda gdje su pripreme odmakle i gdje Crna Gora vidi najveći izvozni potencijal.</p>
<p>- Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete sa ciljem postizanja standarda bezbjednosti hrane će se nastaviti u 2016. i 2017.</p> <p>- Vlada će nastaviti i sa programom povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz harmonizaciju sa međunarodnim standardima poslovanja. Program se sastoji od povraćaja troškova akreditacije kao i implementacije standarda, sertifikacije i ponovne sertifikacije. U 2016. program će se proširiti, pored poljoprivrede, na prerađivačku industriju, turizam, i trgovačke kompanije, sa ciljem povećanja njihove konkurentnosti kroz harmonizaciju sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta.</p>

Razvijena infrastruktura i strukturne reforme

Crna Gora ne može ostvariti svoju viziju razvoja kao ekskluzivna turistička destinacija bez savremene i razvijene infrastrukture. Preduzimanje tih projekata za državu Crnu Goru i Vladu jeste odgovoran posao koji nosi u sebi rizike, ali i svijest o ulozi države da sadašnjim i budućim generacijama poreskih obveznika omogući kvalitetan život i rad. Crnoj Gori su u oblasti infrastrukture potrebna inovativna rješenja i efektivna partnerstva između javnog sektora, privatnih kompanija i donatora kako bi valorizovala neiskorišteni potencijal u svrhu boljeg životnog standarda. Takođe, u okviru EU agende, tačnije „Berlinskog procesa“ regionalna povezanost i institucionalna usaglašenost u toj oblasti predstavlja jedan od prioriteta Vlade Crne Gore. Važni infrastrukturni projekti koje je Crna Gora predstavila u PER-u, odnosno započela ili planira realizovati u narednom periodu su: autoput Bar-Boljare, jadransko-jonski koridor, modernizovanje i izgradnja željeznice prema Srbiji i Albaniji, izgradnja drugog bloka termoelektrane, povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore sa Italijom i Srbijom, unaprjeđenje komunalne i ruralne infrastrukture. Pored tih projekata, Nacionalna investiciona komisija je u decembru 2015. godine usvojila *Jedinstvenu listu prioriternih infrastrukturnih*

projekata(pogledati Prilog) koja broji 64 projekta koja će se realizovati u periodu 2016-2025. Od ukupnog broja 10 projekata je iz sektora energetike, 9 iz sektora saobraćaja³, 30 iz sektora zaštite životne sredine i 15 iz sektora društvenih djelatnosti. Indikativni troškovi projekata iznose 4,3 milijarde €. Njihovom realizacijom se stvara stabilna infrastrukturna osnova za intezivniji i održiv ekonomski rast, odnosno kvalitetan život pojedinaca u Crnoj Gori.

S druge strane, najbolji i najteže primjenljiv instrument ekonomske politike kojim se postiže konkurentnost ekonomije i održivost javnih finansija jeste primjena sveobuhvatnih i konzistentnih strukturnih reformi. U situaciji kada se država opredijelila za razvojni budžet investirajući u infrastrukturu bez koje ne može ostvariti ekonomski rasti razvoj, strukturne reforme predstavljaju osnovni instrument ekonomske politike Crne Gore za rast konkurencije i fiskalnu konsolidaciju. Pad agregatne tražnje uzrokovan ekonomskom krizom i zamrzavanjem zarada u javnom sektoru i penzija dovodi do pada ponude novca na crnogorskom tržištu, tačnije krize likvidnosti. Država ima priliku da strukturnim reformama utiče na rast tražnje u kratkom roku i istovremeno kreira uslove za privredni rast u dugom roku. Od velike važnosti za dugoročan rast jeste da reforme budu dizajnirane tako da smanje mogućnost ponavljanja sličnih negativnih događaja u budućnosti. U PER-u je, pored infrastrukturnih projekata čija je realizacija započeta ili planirana budžetom, predstavljen set prioriternih mjera u okviru strukturnih reformi:

Oblast 1: Upravljanje javnim finansijama

1. Implementacija sistema elektronskih javnih nabavki

Oblast 2: Infrastruktura

2. Usklađivanje Strategije razvoja saobraćaja, sa regionalnom agendom
3. Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare
4. Modernizacija željezničke mreže
5. Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom
6. Unapređenje komunalne infrastrukture

Oblast 3: Razvoj privrednih sektora

7. Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete
8. Podsticanje investicija u prioritetne industrijske sektore
9. Unapređenje turističke ponude na sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima

Oblast 4: Poslovni ambijent, korporativno upravljanje i smanjenje neformalne ekonomije

10. Implementacija preporuka „Giljotine“ propisa
11. Unapređenje procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja
12. Postupanje katastarsa u skladu sa rokovima predviđenim Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti
13. Uvođenje elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa
14. Unaprjeđenje finansijske i nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Oblast 5: ApSORpcija tehnologije i inovacije

³Ne uključujući projekte koji su predstavljeni PER-om 2016

15. Izgradnja Inovaciono-preduzetničkog centra "Tehnopolis" u Nikšiću

Oblast 6: Trgovinske integracije

16. Povećanje konkurentnosti privrednih društava kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta

Oblast 7: Zapošljavanje i tržište rada

17. Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada

Oblast 8: Podsticanje socijalne uključenosti, borba protiv siromaštva i promovisanje jednakih šansi

18. Realizacija ugovora o uslugama i grant šeme sa ciljem unapređenja ljudskih resursa i povećanja zapošljivosti
19. Izgradnja predškolskih ustanova radi povećanja obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem

Osim 19 mjera predstavljenih kao prioritetnih, u PER-u su predstavljene mjere koje, takodje, imaju važan utiaj na ekonomski sistem Crne Gore i koje će se realizovati u narednom srednjoročju.

Kako reformske mjere predstavljene u PER-u, tako i one strukturne reforme koje će se koncipirati, najveći naglasak daju upravo na povećanju produktivnosti radne snage, odnosno investiranju u ljudski kapital. Inicijativa pokrenuta u decembru 2015. godine, odnosi se na pripremu paketa strukturnih reformi kao osnovnom instrumentu za postizanje fiskalne održivosti i povoljnog investicionog ambijenta⁴. Kao dobra osnova za koncipiranje seta budućih reformi Vladi Crne Gore poslužiće istraživanje UNDP-a u oblasti neformalne ekonomije sa naglaskom na neformalnoj zaposlenosti i setom mjera koje Ministarstvo rada i socijalnog staranja predlaže u cilju njene formalizacije⁵, odnosno postizanja dostojanstvenog rada i smanjenja siromaštva. Ukupno učešće onih koji su potpuno ili djelimično neformalno radno angažovani je na nivou od oko jedne trećine (32,7%) ukupnog broja zaposlenih. U tom smislu Vlada je usvojila set preporuka za sprovođenje strukturnih reformi u pravcu formalizacije rada, prevazilaženju isključenosti i marginalizacije. Preporuke se odnose na reformu i unapređenja obrazovnog sistema; sistema zdravstvene zaštite; sistema socijalne zaštite; sistema oporezivanja; regulatornog sistema sa naglaskom na regulativu na tržištu rada; javnog sektora; rada i postupanja inspeksijskih i prekršajnih organa i kulture (ne)povjerenja.

Makroekonomski okvir

Cilj makroekonomske politike jeste održavanje stabilnosti.

Kao rezultat povoljnije situacije na međunarodnom finansijskom tržištu, primijenjenih strukturnih reformi u Crnoj Gori u prethodnom periodu i prirodnim potencijalima crnogorske ekonomije, ekonomski rast bilježi više realne stope. Nakon anemičnog rasta u 2014, godina 2015. bilježi realni rast BDP-a od 4,3%⁶ kao rezultat intezivnije građevinske aktivnosti (investicije) i rekordnih stopa rasta turističkog prometa.

Kako Vlada, tako i međunarodne finansijske institucije, očekuju sličan trend ekonomskog rasta u srednjem roku. Konzervativne projekcije realnog rasta crnogorske ekonomije od 4,1% u 2016., 4% u 2017. i 3% u 2018. Očekuje se stabilna inflacija sa prosjekom od 1,3% u periodu 2016-2018. i pad stope nezaposlenosti do nivoa 16,6%. Nestabilna politička situacija u Evropi i posljedice terorističkih napada na percepciju turista, kao i strukturne nestabilnosti u crnogorskoj ekonomiji, mogu uzrokovati

⁴ Novi paket strukturnih reformi biće tema PER-a 2017.

⁵ "Neformalna ekonomija – prevazilaženje isključenosti i marginalizacije"

⁶ Procjena Ministarstva finansija

sporiji ekonomski rast koji je nižim scenariom predviđen na nivou 1,3%, u 2016. dok bi u 2017. bio 4%, a u 2018. 3,2%.

Projektovane stope ekonomskog rasta su rezultat opreznog i realnog sagledavanja situacije, prvenstveno u međunarodnom okruženju i investicionim prilikama izvan Crne Gore, a onda i njihovog uticaja u Crnoj Gori. Realizacija većine velikih investicionih projekata ide po planu, a razmatraju se i novi, kako privatni, tako i državni projekti. Njihov uticaj na crnogorsku ekonomiju može biti veliki i presudan za ostvarivanje cilja ekonomske politike. Kao glavni rizik na putu ostvarivanja tog cilja stoji bezbjednosna i politička situacija u svijetu.

Struktura crnogorske ekonomije, njena veličina i otvorenost, time i ranjivost na egzogene faktore, kao i netstabilna spoljnopolička i bezbjednosna situacija u Evropi i svijetu stvaraju potrebu za scenariom nižeg rasta. Taj scenario u PER-u podrazumijeva pogoršanje izbjegličke krize i prijetnju terorista, zbog čega Crna Gora može doživjeti posljedice kroz sektor turizma zbog značajno manjih prihoda od inostranih turista. U takvoj situaciji pojačana opreznost investitora znači i slabiju investicionu aktivnost, što sve zajedno nosi pad javnih prihoda.

Fiskalni okvir

Cilj fiskalne politike u periodu 2016-2018. jeste da državnim investicijama u infrastrukturu i balansiranjem tekuće potrošnje doprinese ekonomskom rastu iz kojeg će se finansirati javni dug u dugom roku.

Fiskalna slika Crne Gore se u krajnjim indikatorima može smatrati nepovoljnijom od one u prethodnom periodu. Međutim, analitičkim pristupom fiskalni okvir Crne Gore se razvija u pravcu smanjivanja tekućeg deficita usljed rasta izvornih prihoda i smanjivanja tekuće potrošnje s jedne, i u pravcu povećanja državnih investicija u infrastrukturu s druge strane. Tako, crnogorske javne finansije možemo ocijeniti kao razvojno usmjerene. Javni dug koji je projektovan na nivou iznad 70% u 2016. je uzrokovan isključivo zaduživanjem zbog infrastrukturnih projekata koji podupiru ekonomski rast i razvoj i omogućavaju njegovo finansiranje u budućnosti iz ekonomskog rasta. Deficit javnih finansija u 2016. i 2017. godini iznosi 6,1%, da bi već od 2018. ušao u tendenciju pada i iznosio 5,3%. Održivosti javnih finansija dopriniće niz reformi koje imaju direktan fiskalni uticaj kao što su administrativna reforma, reforma sistema zdravstva i penzijska reforma.

Scenario nižeg rasta ekonomije pogošćava fiskalnu sliku Crne Gore u periodu 2016-2018. povećavajući deficit u odnosu na BDP na 7,6% u 2016. i 7,7% u 2017., i njegovo snižavanje u 2018. na 7,1%. Rast deficita bi prouzrokovao nova zaduživanja, odnosno rast javnog duga u odnosu na BDP na 70,6% u 2016., 74,2% u 2017. i 83% u 2018. godini.

2 MAKROEKONOMSKI OKVIR

Prema procjenama WEO (World Economic Outlook) iz oktobra ove godine, stopa realnog rasta svjetske ekonomije za 2016. godinu iznosiće 3,6%, što je više od procjene za 2015. od 3,1%. Prognoze rasta razvijenih ekonomija, za srednjoročni period, ostaju niže zbog nepovoljne kombinacije nižih investicija, demografskih faktora i slabog rasta produktivnosti. Rast ekonomske aktivnosti u novorastućim ekonomijama (4,5%) će biti posljedica slabijeg pada od očekivanog u 2015. godini (Brazil, Rusija i Srednji Istok), kao i efekta preliivanja rasta razvijenih ekonomija, skidanje sankcija Iranu, dok kineski rast opada u skladu s projekcijama.

- Rast u SAD je bio slabiji od očekivanog, uprkos veoma jakom drugom kvartalu 2015, što je posljedica oštre zime u prvom kvartalu i manje kapitalne potrošnje u sektoru nafte. Uprkos sporijem rastu, stopa nezaposlenosti je pala na 5,1% na kraju avgusta, što je 1 p.p manje u odnosu na isti mjesec prošle godine. Za 2016. godinu je projektovana stopa rasta od 2,8%, dok procjena za 2015. iznosi 2,6%.
- Što se tiče eurozone oporavak je u skladu sa aprilskim prognozama MMF-a, sa većim rastom od očekivanog u Italiji, Irskoj i Španiji. Procijenjena stopa rasta za 2015. godinu iznosi 1,5%, dok projekcija za 2016. predviđa stopu rasta od 1,6%. Izbjeglička kriza i rizici vezani za nedavne terorističke napade, mogu da dovedu u pitanje ekonomski oporavak ovih zemalja, kao i ostale neželjene efekte, zbog političkih posljedica ovih događaja. Neophodne reforme sigurnosnog sistema kroz reviziju Šengenskog ugovora mogu da ograniče slobode kretanja ljudi i kapitala, a time ugroze ekonomski oporavak, ali i same osnove na kojima počiva Evropska zajednica i Eurozona.
- Nakon snažnog rasta u prvom kvartalu, drugi kvartal u Japanu je obilježen padom aktivnosti, prvenstveno zbog pada izvoza. Procjena rasta za 2015. godinu iznosi 0,6% dok je za 2016. godinu predviđen rast od 1,0%.
- U Kini je rast u skladu sa prethodnim prognozama MMF-a. Rast investicija je usporen u odnosu na prošlu godinu, dok je rast potrošnje ostao stabilan. Uvoz roba je bio manji, ali i izvoz (znatno viši pad od očekivanog). Za 2016. godinu je projektovana stopa rasta od 6,2%, dok procjena za 2015. iznosi 6,8%.
- Pad BDP-a u Rusiji, posle prvog kvartala 2015. godine, veći je nego što se prognoziralo, ali je procjena recesije za 2015. nešto niža od očekivane i iznosi 3,8%, dok je za 2016. projektovan pad BDP-a od 0,6%.
- Stopa inflacije u razvijenim ekonomijama bilježi pad, najviše zbog pada cijena nafte. Prema podacima Eurostat-a inflacija u eurozoni je u oktobru iznosila 0,0%. Stopa nezaposlenosti u eurozoni u septembru je pala na 10,8%, u EU28 je pala na 9,3%, što je najniža zabilježena stopa u EU28 od septembra 2009. godine.

Tabela 1 Stope realnog rasta BDP-a za SEE6

	2015	2016	2017
Albanija	2,7	3,4	3,5
Bosna i Hercegovina	1,9	2,3	3,1
Kosovo	3	3,5	3,7
BJRMakedonija, BJR	3,2	3,4	3,7
Crna Gora	3,4	2,9	3
Srbija	0,5	1,5	2
SEE6 Ukupno	1,8	2,4	2,8

Izvor: Svjetska banka

glavnom trgovinskom partneru regiona. Tržište rada u regionu se takođe postepeno oporavlja. Broj

Zemlje Jugoistočne Evrope bilježe slab rast ekonomske aktivnosti u 2015. godini. Prema redovnom ekonomskom izvještaju Svjetske banke za SEE6–jesen 2015, očekuje se da će u 2015. stopa rasta u regionu iznositi 1,8%. Glavni pokretač rasta je domaća tražnja uzrokovana pojačanom investicionom aktivnošću. Ovim pozitivnim trendovima doprinio je i rast tražnje u Evropskoj Uniji kao

zaposlenih se polako povećava, ali i pored toga nezaposlenost i dalje ostaje ključni problem, posebno nezaposlenost mladih (stopa nezaposlenosti mladih je 46% ili 24 p.p. više nego u EU28). Takođe, pored napora u postizanju fiskalne konsolidacije nivo fiskalnog deficita i javnog duga je visok u skoro svim zemljama regiona.

Srednjeročne perspektive rasta regiona su pozitivne, sa prosječnom godišnjom stopom rasta od 2,7 % u periodu 2016-2017. godina. Pozitivni trendovi koji će definisati ovakav rast su dalji oporavak domaće tražnje i niske cijene goriva. Faktori koji predstavljaju potencijalan rizik za ostvaranje ovako projektovanog rasta su: usporavanje rasta na globalnom nivou, promjene na svjetskom finansijskom tržištu, migracije i odlaganje strukturnih reformi.

U sljedećoj tabeli dat je uporedni prikaz realnih stopa rasta Ministarstva finansija i međunarodnih institucija koje ukazuju na slično sagledavanje perspektive crnogorske ekonomije. Podaci pokazuju da su stope rasta ujednačene. Stope Evropske komisije (EK) su skoro indentične, stope Medjunarodnog monetarnog fonda su nešto konzervativnije u periodu 2017-2018., dok su stope rasta Svjetske banke niže (još uvijek neažurirane).

Tabela 2 Realne stope rasta- projekcije

	2015	2016	2017	2018
MoF	4.3	4.1	4.0	3.0
CBCG	4,2	4,4	-	-
EK	4.0	4.1	4.0	-
Svjetska banka	3.4	2.9	3.0	-
MMF	3.9	4.5	2.5	2.5

Tehničke pretpostavke i projekcije kursa eura, kamatnih stopa, nafte i ostalih indikatora korišćene u ovom dokumentu su preuzete iz jesenjih prognoza Evropske komisije i dio su aneksa dokumenta.

2.1 Tekuća ekonomska kretanja

2.1.1 Bruto domaći proizvod

Nakon ostvarenog ekonomskog rasta BDP-a Crne Gore u 2014. od 1,8%, rast je osnažen u 2015. godini. Prema podacima Monstata, BDP je u prvom kvartalu rastao po realnoj stopi od 3,2%, u drugom kvartalu je taj rast iznosio 3,4%, dok je u trećem kvartalu zabilježen rast od 4,2% pa je stopa rasta u periodu januar-septembar iznosila 3,8%. Pozitivan uticaj na rast imali su svi sektori, a posebno građevinarstvo i turizam. Procjenjujemo da će do kraja 2015. godine crnogorska ekonomija ostvariti znatno višu stopu rasta od projektovane krajem 2014. Realni rast mogao bi da dostigne 4,3%, uz snažan rast turističkog prometa u periodu januar-septembar i očekivanog snažnog rasta građevinskog sektora zbog početka glavnih radova na dionici autoputa.

Na strani ponude najvažniji uticaj na formiranje BDP-a dolazi od sljedećih sektora:

Turizam (potrošnja stranih turista u turizmu i vezanim djelatnostima iznosi 20% BDP-a u 2015. godini, učešće usluge pružanja smještaja i ishrane čini 9% bruto dodate vrijednosti-BDV); Raspoloživi podaci za period januar-septembar 2015. godine, ukazuju na visok rast turističkog prometa. Crnu Goru je za devet mjeseci posjetilo 1,6 mil. turista, koji su ostvarili 10,6 mil.noćenja, što je rast od 13,0 i 15,5⁷ %,

⁷ Izvor podataka je MONSTAT koji prati dolaske i noćenja registrovanih turista, dok podaci CBCG uključuju i dio turista koji su neprijavljeni, tako da se ovi podaci donekle razlikuju.

respektivno. U strukturi noćenja 93,6% čine strani turisti, sa rastom noćenja od 19,8%, dok domaći gosti u strukturi noćenja čine 6,4% i za devet mjeseci bilježe pad od 24,0%. Značajan rast noćenja ostvarili su gosti iz Bosne i Hercegovine (56,9%), Srbije (43,8%) i Njemačke (68,1%). Turisti iz Rusije, koji su prethodnih godina bilježili najviše stope rasta, za devet mjeseci 2015. godine bilježe rast noćenja od 3,8%, dok su turisti iz Ukrajine za devet mjeseci ostvarili 2,7% manje noćenja nego u istom periodu 2014.

Industrijska proizvodnja (učešće 13,5% BDV-a u 2015. godini); Industrijska proizvodnja za 9 mjeseci 2015. bilježi rast od 9,2%, što je prvenstveno rezultat rasta u sektoru “prerađivačka industrija” (16,1%). Rast je ostvaren i u sektoru “snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom” (1,1%), dok je u sektoru “vađenje rude i kamena” ostvaren blagi pad od 0,1%. Rast prerađivačke industrije opredijeljen je rastom proizvodnje osnovnih metala (13,7%), farmaceutskih proizvoda (58,8%) i ostalih nemetalnih minerala (9,7%). Rast u farmaceutskoj industriji je posljedica snažnih oscilacija proizvodnje u ovom sektoru, pa je proizvodnja neujednačena tokom godine. Proizvodnja osnovnih metala bilježi rast usljed rasta proizvodnje čelika (niska baza iz prethodne godine), dok je proizvodnja aluminijuma bila na prošlogodišnjem nivou.

Promet u maloprodaji (trgovina čini 14,2% BDV-a u 2015. godini); Promet u maloprodaji je, u periodu januar-septembar (tekuće cijene), veći za 4,0% u odnosu na isti period 2014. godine, dok je promet u stalnim cijenama veći za 1,8%. Najveći godišnji rast ostvaren je u julu i avgustu (6,0 i 7,2%, respektivno), prvenstveno kao rezultat povećanog turističkog prometa.

Saobraćaj (učešće od 4,5% u BDV-a za 2015. godinu); Prema preliminarnim podacima u periodu januar-septembar 2015. godine, zabilježen je rast prevezene robe i putnika u željezničkom saobraćaju (22,6 i 11,1%, respektivno), povećanje prometa robe na aerodromima za 5,1%, povećanje prevezene robeu drumskom saobraćaju (1,9), povećanje pretovara robe u lukama (2,0%) i rast izvršenih usluga mobilne telefonije (1,4%). Pad bilježi prevoz robe i putnika u pomorskom saobraćaju (2,7 i ,6,3%, respektivno).

Građevinarstvo (učešće od 4,6% u BDV-a za 2015. godinu); Rast vrijednosti izvršenih građevinskih radova u periodu januar-septembar 2015. godine iznosila je 7%, dok je rast izvršenih efektivnih časova rada u istom periodu iznosio 4,8%.

2.1.2 Inflacija

Inflacija u Crnoj Gori je, za devet mjeseci 2015. godine, bila pod snažnim uticajem kretanja na eksternom tržištu, što je, uz blagi rast potrošnje stanovništva, uslovalo pozitivne stope rasta, uz neznatna kolebanja tokom godine. Godišnja stopa inflacije, mjerena indeksom potrošačkih cijena, u septembru 2015. iznosila je 1,7%, dok je prosječna stopa u periodu januar-septembar iznosila 1,6%. Najniža godišnja stopa inflacije zabilježena je u januaru (0,2%), a najviša u maju (2,3%). Kretanje osnovnih kategorija cijena koje opredjeljuju nivo inflacije, tokom perioda pokazuje rast cijena hrane, pad cijena goriva i stagnaciju cijena električne energije. Rast potrošačkih cijena dominantno je opredijeljen rastom cijena u oblasti „hrana i bezalkoholna pića“, što je posljedica niske baze iz prethodne godine. Cijene iz oblasti „prevoz“, od početka godine bilježe pad, usljed pada cijene nafte i naftnih derivata na svjetskom tržištu. Pad je kratko zaustavljen u II kvartalu 2015, ali je uvođenje naknade od 7 centi po litru za potrebe izgradnje autoputa i finansiranje reprezentativnog sporta, imalo efekat na povećanje cijena goriva i maziva u Crnoj Gori u II kvartalu u odnosu na prethodni kvartal tekuće godine. Cijene električne energije u 2015. godini nijesu rasle. Inflacija mjerena HICP-om u septembru bilježi godišnji rast od 2,3%.

2.1.3 Zaposlenost i zarade

U septembru 2015. godine broj zaposlenih je iznosio 177.027, što je za 1,8% više nego u septembru 2014. Prosječan broj zaposlenih u periodu januar-septembar 2015, u odnosu na januar-septembar 2014. je povećan 1,2%, a odnosi se na 15 sektora. U trećem kvartalu 2015, prema ARS, stopa zaposlenosti je iznosila 45,9%, broj zaposlenih 229.900, stopa nezaposlenosti 17,7%, a broj nezaposlenih 45.500. Broj lica prijavljenih za zaposlenje u septembru 2015, prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje, iznosio je 33.773 ili 6,9% više nego u septembru 2014, dok je za devet mjeseci 2015. došlo do povećanja od 1,5%. Administrativna stopa nezaposlenosti u septembru 2015. je iznosila 14,6%, što je za 0,4 p.p više nego u septembru 2014.

Najnoviji podaci Zavoda za zapošljavanje Crne Gore pokazuju da je, od septembra do kraja novembra, došlo do značajnog porasta broja nezaposlenih, pa je taj broj dostigao 37,6 hiljada, a stopa nezaposlenosti porasla na preko 16%. Zbog ovih kretanja stopa nezaposlenosti (Monstat) se približava stopi nezaposlenosti po ARS (16,5 na kraju trećeg kvartala). Ova dinamika na tržištu rada posljedica je primjene nove zakonske regulative, kao i cikličnih kretanja zaposlenosti. Promjena zakonske regulative odnosi se na primjenu dopuna Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, realizaciju Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem i liberalnijim pristupom zapošljavanju stranaca. Odredba Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koja se odnosi na naknade po osnovu rođenja troje ili više djece, predstavlja značajan razlog rasta nezaposlenosti. Predviđeno je da žena koja rodi troje i više djece ima pravo, ukoliko to želi, na doživotnu mjesečnu naknadu, a neophodan uslov za ostvarivanje ovog prava je da se najmanje 15 godina nalazi na evidenciji ZZZ-e. Kao posljedica primjene zakona broj žena na Zavodu za zapošljavanje je porastao za 2500 ili 15% u periodu januar-novembar 2015. Od septembra do kraja novembra broj visokoškolaca bez radnog iskustva povećan je više od 100 odsto. U septembru, kada je objavljen poziv poslodavcima da učestvuju u programu stručnog osposobljavanja, na evidenciji se nalazilo 2,69 hiljada visokoškolaca, a sada ih je nešto iznad šest hiljada spremno za stručno usavršavanje. Nezaposlenost je kao posljedica cikličnih kretanja uobičajeno opadala u ljetnjoj sezoni, ali ove godine to nije bio slučaj, jer su poslodavci bili relaksirani pri zapošljavanju nerezidenata zbog oročene suspenzije primjene odredbi Zakona o strancima. (1. novembar 2015).

Prosječna zarada u septembru 2015. je iznosila 720€, za devetomjesečni period, i povećana je 0,3% g-n-g. Prosječna zarada bez poreza i doprinosa u septembru 2015. iznosila je 477€, što predstavlja povećanje od 0,6% u odnosu na uporedni period 2014. U avgustu 2015. u Crnoj Gori je bilo 111.484 penzionera ili 2,0% više nego u avgustu 2014. Prosječna penzija je, u avgustu 2015, iznosila 271,40€.

2.1.4 Kreditna aktivnost banaka

Bankarski sektor je stabilan, solventan i likvidan, a na tržištu su prisutne i tri nove banke što podstiče konkurenciju pored 11 postojećih. Poslovanje banaka u prvih devet mjeseci karakteriše rast aktive, kredita, depozita i kapitala. Iako i dalje ograničena, kreditna aktivnost banaka pokazuje znake oporavka. Depozitni potencijal u periodu januar-septembar 2015. godine, dostiže maksimum, što se odrazilo na cijenu po kojoj banke prikupljaju sredstava, ali ne u značajnijoj mjeri i na cijenu po kojoj odobravaju kredite. Iako je došlo do poboljšanja parametara kvaliteta aktive, kreditni rizik je i dalje značajno prisutan i materijalizovan u visokom iznosu i učešću nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima. Problem nelikvidnosti realnog sektora je i dalje veoma izražen.

Ukupni depoziti banaka su na kraju septembra iznosili 2.623,9 mil. eura, što predstavlja rast od 15,7% na godišnjem nivou. U strukturi depozita dominantnu poziciju i dalje imaju depoziti stanovništva sa učešćem od 53,8% i rastom od 8,6% na godišnjem nivou. Depoziti privrede, sa učešćem od 31%, ostvarili su snažan rast od 28,4% u istom periodu. Ukupni krediti su na kraju septembra iznosili 2.543,6

mil. eura i povećani su za 4,1% na godišnjem nivou, što je u skladu sa prošlogodišnjim projekcijama. Kreditna aktivnost u 2015. godini, iako ograničena s obzirom na rastuću likvidnost banaka i raspoloživa sredstva, bilježi značajan rast u odnosu na 2014. godinu. Novoodobreni krediti banaka za 9 mjeseci t.g. dostižu nivo od 650,3 mil.€, što je za 26,1% više u odnosu na isti period prethodne godine. Nekvalitetni krediti su na kraju septembra iznosili 351,6 mil. eura⁸odnosno 13,83% od ukupnih kredita, što je za 12,1% niže na godišnjem nivou. Na kraju septembra bilo je nelikvidno 14.516 ili 19,1% od ukupno 75.920 pravnih lica i preduzetnika. Vrijednost duga po osnovu izvršene blokade iznosila je 541 mil.eura, što je za 9,1% više u odnosu na decembar 2014. godine.

2.1.5 Eksterni sektor

2.1.5.1 Tekući račun

Tokom devet mjeseci 2015. godine zabilježen je pad deficita tekućeg računa za 26,6% što je, prije svega, rezultat pozitivnih kretanja u oblasti turizma, odnosno usluga i rasta suficita primarnog

<i>Tabela 3 Platni bilans</i>	jan.-sep. 2014.	jan.-sep. 2015.	Promjena u %	dohotka. Izvoz roba je smanjen za
A. TEKUĆI RAČUN	-284,2	-208,5	-26,6	12,1%, prvenstveno zbog smanjenja
ROBE	-1040,3	-1118,8	7,5	izvoza mesa i prerađevina od mesa za
1. Izvoz f.o.b.	255,8	224,9	-12,1	81%, aluminiijuma i proizvoda od
2. Uvoz f.o.b.	1296,1	1343,7	3,7	aluminiijuma za 19% i električne
USLUGE	663,3	777,7	17,2	energije za 23%. Ovaj pad izvoza
1. Prihodi	909,0	1059,1	16,5	posljedica je smanjenja cijene
2. Rashodi	245,7	281,4	14,5	aluminiijuma na svjetskom tržištu,
PRIMARNI DOHODAK	14,2	58,6	313,3	kao i jednokratnog reeksporta mesa
1. Prihodi	167,6	180,6	7,7	u prethodnoj godini što je uslovalo
2. Rashodi	153,5	121,9	-20,5	visoku bazu. Istovremeno rast
SEKUNDARNI DOHODAK	78,6	74,0	-5,9	proizvodnje gvožđa i čelika rezultirao
1. Prihodi	130,7	126,9	-2,9	je značajnim rastom izvoza ovih
2. Rashodi	52,1	52,9	1,6	proizvoda, iako je i kod ove sirovine
B. KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN	-39,0	-7,7	-80,2	evidentan oštar pad cijena na
1. RAČUN KAPITALA	0,0	0,0		svjetskom tržištu kao dijela opšteg i
2. FINANSIJSKI RAČUN	-39,0	-7,7	-80,2	značajnog pada sirovina. Sa druge
1. Direktne investicije-neto	261,1	526,4	101,6	strane, uvoz roba je povećan i
1.1. Sredstva	-18,9	-14,3	-24,3	osnovni razlog treba tražiti u
1.2. Obaveze	280,1	540,7	93,1	povećanom uvozu proizvoda iz grupe
2. Portfolio investicije-neto	110,1	191,1	73,6	Mašina i transportnih uređaja.
2.1. Sredstva	-46,6	15,7		Povećanje uvoza ove grupe
2.2. Obaveze	156,6	175,4	11,9	proizvoda je vezano s uvozom
3. Ostale investicije-neto	-300,0	-569,5	89,8	neophodne opreme za potrebe
3.1. Sredstva	-262,2	-575,6	119,5	izgradnje autoputa. Ono će uticati na
3.2. Obaveze	-37,9	6,0		
4. Promjena rezervi CBCG	-110,2	-155,6	41,3	
C. NETO GREŠKE I OMAŠKE	323,2	216,2		

Izvor: CBCG

pogoršanje bilansa roba, ali će ovaj efekat biti jednokratn. Na strani uvoza evidentan je i pad uvoza mesa i prerađevina za 30% i nafte i naftnih derivata za 16%.

Suficit na računu usluga u prvih devet mjeseci 2015. godine iznosio je 777,7 mil.€, što je za 17,2% više nego u pethodnoj godini. Ukupni prihodi od usluga iznosili su 1,1 milijardu eura ili za 16,5% više nego u istom periodu 2014. godine, dok su ostvareni rashodi iznosili 281,4 mil.€ (rast od 14,5%). Povećanje

⁸Navedeni iznos ne obuhvata kamate i vremenska razgraničenja

prihoda od usluga rezultat je pozitivnih trendova u oblasti turizma i saobraćaja. U posmatranom periodu registrovano je značajno povećanje noćenja stranih turista od 19,8%⁹.

Na računu primarnih dohodaka ostvaren je suficit u iznosu od 58,6 mil.€, što je značajno više nego u istom periodu 2014. godine (14,2 mil.€). Prihodi po osnovu primarnih dohodaka su porasli za 7,7% zahvaljujući većem prilivu kompenzacija zaposlenih, dok su istovremeno rashodi manji za 20,5% zbog manjeg odliva po osnovu dividendi i kamata. Na računu sekundarnih dohodaka ostvaren je suficit u iznosu od 74 mil.€, što je za 5,9% manje nego u istom periodu 2014. godine zbog smanjenja priliva po osnovu ličnih transfera iz inostranstva.¹⁰

2.1.5.2 Kapitalni i finansijski račun

U periodu januar-septembar 2015. godine, neto strane direktne investicije iznosile su 526,4 miliona eura, što predstavlja povećanje od 101,6% u poređenju sa istim periodom 2014. godine. Povećanje neto priliva je rezultat značajnog rasta priliva po osnovu ulaganja u domaće kompanije i banke, kao i manjeg povlačenja stranih investicija u poređenju sa prethodnom godinom. Ukupan priliv SDI iznosio je 601,6 mil.€, što je za 71% više u odnosu na prethodnu godinu. Priliv SDI u formi vlasničkih ulaganja iznosio je 410,7 mil.€ i činio je 68,3% ukupnog priliva. U okviru vlasničkih ulaganja 301,9 mil.€ odnosilo se na investicije u preduzeća i banke, dok je priliv po osnovu ulaganja u nekretnine iznosio 108,9 mil.€. Priliv po osnovu interkompanijskog duga iznosio je 185,3 mil.€. Ukupan odliv stranih direktnih investicija iznosio je 75,2 mil.€, što je za 17% manje nego u istom periodu 2014. godine. U ovom periodu evidentna je promjena strukture ulaganja u korist ulaganja u kompanije i banke, ali je to posljedica jednokratnog ulaganja u bankarski sistem pa je rano za zaključak da ovo odražava suštinsku i dugoročnu promjenu.

Na računu portfolio investicija u periodu januar-septembar 2015. godine zabilježen je neto priliv u iznosu od 191,1 mil.€ što je rezultat zaduživanja države emisijom euroobveznica na međunarodnom tržištu kapitala. Na računu ostalih investicija ostvaren je neto odliv u iznosu od 569,5 mil.€ i karakteriše ga smanjenje obaveza banaka i ostalih sektora privrede po osnovu uzetih kredita, dok su povećane obaveze države.

2.2 Makroekonomske projekcije za period 2016-2018.

Model rasta u narednom periodu zasnovan je na snažnoj investicionoj aktivnosti koja će imati dominantan uticaj na ekonomske tokove u narednom periodu. Iako u ovom trenutku nije poznat precizan raspored i dinamika investicija, izvjesno je da će se one odnositi na infrastrukturu, turizam, energetiku i u manjoj mjeri poljoprivredu. Nediverzifikovana ekonomska baza Crne Gore smanjuje pozitivne efekte investicija, a ograničen je i uticaj na zapošljavanje zbog nepodudarnosti ponude i tražnje radne snage. Negativan uticaj na ovako zasnovani model rasta može doći zbog nestabilnosti u spoljnjem okruženju, atiče seproblema izbjeglica, terorističkih prijetnji ili slabljenja ekonomske aktivnosti u neposrednom i širem okruženju. Unutrašnji rizici odnose se na slabljenje fiskalne pozicije, bilo zbog promjene spoljnih uslova (nestabilnosti na finansijskim tržištima) ili slabiju naplatu prihoda od planirane ili nepredviđeno povećanje rashoda (garancije i socijalna davanja).

⁹ Metodologija procjene broja noćenja koju koristi CBCG uključuje i neformalni sektor.

¹⁰ Primarni dohodak je dio tekućeg računa platnog bilansa (BOP manual br. 6 MMF) koji pokazuje tokove između rezidentnih i nerezidentnih institucionalnih jedinica u jednoj ekonomiji. Obuhvata transfere zarada zaposlenih kod ovih jedinica prihode i rashode po osnovu investicija i rentu. Sekundarni dohodak pokazuje transfere između rezidenata i nerezidenata i obuhvata lične transfere (doznake) transfere doprinosa za socijalno osiguranje, neto premije neživotnog osiguranja i ostalo.

2.2.1 Osnovni makroekonomski scenario 2016-2018.

Makroekonomske projekcije za period 2016-2018. predviđaju realni rast BDP-a: 4,1% u 2016; 4.0% u 2017. i 3,0% 2018. godini. U periodu 2016-2018. godine doći će do bržeg rasta crnogorske ekonomije, usljed rasta investicione aktivnosti i angažovanja domaćih potencijala, prvenstveno u sektoru građevinarstva. Snažan doprinos sektora građevinarstva, biće podstaknut uključivanjem domaće operative u izgradnju dionice autoputa, ali i novih turističkih kapaciteta i energetskih postrojenja. Sektor turizma daće jači doprinos u operativnoj fazi funkcionisanja novoizgrađenih turističkih objekata ali i komplementarnih sektora trgovine i transporta. Pozitivan doprinos očekujemo od sektora poljoprivrede kao faktora supstitucije uvoza hrane i povećanog izvoza. Kao neophodan uslov jačanja ekonomske aktivnosti očekuje se umjereno povećanje kreditne podrške. Prosječna projektovana stopa rasta BDP-a za period 2016-2018. iznosi 3.8%, što je iznad nivoa potencijalne stope rasta BDP-a (2.9%).

Makroekonomski scenario 2016-2018. ima sljedeće komponente s potrošne strane:

- Domaća tražnja će rasti nešto brže u prve dvije godine ciklusa (4,7% 2016 i 3,6% 2017) da bi u 2018. godini zabilježila stopu od 1,5%, kao posljedicu visoke baze iz prethodnih godina.
- Potrošnja domaćinstava će biti pod uticajem rasta zarada i porasta broja zaposlenih, na osnovu pojačane tražnje zasnovane na investicijama, snažno pojačana pozitivnim impulsima od prihoda od turizma, ali će realna stopa rasta biti niža od realne stope BDP-a; Prosječna realna stopa rasta u ovom periodu biće 1,9%;
- Bruto investicije u osnovna sredstva će rasti po prosječnoj stopi od 10,4% u srednjem roku, stim što je prosječna stopa u prve dvije godine 14,8% u skladu s dinamikom realizacije investicionih projekata. Stopa rasta u 2018. godini 1,7% je posljedica visoke baze iz prethodnih godina;
- Državna potrošnja će rasti, uz oprezno vođenje fiskalne politike tekućeg budžeta, i značajan rast kapitalnog budžeta, kao razvojne komponente; Izvođenje projekta izgradnje dijela autoputa ogledaće se u rastu bruto fiksnog kapitala. Za potrebe izgradnje autoputa u 2015. godini je uplaćen avans 168,5 mil. €.
- Izvoz roba i usluga će rasti po prosječnoj realnoj stopi od 0,4% u periodu 2016-2018, pri čemu se projektuje nešto niži rast izvoza usluga (potrošnja stranih turista) od rasta izvoza roba, zbog izuzetno visoke baze u 2015. godini po osnovu rekordnog priliva od turizma;
- Uvoz roba i usluga će rasti po realnoj stopi od 0,6%, uz rast uvoza roba, uslovljenog povećanim uvozom za potrebe investicija (uvoz građevinskih materijala i opreme), i rast uvoza usluga koji se odnosi na građevinarstvo (izgradnja autoputa i drugi projekti). Procjenjujemo da će zbog visoke osnove uvoza u 2015. i naredne dvije godine, u 2018. godini doći do pada uvoza i roba i usluga (-2,5%);

Makroekonomski indikatori

- Deficit tekućeg računa platnog bilansa biće prosječno 13,3% BDP-a, stim što će se, uz pad uvoza i rast izvoza u 2018. spustiti na 12,2% BDP-a;
- Strane direktne investicije (ulaganja u preduzeća, banke i nekretnine) u periodu 2016-2018, prosječno će iznositi oko 13,5% BDP-a. Ovako visoke stope SDI su bazirane na pretpostavci o aktiviranju dijela najavljenih investicija u oblasti infrastrukture, turizma i energetike, ali i investicijama u finansijski sektor i nekretnine;
- Krediti preduzećima i domaćinstvima će rasti po prosječnoj stopi od 4,8%, nešto niže u odnosu na nominalnu stopu rasta BDP-a;
- Zaposlenost će se postepeno povećavati tokom čitavog perioda (prosječno 0,7% godišnje) kao posljedica rasta ekonomske aktivnosti, pa bi stopa nezaposlenosti na kraju perioda trebala da se spusti na 16,1%.

- U periodu 2016-2018. očekujemo rast zarada od prosječno 1,7%, zbog visoke stope nezaposlenosti (povećana ponuda).
- U ovom periodu očekujemo umjeren rast cijena, zasnovan na stabilnim cijenama energenata i hrane i blagom pritisku povećane tražnje, usljed snažnije ekonomske aktivnosti. U prve dvije godine ciklusa očekujemo inflaciju od oko 1,5%, da bi u periodu 2017-2018. ona dostigla vrijednost od 2,0%.

Tabela 4 Osnovni makroekonomski scenarij

Crna Gora: Makroekonomske Projekcije, 2015-18					
	2014*	2015**	2016	2017	2018
Nominalni BDP u mil.€	3,458	3,661	3,868	4,103	4,311
Nominalni rast	2.8	5.9	5.7	6.1	5.1
Realni rast	1.8	4.3	4.1	4.0	3.0
Inflacija(na kraju godine)	-0.5	1.5	1.5	2.0	2.0
Glavne karakteristike:					
Deficit tekućeg računa	-15.2	-12.6	-13.8	-13.8	-12.2
Izvoz	40.1	41.4	40.0	38.9	37.6
Uvoz	60.0	59.7	58.9	57.5	54.4
Ostalo	4.6	5.7	5.1	4.7	4.6
Potrošnja domaćinstava	80.2	79.0	77.0	75.8	74.9
Bruto investicije	19.0	20.7	23.6	25.1	24.8
Potrošnja države	19.4	18.6	18.3	17.6	17.1
BDP deflator	1.0	1.5	1.5	2.0	2.0
(realne stope rasta %)					
Realni rast BDP-a	1.8	4.3	4.1	4.0	3.0
Domaća tražnja	2.1	4.0	4.7	3.6	1.5
Potrošnja domaćinstava	2.9	2.7	1.5	2.3	1.8
Bruto investicije	-2.5	13.6	18.7	10.8	1.7
Potrošnja države	1.4	0.0	2.5	0.0	0.0
Izvoz roba i usluga	-0.7	7.5	0.7	1.2	-0.5
Uvoz roba i usluga	1.6	3.7	2.8	1.4	-2.5
(učesće u realnom rastu u % BDP-a)					
Realni rast BDP-a	1.8	4.3	4.1	4.0	3.0
Domaća tražnja	3.0	3.5	5.5	4.3	1.8
Potrošnja domaćinstava	2.3	2.2	1.2	1.8	1.4
Bruto investicije	-0.5	2.6	3.9	2.6	0.4
Promjena zaliha	1.0	-1.2	0.0	0.0	0.0
Potrošnja države	0.3	0.0	0.5	0.0	0.0
Neto izvoz	-1.3	0.8	-1.4	-0.3	1.2
Izvoz roba i usluga	-0.3	3.0	0.3	0.5	-0.2
Uvoz roba i usluga	-1.0	-2.2	-1.7	-0.8	1.4
godišnji rast u % ako nije drugačije naznačeno)					
Glavne pretpostavke:					
Rast zaposlenosti	1.2	1.2	0.9	0.8	0.5
Rast zarada	-0.4	0.3	2.0	2.0	2.0
Nezaposlenost (ARS)	18.0	17.0	16.6	16.2	16.1
SDI % BDP-a	10.5	16.1	14.2	13.4	12.8
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	2.4	5.0	4.8	5.2	4.3
Izvor:	Zavod za statistiku (*); projekcije Ministarstvo finansija (**)				

Projektovani rast BDP-a sadrži sljedeće komponente sa proizvodne strane:

- Projektovani realni rast u sektoru poljoprivrede u periodu 2016-2018. iznosiće prosječno 3,7%. Ovako značajan rast projektovan je na osnovu pretpostavke o povećanim ulaganjima u poljoprivredu i rastu kreditne podrške ovom sektoru u periodu 2016-2018, kao i postepene supstitucije uvoza povećanom domaćom proizvodnjom.
- Sektor vađenja ruda i kamena će rasti prosječno 8,0% godišnje u srednjem roku, kao posljedica povećane aktivnosti usljed povećane tražnje za materijalima neophodnim za projekat autoputa (kamen, separati šljunka i materijala za podloge).
- Prerađivačka industrija će imati rast u narednom periodu od 4,3 %, uz pretpostavku da će se pozitivan trend iz prethodnih godina nastaviti i da će mjere predložene u dokumentu Industrijska politika Crne Gore do 2020. godine, čije se usvajanje očekuje do kraja 2015. godine, dati rezultate u smislu uklanjanja uskih grla i revitalizacije ovog sektora. Poseban doprinos očekujemo od rasta u podsektorima prerade hrane i mesnih prerađevina, drvnoj industriji i metalnom kompleksu.
- Građevinarstvo će pod uticajem najavljenih investicija imati najveći rast, koji će u prve dvije godine prosječno iznositi oko 20%, da bi se taj rast u 2018. godini usporio kao posljedica visoke baze iz prethodne godine (2%), a odnosi se prije svega na izgradnju autoputa. Angažovanje domaće građevinske operative imaće multiplikativni efekat na grane koje su vezane za funkcionisanje ovog sektora: trgovinu, transport, finansijske i usluge osiguranja, sitne proizvodne usluge i drugo, iako je ovaj efekat zbog strukture ekonomije , tj. nepostojanja ponude, ograničen.

U ovom scenariju predviđen je rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, od 4,0%. Fazni završetak započetih investicija u turizmu povećavaće ponudu objekata viših kategorija, što je preduslov jačanja doprinosa ovog sektora rastu BDP-a, iako se u 2016. godini ne isključuje mogućnost nižeg rasta zbog tranzitornog efekta iz prethodne godine.

U sljedećoj tabeli dat je pregled realnih stopa rasta, doprinosa rastu i učešća u BDV-u u srednjem roku, po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 5 Proizvodni sektori –realne stope rasta i učešće u BDV-u

BDP	4,1	4,0	3,0	4,1	4,0	3,0			
Poljoprivreda	4,0	3,5	3,5	0,3	0,3	0,3	9,8	9,7	9,7
Industrija	4,8	3,4	2,0	0,5	0,4	0,2	13,6	13,5	13,3
Građevinarstvo	22,0	17,0	5,1	0,8	0,7	0,1	5,4	6,1	6,0
Usluge	3,1	3,3	3,2	1,8	1,9	1,9	71,3	70,7	70,9
-od čega usluge smještaja i ishrane	5,0	5,0	5,0	0,4	0,4	0,4	9,0	9,1	9,4
Bruto dodata vrijednost	4,3	4,1	3,0	3,5	3,3	2,5	100,0	100,0	100,0
Porezi-subvencije	3,0	3,5	3,0	0,6	0,6	0,6			

Izvor: Ministarstvo finansija

Model rasta zasnovan na investicijama i visoko učešće stranog vlasništva u ekonomiji Crne Gore značajno podižu stope rasta ekonomske aktivnosti, ali nameće i neka ograničenja:

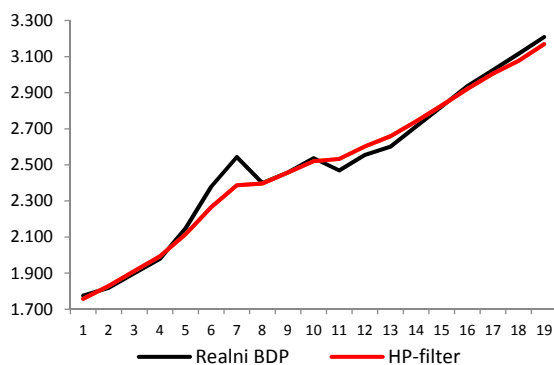
- snažan rast realne stope BDP-a nije praćen jakim rastom potrošnje domaćinstava zbog repatrijacije profita i zarada nerezidenata i izostanka snažnijeg rasta zarada; smanjen je raspoloživi dohodak za potrošnju;
- ovaj efekat osjetiće se u javnim finansijama, jer naplata prihoda neće u potpunosti pratiti pojačanu ekonomsku aktivnost i stopu nominalnog rasta BDP-a, kako zbog činjenice da je nabavka neophodnih roba za investicije predmet povraćaja PDV-a, ali i brojnih oslobođanja ili umanjenja od plaćanja poreza. (Zakon o PDV-u, Zakon o akcizama, Zakon o autoputu);

- Neadekvatna ponuda radne snage u Crnoj Gori sprečava da jača ekonomska aktivnost značajnije smanji stopu nezaposlenosti. Zbog ovog efekta smanjuje se nezaposlenost u okolnim zemljama iz kojih dolaze nerezidenti. Rješavanjem ovog uskog grla Crna Gora bi značajno smanjila stopu nezaposlenosti (ispod 10%)¹¹.

2.2.1.1 Potencijalni rast

U prethodnom dokumentu (PER) prikazali smo kretanje crnogorske ekonomije u proteklim godinama i naglasili period buma (rast u periodu 2006-2008. prosječan rast od 8,7%) i dvostruku recesiju izazvanu finansijskom krizom (2009. - pad od 5,7%) i posljedicama krize u Eurozoni i prelivanjem na periferne zemlje (2012.-pad od 2,7%). Crnogorska ekonomija je tek u 2013. godini dostigla nivo BDP-a koji je zabilježen 2008. godine, što znači da je dvostruka recesija u ovom periodu anulirala ukupan ekonomski rast koji je ostvaren u tom periodu.

Grafik 1 Potencijalni BDP

Izvor: Ministarstvo finansija

Nestabilna kretanja u kratkom roku i kratke serije podataka o kretanju BDP-a, otežavaju precizno pozicioniranje ekonomije u biznis ciklusu. Crnogorska ekonomija će se u periodu 2016-2018, uz projektovane stope rasta, kretati uz potencijalni trend poslije pada u 2009. i 2012. godini i umjerenih stopa rasta u 2010, 2011, 2013, i 2014. godini.

Prosječna stopa realnog rasta u periodu 2002-2018. iznosi 3,2%, dok će potencijalna stopa rasta u periodu 2014-2018. dostići vrijednost od 3,0%. Očekujemo da će jaka investiciona aktivnost u

budućem periodu u sektorima saobraćaja, turizma, energetike i poljoprivrede, podići vrijednost kapitala, pa će to uticati na rast potencijalnih stopa ekonomske aktivnosti. Investicija u dionicu autoputa, takođe, pravi generacijski balans, jer će se otplata budućih rata za autoput preklapati s koristima od investicija koje se trenutno izvode. Dodatni impuls rastu potencijala doći će kroz dalje sprovođenje strukturnih reformi na tržištu rada, kao i uklanjanje uskih grla za jači ekonomski rast, koje se odnose na razne vrste biznis barijera (Pogledati Poglavlje 4). Međutim, ako izuzmemo ciklični uticaj izgradnje autoputa i ostalih investicija na ekonomiju Crne Gore, onda dolazimo do realnije slike potencijalnog rasta, jer više stope rasta nisu posljedica inheretne snage crnogorske ekonomije, već je rast zasnovan na stranim investicijama, a time se smanjuju efekti na raspoloživi dohodak i blagostanje crnogorskih građana.

Dugoročni problem za jači ekonomski rast je starenje stanovništva, a time i raspoloživosti radne snage za rast ekonomske aktivnosti i potencijalni pritisak na održivost penzijskog i zdravstvenog sistema (Pogledati Poglavlje 3), koji će biti još jače izražen u budućem periodu. Značajan problem je i strukturna nezaposlenost, koji se ogleda u nepodudarnosti između ponude i tražnje radne snage, u smislu da ponuda zanimanja i obrazovnih profila ne odgovara tražnji poslodavaca. Strukturna nezaposlenost se ogleda u visokoj nezaposlenosti mladih, koji su na Zavodu za zapošljavanje duže od jedne godine, što smanjuje njihove izgleda za ponovno zapošljavanje. Nezaposleni preko 40 godina

¹¹ Ako uzmemo u obzir da je u ovoj godini izdato oko 15 hiljada radnih dozvola i pretpostavku o 5% zaposlenih u neformalnoj ekonomiji, pa to primijenimo na podatke o broju nezaposlenih (ARS) dobijamo stopu nezaposlenosti ispod 10% pod pretpostavkom da se zaposleni u Crnoj Gori zaposle na zanimanjima koja se sada „uvoze“. Kalkulacija je napravljena u Ministarstvu finansija.

života čine 44% ukupnog broja nezaposlenih, dok stariji od 50 godina čine 30% ukupnog broja nezaposlenih. Nezaposleni koji su na Zavodu za zapošljavanje duže od jedne godine čine 58% ukupnog broja nezaposlenih. Neadekvatna ponuda radne snage za potrebe izvođenja investicija ima dvostruki negativan efekat: (i) Crna gora "uvozi" nezaposlenost iz okolnih zemalja kroz angažovanje stranih radnika, (ii) zapošljavanje domaće radne snage odnosi se na niskotehnološke profile (tražnja u građevinarstvu i turizmu).

2.2.1.2 Inflacija

Mogućnosti za vođenje monetarne politike u eurizovanim ekonomijama su onemogućene usljed odsustva emisione funkcije, neznatnog uticaja na referentne kamatne stope i devizni kurs. U takvim ograničavajućim uslovima, cilj monetarne politike Centralne banke je očuvanje i podsticanje finansijske stabilnosti, kontrola finansijskog sistema uključujući očuvanje i podsticanje zdravog i stabilnog bankarskog sistema, pa CBCG nema mandat niti instrumente za kontrolu inflacije. U Ministarstvu finansija je tokom 2014. godine, uz ekspertsku pomoć Slovačke i UNDP-a, razvijen model za projekciju inflacije, koji polazi od istorijskih podataka o kretanju inflacije, a uključuje i egzogene varijable koje su pomenute u tabeli 2:

- Indeks cijena hrane i njegove projekcije za budući period;
- Istorijski podaci rasta cijena nafte i projekcije rasta cijena za 2016. (tehničke pretpostavke EK);
- Istorijski podaci i projekcije kursa eura prema dolaru, (tehničke pretpostavke EK);
- Projekcije i istorijska kretanja kursa dinara prema euru;
- U sljedećoj godini očekuje se promjena zakona o akcizama kojim će se uvesti dodatna akciza na naftne derivate za pojedine vrste korisnika koja bi mogla da utiče na povećanje cijena goriva oko 5%.

Do kraja godine se očekuje blago usporavanje inflacije, sa godišnjom stopom inflacije u decembru od 1,5%, mada se zbog smanjenja cijena naftnih derivata u novembru 2015, zbog odluke Ustavnog suda o ukidanju naknade za autoput i finansiranje vrhunskog sporta, može očekivati i nešto niža stopa inflacije u 2015. godini.

Za period od 2016-2018. projekcije inflacije su uzele u obzir i projekciji kretanja inflacije u EU, pa smo projektovali postepeni rast cijena koji bi 2018. trebao da se stabilizuje na oko 2 %.

2.2.1.3 Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost

Ako posmatramo deficit tekućeg računa kao razliku između onoga što Crna Gora zaradi izvozeći robe, usluge i investira u inostranstvu i sredstava koje plaća za uvoz roba, usluga i investicija, postaje jasniji potencijalni problem koji nameće njegov visok nivo. Balans tekućeg računa jedne zemlje je odraz konkurentnosti koju ekonomija jedne zemlje ima u međunarodnoj razmjeni. Visoki deficit tekućeg računa, mjereno njegovim učešćem u BDP, ukazuje na slabu konkurentnost crnogorske ekonomije, jer pokrivenost uvoza izvozom pokazuje da ne postoji ponuda robe koja se uvozi ili je njena cijena povoljnija od one koja se proizvodi u Crnoj Gori¹². Deficit tekućeg računa je takođe razlika između štednje i investicija u nacionalnoj ekonomiji, pa njegov visok nivo ukazuje da se visok nivo investicija finansira iz spoljnih izvora, bilo da je u pitanju zaduživanje države, korporativnog sektora ili banaka. Glavni negativan doprinos u deficitu tekućeg računa odnosi se na bilans roba koji je u 2014. iznosio 39,8% BDP-a, ali je on djelimično korigovan suficitima na računu usluga (20% BDP-a), i balansom na računima primarnih i sekundarnih dohodaka od 4,6% BDP-a. Deficit tekućeg računa najvećim dijelom

¹² Ključne prepreke rastu konkurentnosti date su u poglavlju 4.1 Identifikacija ključnih prepreka rastu i konkurentnosti (dijagnoza)

je pokriven direktnim stranim investicijama i zaduživanjem države na međunarodnom tržištu kapitala. Postojanje dugogodišnjeg deficita ukazuje na duboku eksternu neravnotežu, pri čemu je finansiranje deficita prilivom stranih direktnih investicija, suverenim zaduživanjem ili zaduživanjem privatnog sektora, samo privremeno rješenje, koje će uz rješavanje fiskalnog deficita predstavljati glavni izazov za ekonomsku politiku Vlade.

Tabela 6 Učešće ukupnih investicija po zemljama u period januar-septembar 2015. godine

Zemlja	Iznos u mil.€	% ukupnih priliva
Austrija	249,83	46,0
Ruska Federacija	46,14	8,5
Holandija	45,81	8,4
Velika Britanija	22,36	4,1
Švajcarska	22,14	4,1
Srbija	20,23	3,7
Francuska	18,89	3,5
Turska	16,30	3,0
Ujedinjeni Arapski Emirati	16,23	3,0

Izvor: CBCG i kalkulacija Ministarstva finansija

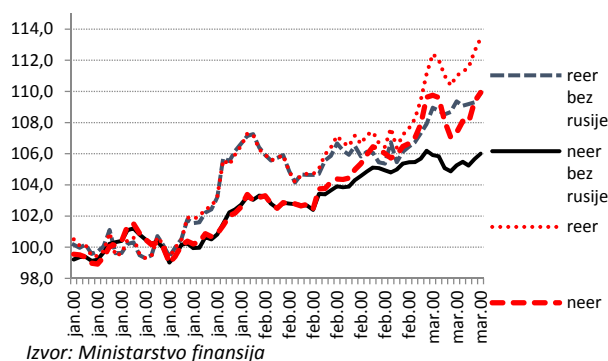
Struktura priliva SDI po zemljama i vrsti ulaganja u 2015. pokazuje da se promijenila struktura ulaganja i da se najveći dio ulaganja odnosi na vlasnička ulaganja (68,3%), od čega se na ulaganja u preduzeća i banke odnosi 74%, a na kupovinu nekretnina (26%). Ostatak ukupnog priliva od 185,3 mil.€ odnosi se na interkompanijske transakcije. Prethodna tabela pokazuje da ulagači iz Austrije imaju procentualno najveće investicije u ovoj godini i da se najveći dio ulaganja iz ove zemlje (238 mil.€) odnosi na ulaganja u banke i preduzeća.

Međutim, struktura deficita tekućeg računa i njegovog finansiranja predstavlja rizik po održivost platnobilansne pozicije, koji može da dovede do pogoršanja ili platnobilansne krize usljed sljedećih dešavanja:

- Smanjenje prihoda od turizma u sljedećoj godini zbog tranzitornog efekta u 2015. godini koji se ogleda u rekordnoj posjećenosti i očekivanim visokim prihodima po ovom osnovu;
- Smanjenje priliva SDI zbog političkih ili finansijskih nestabilnosti u zemljama iz kojih potiče kapital, što bi uticalo na pogoršanje i smanjenje izvora finansiranja deficita tekućeg računa;
- Smanjenje priliva SDI zbog političke nestabilnosti u Crnoj Gori;
- Nestabilnost na svjetskim finansijskim tržištima koja može dovesti do rasta cijene suverenog zaduživanja i smanjene tražnje za rizičnijim hartijama od vrijednosti, što bi, takođe, smanjilo izvore finansiranja deficita tekućeg računa.

Ostvarenje svih ovih rizika istovremeno ili njihova kombinacija, usloveli bi potrebu oštrog prilagođavanja javnog sektora, uz smanjeni uvoz i multiplikativne negativne efekte (smanjenje javnih prihoda), kao i smanjenje stopa rasta ekonomske aktivnosti. Međutim, najavljeni investicioni projekti i povoljna situacija na tržišta euro obveznica smanjuju eventualne izgleda nepovoljnih kretanja.

Grafik 2 Realni i nominalni efektivni kurs eura u Crnoj Gori

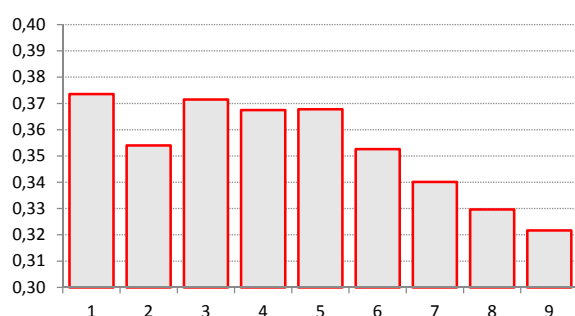

Izvor: Ministarstvo finansija

Makroekonomski scenario 2016-2018. predviđa visok deficit tekućeg računa, tako da bi on prosječno iznosio oko 13,9% BDP-a, uzrokovan jačim rastom uvoza roba neophodnih za izvođenje investicija u infrastrukturu, uz istovremeni rast prihoda od usluga i pad suficita na računima primarnih i sekundarnih dohodaka. Srednjeročni scenario predviđa stabilne prihode

od zarada zaposlenih kod nerezidenata i doznaka nerezidenata, uz potencijalno povećanje transfera iz Crne Gore koji se odnose na dividende, kamate i zarade zaposlenih. Makroekonomski scenario 2016-2018. godine predviđa snažan priliv SDI koji će u srednjeročnom periodu iznositi prosječno 13,5% BDP-a, što će biti dovoljno da pokrije neravnotežu na tekućem računu. Izvori ovako snažnog priliva investicija su projekti u sektoru energetike, turizma i infrastrukture. Konkurentnost crnogorske ekonomije, mjerena uobičajenim indikatorima kroz realni efektivni kurs, pokazuje relativno stabilna kretanja realnog efektivnog kursa i jačanje konkurentnosti mjerene jediničnom cijenom rada. Analiza REER urađena na osnovu pondera za 26 zemalja¹³, sa kojima Crna Gora ima spoljnotrgovinsku razmjenu, i koje obuhvataju 93,8% spoljnotrgovinske razmjene i prihoda od turizma, predstavlja realnu vrijednost korpe valuta sa kojima Crna Gora obavlja spoljnotrgovinsku razmjenu i turističke usluge. Upotrijebljen je model koji koristi ponderisani geometrijski prosjek za računanje nominalnog efektivnog kursa u razmjeni (NEER). Na osnovu istih pondera izračunata je i inflacija. Najveći uticaj na nominalni i realni efektivni kurs imaju Srbija, Rusija i Kina, jer koriste sopstvene valute i imaju najveći ponder. S obzirom da je srpska valuta imala relativno stabilan nivo, promjene REER-a su dominantno posljedica varijacija ruske rublje, a on utiče na konkurentsku poziciju u turizmu, jer je robna razmjena s ovom zemljom simbolična. Ovo pokazuje nedostatke analize konkurentne pozicije Crne Gore mjerene REER, uključivanjem turizma koji ima značajno učešće u ekonomiji Crne Gore, a ima naglašeno sezonski karakter.

Grafik 3 Jedinična cijena rada - koeficijent

Izvor: Ministarstvo finansija

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu jedinične cijene rada (ULC)¹⁴ pokazuje da se cjenovna konkurentnost poboljšava, mada je pouzdanost analize ograničena zbog promjene izvora podataka za broj zaposlenih (2010) i borbe protiv sive ekonomije tj. legalizovanja zapošljavanja. Projektovano povećanje konkurentnosti će se postići kroz brži rast BDP-a u srednjem roku, od kombinovanog rasta zaposlenosti i zarada. Rast zaposlenosti će u srednjem roku (0,7%) biti podstaknut rastom tražnje izazvane snažnim investicionim ciklusom,

dok je slab rast zarada (1,7%), uslovljen visokom stopom nezaposlenosti, a time i značajnije višom ponudom od tražnje.

Analizu neto investicione pozicije u odnosima sa inostranstvom nije moguće obraditi, s obzirom da CBCG nema potrebne podatke za takve procjene.

2.2.1.4 Finansijski sektor

Visok nivo nekvalitetnih kredita (NPL) i dalje predstavlja ključnu ranjivost bankarskog sektora, a time i potencijalni rizik po stanje finansijske stabilnosti, doprinoseći da troškovi banaka i kreirana percepcija visokog rizika po tom osnovu imaju ključni uticaj na formiranje i održavanje visokog nivoa kamatnih stopa, koje, povratno, dovode do značajno manjeg nivoa kreditiranja od realno mogućeg, kao i da se novi krediti ne mogu uredno servisirati jer su preskupi što, posledično, dovodi do rasta NPL-a. Iako su

¹³ Model za proračun realne efektivne kamatne stope urađen je u Direktoratu za ekonomsku politiku i razvoj, Ministarstva finansija Crne Gore

¹⁴ Model za proračun jedinične cijene rada urađen je u Direktoratu za ekonomsku politiku i razvoj, Ministarstva finansija Crne Gore. Koeficijent pokazuje koliko je učešće bruto zarada u bruto vrijednosti proizvodnje, tj. ukupnom ekonomskom output. Koeficijent 0,37 pokazuje da na 1 euro ukupne vrijednosti proizvodnje, učešće bruto zarada 0,37 eura. Ovaj model urađen je na osnovu podataka o zaradama, zaposlenosti (ARS) i vrijednosti bruto proizvodnje koje objavljuje MONSTAT. Bruto vrijednost proizvodnje za period 2015-2018 urađen je kao ekstrapolacija zasnovana na nominalnoj stopi BDP-a.

banke u periodu 2009-2015. godine izmjestile i/ili prodale nekvalitetnu aktivu u vrijednosti od preko 700 mil. eura, nekvalitetni krediti su na kraju septembra t.g. iznosili 351,6 mil. eura¹⁵. Ipak, evidentno je njihovo smanjenje za 12,1% na godišnjem nivou, što ukazuje da su, u određenoj mjeri, valorizovani naponi banaka na rješavanju ovog problema. Veliki izazov u rješavanju opterećenja banaka sa nekvalitetnim kreditima sa aspekta priliva (tokova) u 2016. godini biće adekvatna primjena Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama (Pogledati Poglavlje 4), dok će sa aspekta stanja odnosno nivoa nekvalitetnih kredita biti neophodno poboljšati rokove i efikasnost u sprovođenju ugovora. Međutim, iako je zakon stupio na snagu u maju t.g., stiče se utisak da je njegova primjena ograničena. Stoga je neophodno da se što prije inicira i podstakne dijalog između privrednika i bankara.

Višegodišnja konzervativna kreditna politika banaka neminovno je vodila ka kreiranju visokog opšteg nivoa likvidnosti, što je rezultiralo iznosom parametara likvidnosti i solventnosti iznad propisanog nivoa. Kako ova sredstva nijesu bila u funkciji kreditiranja razvojnih projekata, iz razloga što su banke svoju kreditnu aktivnost zasnivale na sopstvenoj percepciji opšteg rizika poslovanja i kredibilitnosti klijenata, to su se opredjeljivale za manje rizične plasmane. Međutim, opreznost se ogleda i u ovom vidu ulaganja, jer su banke najveći dio sredstava plasirale u državne hartije od vrijednosti.

Primjetan je sve veći porast međusobnih dugovanja i povećanja nelikvidnosti u privredi, što potvrđuje podatak da 19,1% od ukupno registrovanih ekonomskih subjekata ima blokirane račune. Posmatrano u odnosu na septembar prethodne godine, broj blokiranih računa je povećan za 7,2%. U neprekidnoj blokadi do jedne godine je bilo 2.147 dužnika, sa iznosom blokade od 42,7 mil. eura, što čini 7,9 % ukupnog iznosa blokade, dok je duže od godinu dana u blokadi 12.369 izvršnih dužnika sa iznosom blokade od 498,3 mil. eura, što čini 92,1% ukupnog iznosa blokade.

Na kraju septembra 2015. godine prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa na ukupne kredite banaka je iznosila 8,89%, odnosno 9,63% na novoodobrene kredite. Trend opadanja prosječnih ponderisanih nominalnih i efektivnih kamatnih stopa (PPNKS i PPEKS), započet u posljednjem kvartalu prethodne godine, nastavljen je i u tekućoj godini. Tako je na kraju septembra 2015. godine kamatna stopa na ukupne kredite banaka bila niža za 0,68 p.p g-n-g. Sa druge strane, sa izuzetkom rasta PPEKS na novoodobrene kredite banaka, na kraju septembra 2015. godine, ova stopa je zabilježila pad od 1,14 p.p. na godišnjem nivou.

2.2.2 Scenario nižeg rasta

Kao mala i nediverzifikovana ekonomija u nestabilnom spoljnjem okruženju i otvorena na sve spoljnje uticaje, Crna Gora će u budućem srednjoročnom periodu biti suočena s brojnim spoljnim i unutrašnjim rizicima koji mogu značajno smanjiti projektovane stope rasta, a time i narušiti projektovane makroekonomske, fiskalne i finansijske parametre sistema.

U ovakvim uslovima opravdano je razmotriti scenario koji je zasnovan na ostvarenju nekih rizika.

Scenario nižeg rasta zasnovan je na materijalizaciji sljedećih rizika:

- Zbog pogoršanja izbjegličke krize i prijetnje terorista, a time ugrožene bezbjedonosne situacije, crnogorska ekonomija trpi posljedice kroz sektor turizma, a time trpi značajno manji prihod od inostranih turista. Ovi efekti prenose se na vezane sektore trgovine transporta i segmente kulture i zabave. Ovakva dinamika je dodatno pogoršana visokom bazom iz 2015. godine u kojoj smo imali rekordno visoke prihode od turizma.

¹⁵ Navedeni iznos ne obuhvata kamate i vremenska razgraničenja

- U slučaju materijalizacije prethodnih rizika, pogoršavaju se fiskalni parametri, pa se budžetski prihodi ne ostvaruju u planiranom iznosu, već se javlja potreba za prilagođavanjem javne potrošnje, što vrši dodatni pritisak na agregatnu tražnju, a time i dodatno manje javne prihode. Ovakav razvoj situacije i niži nominalni rast BDP-a, povećava budžetski deficit, a time povećava iznos neophodnih sredstva za njegovo finansiranje, što pogoršava dinamiku javnog duga i njegove parametre.
- U ovom scenariju dolazi do umjerenog usporavanja investicione aktivnosti zbog nestabilnog okruženja, a time i povećane opreznosti investitora. Glavni radovi na dionici autoputa su usporeni zbog prepreka u vezi primjene međunarodnih standarda izgradnje.

U sljedećoj tabeli dat je scenario nižeg rasta:

Tabela 7 Makroekonomski scenario nižeg rasta

Crna Gora: Makroekonomske Projekcije, 2015-18 Scenario nižeg rasta					
	2014	2015	2016	2017	2018
Nominalni BDP u mil.€	3,458	3,661	3,747	3,953	4,139
Nominalni rast	2.8	5.9	2.3	5.5	4.7
Realni rast	1.8	4.3	1.3	4.0	3.2
Inflacija(na kraju godine)	-0.5	1.5	1.0	1.5	1.5
Glavne karakteristike: Učešće u BDP u %					
Deficit tekućeg računa	-15.2	-12.6	-15.2	-14.3	-12.2
Izvoz	40.1	41.4	39.3	39.0	38.3
Uvoz	60.0	59.7	60.0	58.3	55.5
Ostalo	4.6	5.7	5.5	5.1	5.0
Potrošnja domaćinstava	80.2	79.0	77.0	75.8	74.9
Bruto investicije	19.0	20.7	25.6	26.0	24.9
Potrošnja države	19.4	18.6	18.0	17.6	17.3
BDP deflator	1.0	1.5	1.0	1.5	1.5
Realni rast BDP-a	1.8	4.3	1.3	4.0	3.2
Domaća tražnja	2.1	4.0	3.4	2.8	1.2
Potrošnja domaćinstava	2.9	2.7	1.0	1.0	0.5
Bruto investicije	-2.5	13.6	13.9	11.3	4.4
Potrošnja države	1.4	0.0	2.0	0.0	0.0
Izvoz roba i usluga	-0.7	7.5	-3.7	3.0	1.4
Uvoz roba i usluga	1.6	3.7	1.9	1.1	-2.0
Učešće u realnoj stopi rasta					
Realni rast BDP-a	1.8	4.3	1.3	4.0	3.2
Domaća tražnja	3.0	3.5	4.0	3.4	1.5
Potrošnja domaćinstava	2.3	2.2	0.8	0.8	0.4
Bruto investicije	-0.5	2.6	2.9	2.6	1.1
Promjena zaliha	1.0	-1.2	0.0	0.0	0.0
Potrošnja države	0.3	0.0	0.4	0.0	0.0
Izvoz roba i usluga	-0.3	3.0	-1.5	1.2	0.5
Uvoz roba i usluga	-1.0	-2.2	-1.1	-0.6	1.1
Ostali makroekonomski indikatori: u % , ako nije naglašeno drugačije					
Rast zaposlenosti	1.2	1.2	-0,5	0.8	0.5
Rast zarada	-0.4	0.3	0.0	1.0	1.0
Nezaposlenost (ARS)	18.0	17.0	18.0	17.5	17.0
SDI % BDP-a	10.5	16.1	10.7	11.4	10.9
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	2.4	5.0	2.0	4.7	4.0

Izvor: Ministarstvo finansija

Nominalni BDP u mil.€	121,5	149,5	171,3
<i>Nominalni rast</i>	3,3	0,6	0,4
<i>Realni rast</i>	2,8	0,0	-0,2
<i>Inflacija(na kraju godine)</i>	0,5	0,5	0,5

Izvor: Ministarstvo finansija

U tabeli 8 date su razlike između scenarija. Realizacijom scenarija nižeg rasta značajno bi se pogoršale performanse crnogorske ekonomije mjerene makroekonomskim indikatorima. Scenario nižeg rasta smanjio bi nominalni iznos BDP-a i stope realnog rasta, pa bi nominalni BDP u 2018. bio niži za 171.4 mi.€ ili oko 4% BDP-a u odnosu na osnovni scenario, dok bi realna stopa rasta BDP-a bila niža za 2,8% u 2016. godini. U ovom scenariju zaposlenost bi opala u prvoj godini, kao posljedica slabije tražnje, da bi do oporavka došlo u 2017. godini. Inflacija bi bila niža nego u osnovnom scenariju kao i neto SDI investicije. Ovakav scenario mogao bi da ima vrlo vjerovatne posljedice u vidu pada kreditnog rejtinga, što bi poslalo negativan signal, kako potencijalnim investitorima u pogledu investicionih projekata, tako i u pogledu tražnje za obveznicama kao izvoru finansiranja naraslih deficita.

U tabeli 8 date su razlike između scenarija. Realizacijom scenarija nižeg rasta značajno bi se pogoršale performanse crnogorske ekonomije mjerene makroekonomskim indikatorima. Scenario nižeg rasta smanjio bi nominalni iznos BDP-a i stope

3 FISKALNI OKVIR

3.1 Strategija za izradu politike i srednjoročni ciljevi

Osnovni cilj fiskalne politike, u narednom srednjoročnom periodu, je da se kroz ulaganje u kapitalne odnosno infrastrukturne projekte i optimizaciju tekuće potrošnje stvore preduslovi za dinamičan ekonomski rast iz kojeg će se finansirati javni dug u dugom roku. Dakle, u fokusu fiskalne politike je smanjenje deficita tekuće potrošnje kako bi se obezbijedio prostor za povećanje investicija u infrastrukturu koje doprinose dugoročnom ekonomskom rastu. Javne finansije u posmatranom periodu projekcije imaju dominantno razvojni karakter imajući u vidu da se kroz kapitalnu potrošnju finansira realizacija izgradnje prioritetne dionice autoputa koja ovu investiciju, sa učešćem od oko 20% u BDP-u projektovanom na godišnjem nivou, čini najvećom investicijom u unfrastukturu u novijoj crnogorskoj istoriji.

Realizacijom izgradnje prioritetne dionice autoputa, doprinijeće se bržem ekonomskom rastu, ravnomjernom razvoju zemlje a, kasnije, i boljoj povezanosti Crne Gore sa zemljama regiona i šire. Istovremeno, realizacijom ovog projekta stvoriće se dodatni pritisak na javne finansije te će dva osnovna fiskalna parametra, deficit i javni dug biti pogoršani. Imajući u vidu da je deficit, prije svega, generisan u dijelu kapitalne potrošnje, ukoliko posmatramo budžet bez izdataka neophodnih za finansiranje razvojnih projekata, dobijamo saldo tekuće potrošnje koji već u 2016. godini ulazi u zonu suficita, što ukazuje da se novac poreskih obveznika troši odgovorno, prioritetno u produktivne svrhe i da mjere fiskalne konsolidacije daju rezultate.

„Analizom pojedinih aspekata poreske politike-perspektive za reformu“, koja je donesena u decembru 2014. godine, definisani su dugoročni fiskalni ciljevi, a to su:

1. konvergencija ka uravnoteženom budžetu;
2. održivi nivo javnog duga, što će u dužem roku garantovati stabilnost i konkurentnost poslovnog ambijenta;

U skladu sa rješenjima predviđenim ovom analizom, u cilju osiguravanja održivosti javnih finansija i unaprjeđenja investicionog ambijenta i konkurentnosti crnogorske ekonomije izvršena je izmjena zakonske regulative koja je podrazumijevala obezbjeđivanje većih prihoda budžeta kroz uvođenje namjenske takse na maloprodajnu cijenu goriva, povećanje stope doprinosa na zdravstveno osiguranje, uvođenje poreza na dobitke od igara na sreću i poreza na kafu, povećanje akcize na cigarete i akcize na mineralna ulja kao i uvođenje poreskih olakšica za investicije u strateški važne sektore ekonomije. U kontekstu jačanja budžetske pozicije opština izvršen je reprogram poreskog duga, izdate su garancije za kreditne aranžmane i usvojene izmjene i dopune Zakona o porezu na nepokretnosti čija primjena počinje od 1. januara 2016. godine, sa ciljem ostvarivanja većeg obima prihoda od poreza na nepokretnosti koji će pozitivno uticati na budžete lokalnih samouprava i njihovu likvidnost.

Kako se ne bi dozvolio veći rast javnog duga od predviđenog i obezbijedilo njegovo postepeno opadanje, donesena je Strategija upravljanja dugom za period 2015 – 2018. godine, dok je radi unaprjeđenja transparentnosti javnih finansija donesena Strategija implementacije ESA 2010 metodologije u statistici javnih finansija Crne Goresa akcionim planom kao i Strategija za prelazak javnog sektora na obračunsko računovodstvo.

Kao podršku navedenim aktivnostima, Vlada Crne Gore usvojila je *Program reformi upravljanja javnim finansijama 2016-2020. godine*, kojim se utvrđuju ciljevi i ključne oblasti reforme. Reforma upravljanja javnim finansijama ima dvostruki cilj. Jedan se odnosi na spremnost Crne Gore da identifikuje, preduprijedi i upravlja fiskalnim rizicima, prekomjernim fiskalnim deficitima i makroekonomskim neravnotežama, dok, s druge strane, reforma treba da obezbijedi da je javna potrošnja strukturisana na način da maksimizuje razvojni uticaj na privredu i osigura bolji kvalitet života svih građana. Usvajanje odnosno adekvatno sprovođenje ovog programa predstavlja osnov za dalju tehničku podršku iz programa IPA i preduslov za sektorsku budžetsku podršku iz programa IPA.

Sprovedenim mjerama i utvrđivanjem strateških pravaca reforme u narednom periodu odgovara se na preporuku Evropske komisije da se održi opredjeljenje u pravcu fiskalne discipline, uspostave kredibilne reference na bazi fiskalnog okvira koji je zasnovan na novim pravilima i revidira strategija upravljanja javnim dugom. Imajući u vidu mjere sprovedene u cilju konsolidacije javnih finansija na lokalnom nivou, očekuje se da će opštine redovno servisirati svoje obaveze i doprinijeti stabilizaciji cjelokupnog fiskalnog sistema.

U cilju unapređenja upravljanja javnim finansijama utvrđen je Predlog zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, kojim se stvaraju uslovi za dugoročnu održivost sistema zarada, povećava njihova transparentnost i uspostavlja ujednačenost zarada u javnom sektoru za rad na istim ili sličnim poslovima, te je u skladu sa ovim predlogom izvršeno planiranje ukupnog fonda zarada u budžetu Crne Gore za 2016. godinu. U kontekstu racionalizacije i modernizacije javnog sektora, u 2016. godini, biće donesena Strategija reforme javne uprave u Crnoj Gori za period 2016 – 2020. godine u kojoj se daje strateški okvir reforme u ovoj oblasti. Sprovedenim mjerama odgovara se na preporuku Evropske komisije koja je pozvala Crnu Goru da razmotri dodatne reforme za postizanje dugoročne održivosti budžeta koje se odnose na implementaciju zajedničke politike zarada u javnom sektoru u kontekstu racionalizacije i modernizacije javnog sektora.

Odgovorno vođenje fiskalne politike, bazirane na principima konkurentnosti, predvidivosti i konzistentnosti, osnovno je opredjeljenje Vlade Crne Gore. Obezbeđivanje i održavanje fiskalne stabilnosti preduslov je ne samo ukupne ekonomske stabilnosti i dugoročnog privrednog rasta, već i dostupnosti međunarodnih finansijskih tržišta ali i uslov koji Crna Gora treba da zadovolji u procesu pristupanja EU. Polazeći od navedenog, osnovni ciljevi upravljanja javnim finansijama u srednjem roku su:

- povećanje budžetskih prihoda stvaranjem stimulativnog poslovnog ambijenta i nastavkom intenzivne borbe protiv sive ekonomije;
- optimizacija tekuće potrošnje uz povećanje investicija u infrastrukturu;
- održivost javnog duga u dijelu novog zaduživanja samo za finansiranje razvojnih projekata i refinansiranje postojećeg duga, uz restriktivno izdavanje državnih garancija;
- dalja konsolidacija javnih finansija na lokalnom nivou.

Polazeći od postavljenih dugoročnih ciljeva u oblasti javnih finansija, u narednom srednjoročnom periodu nastaviće se sa: aktivnostima na suzbijanju sive ekonomije i smanjenju poreskog duga, aktivnostima u cilju stvaranja pretpostavki za veću održivost penzijskog i zdravstvenog sistema, sa jačanjem fiskalne kontrole i daljim snaženjem mehanizama interne i eksterne revizije, reorganizacijom javnog sektora u cilju optimizacije broja zaposlenih i ukupnog poboljšanja transparentnosti javnih finansija.

Pored navedenog, u skladu sa osnovnim normativnim aktom u ovoj oblasti, Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, tokom 2016. godine, nakon završetka izbora i konstituisanja nove Vlade,

donijeće se Fiskalna strategija kojom će se utvrditi ključni ciljevi fiskalne politike za period trajanja mandata Vlade.

Tabela 9 Makroekonomski okvir

Makroekonomski okvir		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2014	2015	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Makroekonomski pokazatelji	BDP nominalno (u mil. €)	3,457.9	3,660.7	3,868.0	4,102.9	4,310.5	3,747.0	3,953.0	4,139.0
	BDP, nominalni rast	2.8	5.9	5.7	6.1	5.1	2.3	5.5	4.7
	BDP, realni rast	1.8	4.3	4.1	4.0	3.0	1.3	4.0	3.2
	Inflacija (na kraju godine)	-0.5	1.5	1.5	2.0	2.0	1.0	1.5	1.5
	Rast zaposlenosti (%)	1.2	1.2	0.9	0.8	0.5	-0.5	0.8	0.5
	Deficit tekućeg računa (% BDP)	-15.2	-15.9	-15.3	-14.3	-12.2	-15.2	-14.3	-12.2

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2014	2015	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	44.8	41.9	42.9	40.7	39.6	42.9	40.9	39.7
	Javna potrošnja	47.9	48.4	48.9	46.8	42.4	50.5	48.6	44.2
	Deficit/suficit	-3.1	-6.5	-6.1	-6.1	-2.8	-7.6	-7.7	-4.5
	Kamate	2.3	2.2	2.1	2.5	2.3	2.2	2.5	2.4
	Primarni deficit/suficit	-0.8	-4.3	-4.0	-3.7	-0.5	-5.4	-5.2	-2.0
	Javni dug (% BDP)	59.9	65.5	70.7	74.4	77.9	77.4	80.9	83.0

3.2 Javne finansije u 2015.

Fiskalna politika zasnovana na principima konkurentnosti, predvidivosti i konzistentnosti bilo je osnovno opredjeljenje i u 2015. godini. Mjere koje su se sprovodile bile su usmjerene na osiguranje održivosti javnih finansija, unapređenje investicionog ambijenta i usklađivanje poreske i akcizne politike u skladu sa obavezama iz procesa pridruživanja.

Tokom 2015. godine sprovedene su sljedeće mjere fiskalne politike:

- Porez na dohodak fizičkih lica (koji se primjenjuje na dio zarade iznad prosjeka) smanjen je sa 15% na 13%;
- Stopa doprinosa za zdravstveno osiguranje povećana je za 0,5 p.p;
- Nastavljeno je sa primjenom više stope PDV-a od 19%;
- Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju suspendovana je odredba o "zamrzavanju" odnosno neusklađivanju visine penzija koja je prethodno trebala da važi do 31.12.2015. godine. Ovim izmjenama propisano je da se, u

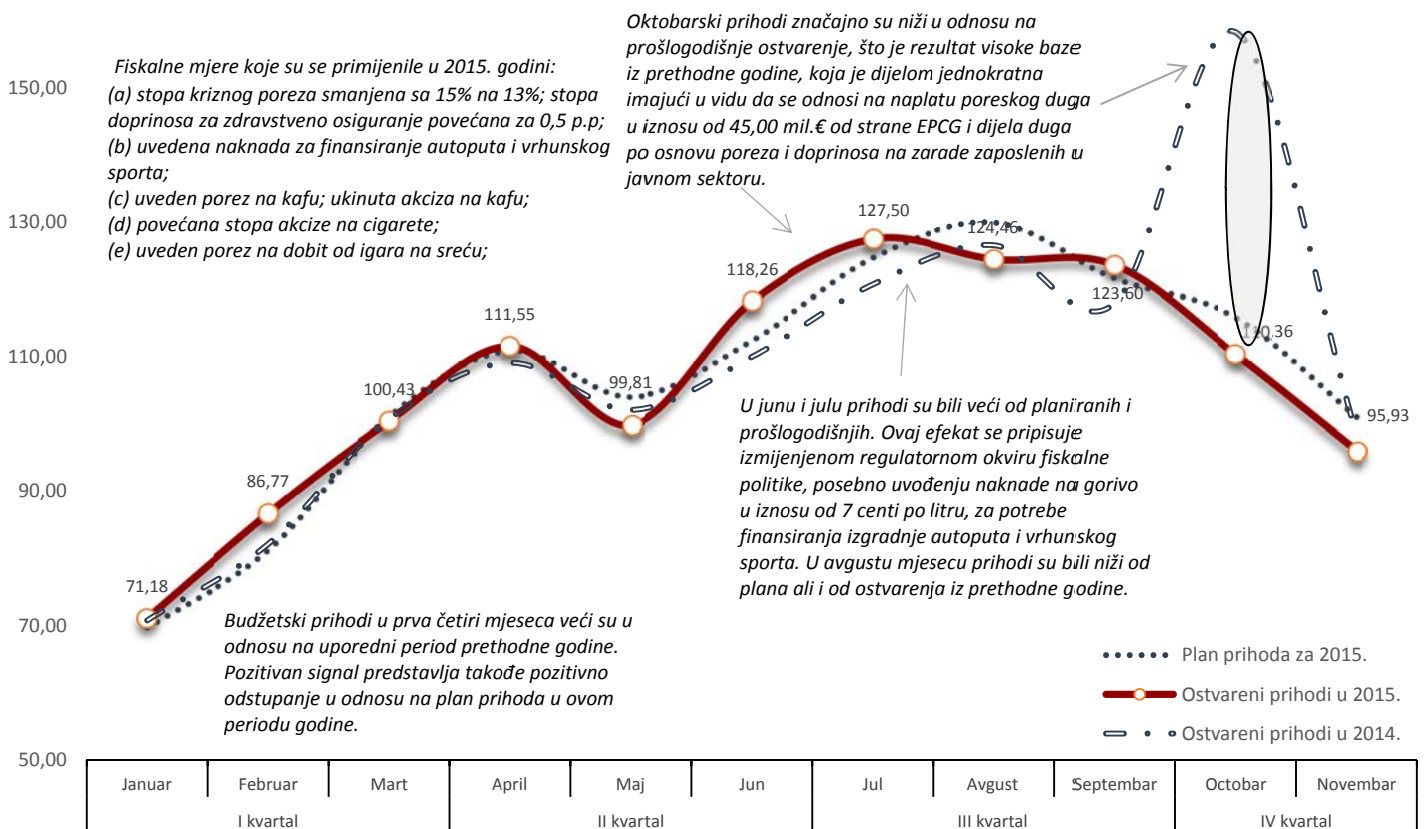
slučaju, kada pokazatelji koji utiču na visinu penzije u jednoj godini (prosječna zarada i stopa inflacije) dovode do potrebe njihovog negativnog usklađivanja ne vrši usklađivanje kako bi se zaštitio standard penzionera. U skladu sa važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima koji imaju uticaj na visinu penzije, ovu kategoriju u 2015. godini trebalo je usklađivati na dolje zbog nešto niže prosječne zarade u odnosu na godinu ranije i negativne stope inflacije;

- U aprilu mjesecu uvedena je namjenska taksa na maloprodajnu cijenu goriva u iznosu od 0,07 eura po litru, za finansiranje dijela troškova izgradnje autoputa i vrhunskog sporta, ali je ista u novembru mjesecu, shodno odluci Ustavnog suda, ukinuta;
- Uveden je porez na dobitke od igara na sreću;
- Počeo je da se primjenjuje porez na kafu;
- Izmjenama Zakona o akcizama ustanovljen je "akcizni kalendar¹⁶" za period od pet godina, odnosno utvrđena je dinamika postepenog povećanja visine akcize na cigarete;
- Radi daljeg unaprjeđenja investicionog ambijenta i konkurentnosti crnogorske ekonomije uvedene su poreske olakšice na investicije za sljedeće sektore: visoki turizam – hoteli sa 5 i više zvjezdica, proizvodnju prehrambenih proizvoda, osim primarne poljoprivredne proizvodnje i kapitalne investicije u sektoru energetike;
- U vezi sa konsolidacijom javnih finansija na lokalnom nivou, Vlada je odobrila reprogram poreskog duga po osnovu poreza i doprinosa na zarade zaposlenih dok je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2015. godinu, predviđeno izdavanje garancija jedinicama lokalne samouprave u iznosu od 107 mil. € i to opštinama koje su korisnice Egalizacionog fonda;
- U 2015. godini počela je realizacija najvećeg i najznačajnijeg infrastrukturnog projekta u Crnoj Gori, izgradnja dijela autoputa "Bar - Boljare", dionica "Smokovac - Mateševo", koja se finansira iz kapitalnog budžeta a sredstva su obezbijedena zaključivanjem kreditnog aranžmana sa Exim bankom;
- Pojačani su naponi na suzbijanju sive ekonomije sa fokusom na tržište rada i akciznih proizvoda.

Javni prihodi u 2015. godini procijenjeni su u iznosu od 1532,4 mil. € ili 41,9% procijenjenog BDP-a (3660,7 mil. €), što predstavlja smanjenje u odnosu na prošlogodišnje za 17,4 mil. €, što je u značajnoj mjeri rezultat visoke baze iz prethodne godine uzrokovane naplatom poreskog duga od strane EPCG i dijela duga po osnovu poreza i doprinosa na zarade zaposlenih u javnom sektoru. Ostali razlozi odstupanja su: procijenjeno smanjenje naplate poreza na centralnom nivou za 32,2 mil. €, povećane naplate doprinosa usljed povećane stope doprinosa na zdravstveno osiguranje za 11,1 mil. €, povećane naplate naknada nastale kao rezultat uvođenja naknade za finansiranje autoputa i vrhunskog sporta za 9,4 mil. €, kao i manje procijenjene naplate prihoda lokalne samouprave.

¹⁶Uvođenjem akciznog kalendara za period od pet godina (2014.-2019), predviđeno je povećanje visine specifične akcize na cigarete sa 19€ za 1000 komada (0,38€ po paklici) od 1. novembra 2014. godine, na 26€ za 1000kom. (0,52€ po paklici) u 2019. godini, dok će se proporcionalna stopa akcize postepeno smanjivati sa 35% (od 1. novembra 2014. godine) na 31% od prosječne maloprodajne cijene cigareta u 2019. godini.

Grafik 4 Pregled ostvarenja budžetskih prihoda u 2015. godini

Iznos javne potrošnje u 2015. godini procijenjen je u nivou od 1.772,1 mil. € ili 48,4% BDP-a. U odnosu na prethodnu godinu procijenjeni izdaci su veći za 114,8 mil. €. Razlog za odstupanje je, u najvećoj mjeri rezultat povećanja izdataka kapitalnog budžeta koji se odnose na finansiranje izgradnje prioritetne dionice autoputa (procjena izvršenja po ovom osnovu iznosi 179,0 mil. €). Pozitivna odstupanja zabilježena su kod transfera institucijama, pojedincima, nevladinom i javnom sektoru u iznosu od 33,1 mil. € što je rezultat tehničkog prilagođavanja pojedinih izdataka budžetskoj klasifikaciji koji se, prije svega, odnose na prekvalifikaciju izdataka planiranih Univerzitetu CG i planiranja punog iznosa sredstava neophodnih za finansiranje RTCG-a. Pored navedenog, transferi za socijalnu zaštitu uvećani su za 7,0 mil. € usljed povećanja troškova po osnovu isplate prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja. Negativno odstupanje zabilježeno je kod kapitalnih izdataka u tekućem budžetu u iznosu od 47,2 mil. €, što je, prije svega, rezultat jednokratnog efekta iz prethodne godine koji se odnosi na konvertovanje poreskog potraživanja Elektoprivrede Crne Gore u vlasnički kapital države. Pored navedenog, u 2014. godini izmirene su obaveze po osnovu aktiviranih garancija u iznosu od 15,3 mil. € dok se procjenjuje da u 2015. godine neće doći do aktiviranja izdatih garancija.

U odnosu na plan za 2015. godinu, bruto zarade uvećane su za 9,1 mil. € usljed nedostajućih sredstava za izmirenje zarada zaposlenih u prosvjeti i zdravstvu, dok je negativno odstupanje zabilježeno kod Kapitalnog budžeta u iznosu od 37,7 mil. €, od čega su troškovi po osnovu izgradnje autoputa izvršeni u nižem procijenjenom iznosu od 27,0 mil. €.

Imajući u vidu loše pokazatelje finansijskog stanja lokalne samouprave, tokom 2015. godine, preduzete su značajne mjere u cilju konsolidacije javnih finansija na lokalnom nivou. Vlada Crne Gore usvojila je Informaciju o reprogramu duga opština i odobrila reprogram poreskog duga po osnovu poreza i

doprinosu na zarade zaposlenih, sa utvrđenim stanjem na dan 31.12.2014. godine, u ukupnom iznosu od 89,07 mil. €. Od ovog iznosa 74,45 mil. € je reprogramirano na period od 20 godina za opštine koje su korisnice Egalizacionog fonda dok je 14,62 mil. € koji se odnosi na opštine Bar i Budva, čiji je fiskalni kapacitet viši od prosječnog, reprogramirano na period od 5 godina. Ugovorom je, pored reprograma poreskog duga, predviđeno da su opštine koje potpišu ugovor o reprogramu dužne da, do 1. septembra 2015. godine, utvrde dinamiku rješavanja viška zaposlenih u organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, privrednim društvima i javnim preduzećima čiji je osnivač opština, u skladu sa Planom unutrašnje reorganizacije javnog sektora. Ugovorom je predviđena obaveza opština da prilikom svakog novog zapošljavanja prethodno obezbijede pozitivno mišljenje Ministarstva finansija.

Deficit javnih finansija u 2015. godini procijenjen je na 239,7 mil. € ili 6,5% BDP-a. Ukoliko bi se iz obračuna deficita isključili izdaci po osnovu izgradnje autoputa, procijenjeni deficit iznosio bi 60,7 mil. € odnosno 1,7% BDP-a. U odnosu na plan, deficit je veći za 5,1 mil. € pri čemu je procijenjeni deficit centralnog budžeta veći za 44,4 mil. € što je, prije svega, rezultat kjiženja otplate obaveza iz prethodnog perioda u okviru ukupnih izdataka. Primarni deficit javnih finansija (deficit umanjen za kamate) iznosiće 157,8 mil. € ili 4,3% BDP-a. Otplate duga, koja bi do kraja godine trebalo da iznosi 608,5 mil. €, zajedno sa pomenutim deficitom, biće finansirana zaduživanjem iz inostranih izvora u iznosu od 651,9 mil. €, odnosno zaduživanjem na domaćem tržištu u iznosu od 194,8 mil. €. Emisijom euroobveznica na međunarodnom tržištu, u martu ove godine, emitovane su obveznice u vrijednosti od 500,0 mil. €, koje su izdate na period od 5 godina, uz kamatnu stopu od 3.875%.

Tabela 10 Procjena javnih finansija za 2015.

Godišnji BDP (u mil. €)	3,660.7		3,457.9				3,547.0			
	2015		2014		Odstupanje		Plan 2015		Odstupanje	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	1,532.4	41.9	1,549.8	44.8	-17.4	-1.1	1,520.8	42.9	11.6	0.8
Porez na dohodak	128.2	3.5	136.8	4.0	-8.6	-6.3	139.9	3.9	-11.7	-8.4
Porez na dodatu vrijednost	467.9	12.8	497.6	14.4	-29.7	-6.0	480.2	13.5	-12.3	-2.6
Akcize	163.8	4.5	156.5	4.5	7.4	4.7	167.7	4.7	-3.9	-2.3
Lokalni porezi	72.0	2.0	71.1	2.1	0.9	1.3	66.6	1.9	5.4	8.1
Doprinosi	455.4	12.4	444.3	12.8	11.1	2.5	417.5	11.8	37.9	9.1
Javna potrošnja, od čega:	1,772.1	48.4	1,657.3	47.9	114.8	6.9	1,755.4	49.5	16.7	1.0
Bruto zarade	424.7	11.6	424.2	12.3	0.5	0.1	415.6	11.7	9.1	2.2
Kamate	81.9	2.2	78.9	2.3	3.0	3.8	79.9	2.3	2.0	2.5
Subvencije	22.0	0.6	18.8	0.5	3.2	16.7	21.8	0.6	0.2	0.8
Transferi za socijalnu zaštitu	499.8	13.7	492.8	14.3	7.0	1.4	505.5	14.3	-5.7	-1.1
Kapitalni budžet	287.0	7.8	117.1	3.4	169.9	145.1	324.7	9.2	-37.7	-11.6
Autoput	179.0	4.9	0.0	0.0	179.0	-	206.0	5.8	-27.0	-13.1
Garancije	0.0	0.0	15.3	0.4	-15.3	-100.0	0.0	0.0	0.0	-
Suficit/deficit	-239.7	-6.5	-107.5	-3.1	-132.2	123.0	-234.6	-6.6	-5.1	2.2
Suficit/deficit bez autoputa	-60.7	-1.7	-107.5	-3.1	46.8	-43.5	-28.6	-0.8	-32.1	112.2
Primarni suficit/deficit	-157.8	-4.3	-28.6	-0.8	-129.2	452.3	-154.7	-4.4	-3.1	2.0
Otplata duga	608.5	16.6	452.2	13.1	156.4	34.6	411.8	11.6	196.7	47.8
Finansiranje, od čega:	859.0	23.5	569.4	16.5	289.6	50.9	652.1	18.4	206.9	31.7
Zaduživanje u inostranstvu	651.9	17.8	295.4	8.5	356.5	120.7	635.5	17.9	16.4	2.6
Zaduživanje u državi	194.8	5.3	250.1	7.2	-55.3	-22.1	6.1	0.2	188.7	3,093.4

3.3 Procjena javnih finansija u periodu 2016 - 2018.

3.3.1 Usmjerenja fiskalne politike za period 2016 – 2018.

Osnovni strateški cilj fiskalne politike, u narednom srednjoročnom periodu, je smanjenje deficita javnih finansija, uz uvažavanje potrebe finansiranja infrastrukturnih projekata koji u dugom roku osiguravaju ekonomski rast.

Cilj fiskalne politike u periodu 2016 - 2018. je da se državnim investicijama u infrastrukturu i balansiranjem tekuće potrošnje doprinese ekonomskom rastu iz kojeg će se finansirati javni dug u dugom roku.

Povećanje budžetskih prihoda i dalja optimizacija tekuće potrošnje, uz nastavak aktivnosti na suzbijanju sive ekonomije i povećanju konkurentnosti, kao i stvaranje preduslova za smanjenje javnog duga, predstavljaju osnovne ciljeve fiskalne politike u srednjem roku.

Uvažavajući makroekonomski okvir, ali i set planiranih i sprovedenih izmjena u fiskalnom regulatornom okviru, pretpostavke za procjenu javnih prihoda i rashoda u narednom srednjoročnom periodu su:

Mjere na prihodnoj strani:

- "krizni porez", odnosno porez na zarade po principu veće poreske stope za bruto zarade iznad nacionalnog prosjeka ostaje na snazi, s tim da se od 2016. godine smanjuje sa 13% na 11%;
- ubiranje dodatnih prihoda po osnovu poreza na kafu i dobitke od igara na sreću;
- akcize će se postepeno povećavati shodno ustanovljenom "akciznom kalendaru" dok će akciza na mineralna ulja biti povećana za 15% u cilju stabilnog finansiranja dijela troškova izgradnje autoputa;
- poreske olakšice za investicije u strateškim razvojnim granama – elitni turizam, energetika i poljoprivreda;
- Izmjenama i dopunama Zakona o porezu na nepokretnosti uvedena su nova zakonska rješenja sa ciljem ostvarivanja većeg obima prihoda od poreza na nepokretnosti koji će imati pozitivan efekat na budžete lokalnih samouprava;
- intenziviraće se aktivnosti na jačanju fiskalne discipline i efikasnosti nadležnih organa kako bi poreski dug bio smanjen a samim tim i povećani budžetski prihodi;

Mjere na rashodnoj strani:

- usklađivanje penzija vršiće se po važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima koji imaju uticaj na visinu penzije (prosječna zarada i inflacija);
- usvajanjem Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru omogućiće se njihova veća transparentnost i fiskalna održivost. Negativni neto uticaj ovog zakona u 2016. godini iznosi 13 mil. €;
- dalja optimizacija tekuće budžetske potrošnje kroz racionalizaciju broja zaposlenih u javnom sektoru i smanjenje diskrecionih rashoda u korist rashoda koji doprinose stvaranju nove vrijednosti;
- trenutno najvažniji infrastrukturni projekat u državi, dionica autoputa Smokovac – Mateševo, realizovaće se tokom vremenskog horizonta projekcije, a finansiraće se kroz kapitalni budžet, zaduženjem kod kineske Exim banke u vrijednosti 85% investicije i kontribucije Crne Gore u iznosu od 15% vrijednosti projekta. U 2016. godini, u okviru kapitalnog budžeta za ove namjene planirana su sredstva u iznosu od 246,5 mil. €;

- nastavak sprovođenja mjera konsolidacije finansija na lokalnom nivou jačanjem fiskalne discipline (redovno izmirenje poreskih obaveza, izdavanje garancija nakon detaljne analize održivosti investicija, davanje prethodne saglasnosti Ministarstva finansija na budžete opština) i racionalizaciju broja zaposlenih;

Usvajanjem Analize pojedinih aspekata poreskog sistema, Crna Gora je zvanično otpočela reformu modela poreskog sistema, koja predviđa promjenu strukture oporezivanja odnosno transfer ka porezima koji imaju slabiji negativan uticaj na ekonomski rast. Praktično, to znači napuštanje politike dominantnog oporezivanja dohotka i dobiti, a istovremeni prelaz na oporezivanje potrošnje i jednostavnije i, za administriranje, jefitnije oporezivanje dohotka, kroz zadržavanje veće stope doprinosa. Intencija je da se oslobodi potencijal za rast, što, uz reforme u drugim oblastima, doprinosi efikasnijoj valorizaciji resursa, te jačanju konkurentnosti ekonomije, dostizanju viših stopa privrednog rasta i povećanju životnog standarda građana. U skladu sa rješenjima datim u ovom dokumentu, u srednjem roku postepeno će se povećavati akcize na duvan i duvanske proizvode, uveden je porez na dobitke od igara na sreću a u proceduri je povećanje akcize na mineralna ulja u cilju stvaranja uslova za finansiranje dijela troškova izgradnje autoputa, smanjena je stopa poreza na dohodak fizičkih lica u 2016. godini, povećana je stopa doprinosa na zdravstveno osiguranje i uvedene su poreske olakšice za investicije u strateški razvojnim granama.

U srednjem roku, akcenat će biti na optimizaciji tekuće potrošnje u cilju stvaranja preduslova za ulaganje u projekte koji u dugom roku osiguraju privredni rast i razvoj kao i kroz racionalizaciju broja zaposlenih shodno rješenjima datim u Strategiji reforme javne uprave u Crnoj Gori za period 2016 – 2020. godine. U cilju stvaranja uslova za dugoročnu održivost javnih finansija sprovodiće se aktivnosti na realizaciji ciljeva utvrđenih Programom reformi upravljanja javnim finansijama za period 2016 – 2020. godine koji je usvojen u 2015. godini. Program se odnosi na pet ključnih oblasti upravljanja javnim finansijama, i to: 1) održivi fiskalni okvir, planiranje i budžetiranje javne potrošnje; 2) izvršenje budžeta; 3) razvoj sistema unutrašnjih finansijskih kontrola; 4) finansijsko izvještavanje i računovodstvo i 5) kapacitet Državne revizorske institucije da zadovolji standarde INTOASAI.

Imajući u vidu potrebu za povećanjem transparentnosti javnih finansija sprovodiće se aktivnosti na polju implementacije ESA 2010, shodno Strategiji implementacije ESA metodologije u statistici javnih finansija kao i Strategiji za prelazak javnog sektora na obračunsko računovodstvo.

Nastavak implementacije mjera usmjerenih na rast javnih prihoda prvenstveno kroz smanjenje nivoa sive ekonomije, smanjenje poreskih potraživanja, snaženje poreske discipline i unapređenje poreskog sistema ostaje i dalje jedan od prioriteta u narednim godinama. Institucionalni okvir koji se sastoji od formiranih radnih tijela Ministarstva finansija, Uprave za inspekcijske poslove, Poreske uprave, Uprave carina, Uprave policije i drugih relevantnih institucija, nastavljaju sa radom shodno usvojenom akcionom planu za suzbijanje sive ekonomije.

Tabela 11Kretanje javnih finansija u periodu 2014 – 2018. godine

Godišnji BDP (u mil. €)	3,457.9		3,660.7		3,868.0		4,102.9		4,310.5		3,747.0		3,953.0		4,139.0	
	procjena				osnovni scenario				scenario nižeg rasta							
Procjena javnih finansija za 2016-2018.	2014		2015		2016		2017		2018		2016		2017		2018	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	1,549.8	44.8	1,532.4	41.9	1,657.5	42.9	1,669.5	40.7	1,708.0	39.6	1,609.1	42.9	1,615.3	40.9	1,644.1	39.7
Porez na dohodak	136.8	4.0	128.2	3.5	133.1	3.4	138.3	3.4	141.6	3.3	132.2	3.5	136.4	3.5	138.7	3.4
Porez na dodatu vrijednost	497.6	14.4	467.9	12.8	488.1	12.6	513.8	12.5	531.9	12.3	459.2	12.3	480.8	12.2	495.7	12.0
Akcize	156.5	4.5	163.8	4.5	183.1	4.7	190.4	4.6	193.3	4.5	180.8	4.8	188.0	4.8	191.0	4.6
Lokalni porezi	71.1	2.1	72.0	2.0	73.9	1.9	74.9	1.8	76.4	1.8	68.9	1.8	74.9	1.9	76.4	1.8
Doprinosi	444.3	12.8	455.4	12.4	483.2	12.5	489.1	11.9	501.4	11.6	479.0	12.8	480.0	12.1	487.2	11.8
Javna potrošnja, od čega:	1,657.3	47.9	1,772.1	48.4	1,892.8	48.9	1,920.5	46.8	1,828.8	42.4	1,892.8	50.5	1,920.5	48.6	1,828.8	44.2
Bruto zarade	424.2	12.3	424.7	11.6	455.8	11.8	459.3	11.2	461.9	10.7	455.8	12.2	459.3	11.6	461.9	11.2
Kamate	78.9	2.3	81.9	2.2	80.6	2.1	100.7	2.5	100.9	2.3	80.6	2.2	100.7	2.5	100.9	2.4
Subvencije	18.8	0.5	22.0	0.6	21.0	0.5	21.5	0.5	21.5	0.5	21.0	0.6	21.5	0.5	21.5	0.5
Transferi za socijalnu zaštitu	492.8	14.3	499.8	13.7	534.4	13.8	544.9	13.3	560.3	13.0	534.4	14.3	544.9	13.8	560.3	13.5
Kapitalni budžet	117.1	3.4	287.0	7.8	379.9	9.8	379.9	9.3	270.4	6.3	379.9	10.1	379.9	9.6	270.4	6.5
Autoput	0.0	0.0	179.0	4.9	246.5	6.4	246.5	6.0	137.0	3.2	246.5	6.6	246.5	6.2	137.0	3.3
Garancije	15.3	0.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Suficit/deficit	-107.5	-3.1	-239.7	-6.5	-235.3	-6.1	-251.0	-6.1	-120.9	-2.8	-283.7	-7.6	-305.2	-7.7	-184.7	-4.5
Suficit/deficit bez autoputa	-107.5	-3.1	-60.7	-1.7	11.2	0.3	-4.5	-0.1	16.1	0.4	-37.2	-1.0	-58.7	-1.5	-47.7	-1.2
Primarni suficit/deficit	-28.6	-0.8	-157.8	-4.3	-154.7	-4.0	-150.3	-3.7	-20.0	-0.5	-203.1	-5.4	-204.5	-5.2	-83.9	-2.0
Otplata duga	452.2	13.1	608.5	16.6	450.2	11.6	263.0	6.4	163.5	3.8	450.2	12.0	263.0	6.7	163.5	3.9
Finansiranje, od čega:	569.4	16.5	859.0	23.5	685.5	17.7	514.1	12.5	284.3	6.6	-733.9	-19.6	-568.3	-14.4	-348.2	-8.4
Zaduživanje u inostranstvu	295.4	8.5	651.9	17.8	659.1	17.0	475.0	11.6	272.4	6.3	718.1	19.2	538.5	13.6	452.9	10.9
Zaduživanje u državi	250.1	7.2	194.8	5.3	14.7	0.4	28.6	0.7	3.5	0.1	15.8	0.4	29.8	0.8	4.7	0.1

3.3.2 Osnovni fiskalni scenario

Na osnovama srednjoročnog usmjerenja fiskalne politike opisanog u prethodnom dijelu i osnovnom makroekonomskom scenariju rasta, koncipiran je osnovni fiskalni scenario za srednji rok koji će, kroz godišnji Zakon o budžetu, biti i ozakonjen, time i operativan.

Shodno Zakonu o budžetu Crne Gore za 2016. godinu, budžet za 2016. godinu koncipiran je na način da omogući stabilno funkcionisanje javnih institucija i redovno servisiranje javnih potreba države, troškova vezanih za izgradnju autoputa i drugih infrastrukturnih projekata, obaveza vezanih za proces evroatlantskih integracija i izmirenje obaveza po osnovu otplate duga. U 2016. godini, prema planu budžeta, biće ostvaren suficit tekućeg budžeta, a iz izvornih prihoda pokriva se i veći dio kapitalnog budžeta.

Javni prihodi u 2016. godini planirani su u iznosu od 1.657,5 mil. € odnosno 42,9% BDP-a. Projekcija prihoda za 2016. godinu urađena je na osnovu ostvarenja prihoda za devet mjeseci i procjene naplate prihoda do kraja 2015. godine, makroekonomskih parametara i promjena zakonske regulative, kao i najavljene naplate zaostalih prihoda, EU donacija i ostalih jednokratnih promjena. Najveća pozitivna odstupanja, kada je u pitanju poređenje plana prihoda za 2016. godinu i procjene za 2015. godinu, odnose se na: ostale prihode, usljed očekivane naplate prihoda po osnovu digitalne dividende - otkupa oslobođenog radio-frekvencijskog spektra (25 mil. €); akcize, usljed izmjene zakona o akcizama na osnovu kojeg će se povećati naplata prihoda od akciza na mineralna ulja (15,8 mil. €); naplatu poreskog duga imovinom poreskog obveznika, u skladu sa Uredbom o postupku naplate poreskih potraživanja imovinom poreskog obveznika (10 mil. €); primjena Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru povećaće naplatu poreza i doprinosa za zaposlene u javnom sektoru (12,1 mil. €); ostali porezi biće povećani za 2,0 mil. € usljed očekivane veće naplate poreza na kafu kao i po osnovu EU donacija.

Javna potrošnja u 2016. godini planirana je u iznosu od 1.892,8 mil. € odnosno 48,9% BDP-a. Dominantan uticaj na planiranje potrošnje u 2016. godini imalo je donošenje novih odnosno izmjena postojećih zakonskih rješenja kao i potreba planiranja troškova vezanih za izgradnju autoputa. Glavna odstupanja u odnosu na procjenu ostvarenja rashoda za 2015. godinu odnose se na sljedeće kategorije izdataka:

- Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca uvećane su za 31,1 mil. € (primjena novog Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru usloviće povećanje ukupnog fonda bruto zarada za 29 mil. € imajući u vidu da primjena ovog zakona podrazumijeva prosječno povećanje zarada zaposlenih u javnom sektoru za oko 5%);
- Transferi za socijalnu zaštitu povećani su za 34,6 mil. €, usljed planiranja prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja po osnovu redovnog usklađivanja penzija i povećanog broja korisnika čiji fiskalni uticaj iznosi 7,5 mil. €, izmjene Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju po kojem osiguranik kome je u privrednom društvu u kojem je država imala vlasnički udio prestao radni odnos zbog uvođenja stečaja, stiče pravo na starosnu penziju sa navršenih 30 godina staža (muškarci) i 25 godina staža (žene) čiji uticaj na rashode iznosi 4,0 mil. € kao i izmjene zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti po kojem majke sa troje ili više djece ostvaruju pravo na doživotnu naknadu (očekivani negativni efekat zakona na budžet iznosi 12 mil. €).

Imajući u vidu da rashodnu stranu budžeta karakteriše niska fleksibilnost i ograničen prostor za djelovanje usljed visokog udjela mandatorne potrošnje u ukupnim rashodima, racionalizacija tekuće potrošnje podrazumijeva optimizaciju broja zaposlenih u javnom sektoru, smanjenje troškova rada i

bolju koncentraciju kadrovskih, finansijsko-materijalnih i tehničkih resursa što će biti definisano Strategijom reforme javne uprave u Crnoj Gori za period 2016 – 2020. godine.

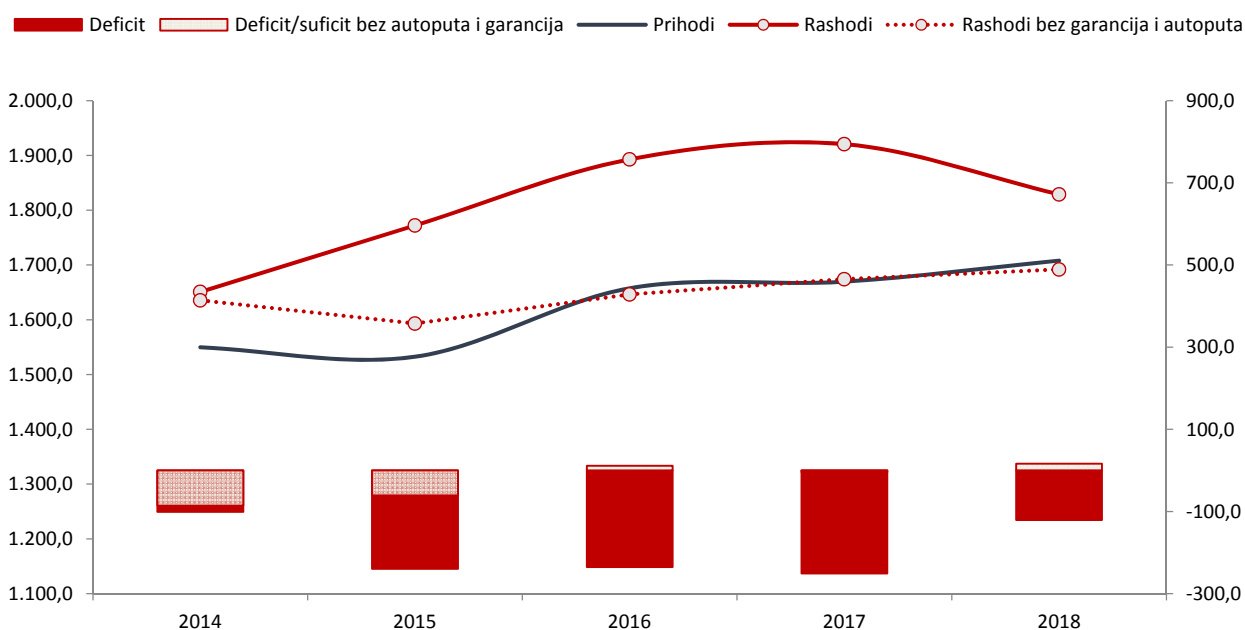
Kapitalni izdaci za 2016. godinu planirani su u iznosu od 379,9 mil. € što čini 20,1% javne potrošnje odnosno 9,8% BDP-a čime se dostiže velika vrijednost kapitalnih investicija, što posebno naglašava razvojnu komponentu budžeta koji je koncipiran da pruži podršku stvaranju nove vrijednosti.

Shodno srednjoročnom okviru, javni prihodi će se kretati između 1.657,5 mil. € u 2016. i 1.708,0 mil. € u 2018. godini. Uprkos nominalnom rastu prihoda, očekuje se da će, zbog većeg rasta BDP-a, prihodi sa 42,9% BDP-a u 2016. pasti na 39,6% BDP-a u 2018. godini. Glavni stubovi prihoda ostaju porez na dodatu vrijednost i doprinosi, koji čine prosječno oko 60% javnih prihoda. Naplata poreza na dohodak fizičkih lica će imati značajan udio prihoda, dok će akcize bilježiti konstantan rast, što je u funkciji usaglašavanja akcizne politike Crne Gore sa zahtjevima Evropske unije.

Javna potrošnja, u narednom trogodišnjem periodu, će biti relativno visoka, uzimajući u obzir da će kroz kapitalni budžet centralnog nivoa vlasti biti finansirana izgradnja dionice autoputa Smokovac – Mateševo. Nominalno posmatrano, potrošnja će se kretati od 48,9% do 42,4% procijenjenog BDP-a za 2016. odnosno 2018. godinu. Primjetno je da, mimo izdataka za izgradnju autoputa, rezidual potrošnje bilježi stagnaciju ili tek neznatna povećanja, što je u skladu sa opredjeljem Vlade za daljim smanjenjem deficita tekuće potrošnje kako bi se stvorio prostor za ulaganje u razvojne projekte. **Kapitalni budžet** će se tokom posmatranog perioda kretati između 9,8% BDP-a u 2016. godini i 6,3% BDP-a u 2018. godini. Izuzimajući izdatke za autoput, za finansiranje ostalih projekata kapitalnog budžeta biće izdvajano oko 90 mil. € (od čega se na finansiranje iz donatorskih sredstava odnosi između 15-20 mil. €).

Deficit javnih finansija u narednom periodu biće relativno visok, uzrokovan investicijama u fiksni kapital države, i kretaće se između 6,1% u 2016. godini i 2,8% u 2018. godini. Ne uključujući izdatke potrebne za finansiranje izgradnje autoputa, javne finansije bi već u 2016. godinu prešle u pozitivnu zonu i zabilježile blagi suficit od 11,2 mil. € odnosno 16,1 mil. € u 2018. godini što predstavlja 0,3% BDP-a odnosno 0,4% BDP-a.

Grafik 5 Projekcija javnih finansija 2015 - 2018

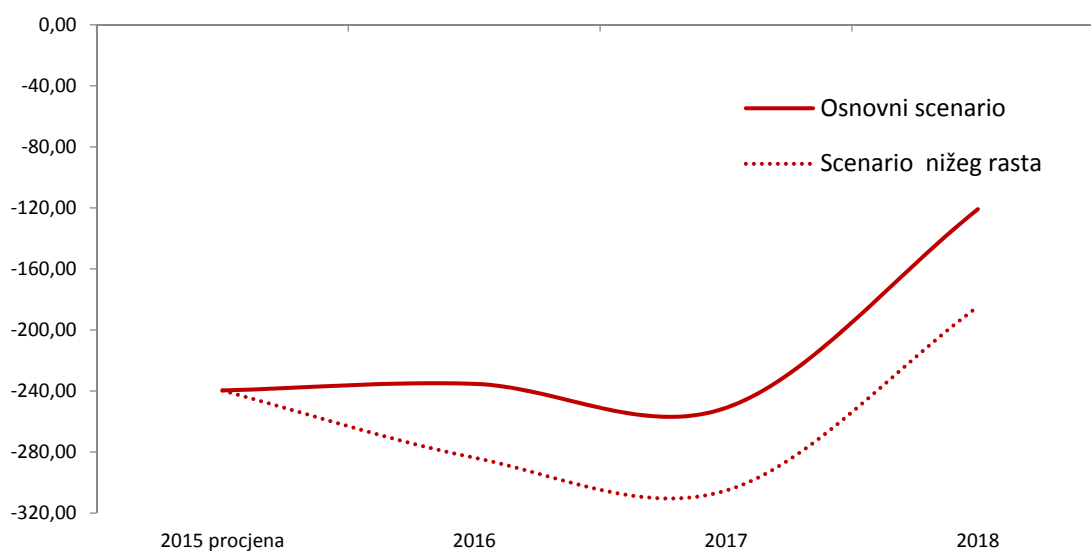
3.3.3 Fiskalni scenario nižeg rasta

Fiskalni scenario nižeg rasta bazira se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta koje su glavne pretpostavke pogoršanje izbjegličke krize i prijetnja terorista koje bi mogle dovesti do toga da crnogorska ekonomija trpi posljedice ugrožene bezbjednosne situacije kroz manji priliv turista pa samim tim i manje prihode od turizma i od sa njime povezanih grana. U slučaju materijalizacije ovih rizika, budžetski prihodi neće se ostvariti u okvirima planiranih osnovnim scenarijom što će usloviti rast deficita javne potrošnje. Na drugoj strani pretpostavka je da će, usljed već definisanog aranžmana, aktivnosti na izgradnji autoputa biti nastavljene planiranom dinamikom.

Fiskalni koeficijenti elastičnosti pokazuju da je u fiskalnom scenariju prihodna strana podložna eksternim uticajima, dok na rashodnu stranu budžeta, posebno u crnogorskim uslovima u kojima budžet dominantno služi za finansiranje mandatornih rashoda poput zarada, penzija i socijalnih davanja, negativni spoljni trendovi nemaju veliki uticaj. Kanal kroz koji se u rashodima očitavaju znakovi krize jesu automatski fiskalni stabilizatori (subvencije i transferi za nezaposlenost), koji ne čine značajan dio potrošnje (oko 1% BDPa), ali i zaustavljanje pojedinih infrastrukturnih projekata. U narednom periodu, Crna Gora, zbog preuzetih obaveza, a i potrebe da investira u infrastrukturu i na taj način omogući predispozicije za razvoj svojih potencijala, neće zaustavljati gradnju autoputa, pa ni u slučaju realizacije scenarija nižeg rasta.

U slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta, prihodna strana će biti korigovana za oko 3% u odnosu na osnovni scenario, što bi bio rezultat prelijevanja pomenutog negativnog uticaja iz realnog sektora. Istovremeno, doći će i do korekcije deficita te bi u scenariju nižeg ekonomskog rasta, manjak u javnim finansijama iznosio oko 7,6% BDP-a u 2016. godini, uz napomenu da je ovaj indikator uvećan i kao rezultat smanjenja nominalnog BDP-a. Ovako mala razlika između osnovnog i scenarija nižeg rasta, rezultat je opreznog pristupa u planiranju prihoda u osnovnom scenariju.

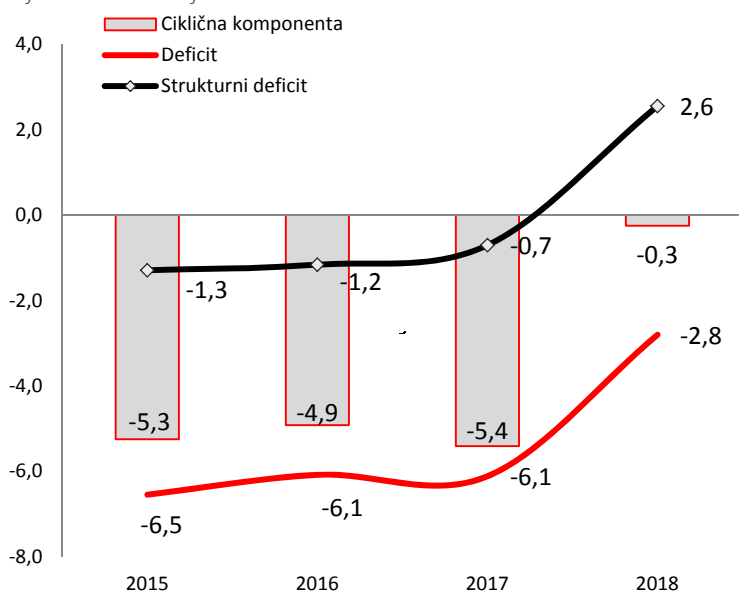
Grafik 6 Deficit javnih finansija – poređenjescenarija

3.4 Strukturni bilans

Strukturni bilans javne potrošnje pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, koji zavise od kretanja ekonomske aktivnosti, trenutnog položaja ekonomije u biznis ciklusu, ali i izvora prihoda, kao i rashoda oslobođenih jednokratnih efekata. Strukturni bilans je razlika prihoda i rashoda javne potrošnje, pri čemu su prihodi umanjeni za jednokratnu naplatu prihoda (kao što je naplata naknade za oslobođeni radiofrenkvencijski prostor-digitalna dividenda u budžetu za 2016), prilagođenih cikličnoj poziciji ekonomije, a rashodi umanjeni za jednokratne rashode, subvencije i sredstva za tehnološke viškove (automatski stabilizatori). U procjeni strukturnih rashoda isključeni su transferi za tehnološke viškove i subvencije, shodno metodologiji obračuna strukturnog deficita. Vrijednostpotencijalne stope rasta i vrijednost potencijalnog BDP-a, neophodnih za kalkulaciju, objašnjena je i izračunata u makroekonomskom poglavlju, korišćenjem *Hodrick–Prescott* filtera. Prihodi su, tokom perioda ekonomskog rasta veći od strukturnih, dok su u toku tzv. donje strane biznis ciklusa niži. Javni prihodi u periodima ekonomske ekspanzije rastu više od stope rasta ekonomije i obratno. Isto se može reći i za rashode u periodu ekspanzije, ali treba naglasiti da u periodima slabije

Grafik 7 Strukturni deficit

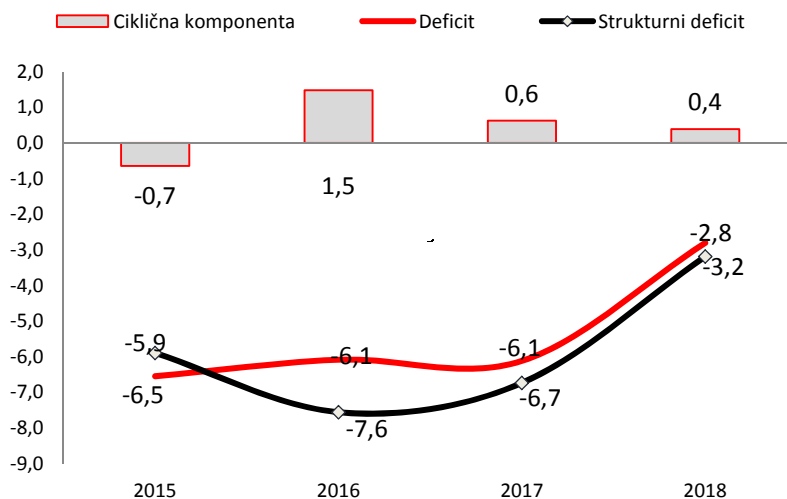

ekonomske aktivnosti rashodi rastu u skladu sa aktiviranjem automatskih fiskalnih stabilizatora koji se odnose na transfere pojedincima (sredstva za tehnološke viškove) i subvencije kao pomoći realnom sektoru ekonomije u periodima otežanog poslovanja. Rezultati modela su donekle ograničeni čestim promjenama poreskih stopa za izvorne prihode, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i ciklične komponente balansa javnih finansija. Rezultati (vidljivi na grafiku 3) pokazuju da javne finansija, izuzimajući ciklične komponente i poziciju u biznis

ciklusu, pokazuju visoke vrijednosti u srednjem roku, dok se u slučaju isključivanja troškova izgradnje autoputa približavaju uravnoteženom strukturnom balansu u 2018. godini.

Grafik 8 Strukturni deficit bez troškova autoputa

Imajući u vidu značajno učešće troškova izgradnje autoputa u deficitu javnih finansija u posmatranom periodu, kako bi se pratilo kretanje javnih finansija u srednjem roku, izračunat je i strukturni deficit u slučaju kada se iz procjene strukturnih rashoda isključi uticaj izgradnje prioritetne dionice autoputa, budući da se radi o jednokratnim rashodima u srednjem roku.

3.5 Nivo i kretanja zaduženja, analiza djelatnosti „ispod crte“ i prilagođavanja tokova - stanja

3.5.1 Državni dug u 2015. godini

Državni dug, na kraju trećeg kvartala 2015. godine, iznosio je 2.304,3 mil. € ili 62,9% procijenjenog BDP-a. Na kraju istog perioda, državni depoziti iznosili su 153,5 mil. € ili 4,2% BDP-a, usljed čega državni dug, na kraju trećeg kvartala, iznosi 2.150,8 mil. € ili 58,8% BDP-a.

Upoređujući sa prethodnom godinom, na kraju 2014. godine, državni dug iznosio je 1.942,9 mil. € ili 56,2% BDP-a, odnosno uključujući depozite 54,8% BDP-a. Javni dug na kraju 2014. godine, iznosio je 2.071,7 mil. € ili 59,9% BDP-a, dok su depoziti iznosili 49,5 mil. € ili 1,4% BDP-a, što je uticalo da ukupan javni dug duga na kraju 2014. godine, iznosi 2.022,2 mil. € ili 57,9%

Tabela 12 Struktura državnog duga

	31.12.2014.	31.03.2015.	30.06.2015	30.09.2015
BDP	3,457.9	3,660.7	3,660.7	3,660.7
Ukupno ino dug	1561.7	2,047.7	2,160.1	1,975.1
<i>Ukupno ino dug/BDP u %</i>	45.2	55.9	59.0	54.0
Ukupno unutrašnji dug	381.2	395.9	372.2	329.2
<i>Ukupno unutrašnji dug - BDP u %</i>	11.0	10.8	10.2	9.0
Ukupno državni dug u mil.	1942.9	2,443.6	2,532.3	2,304.3
<i>Ukupno državni dug – BDP u %</i>	56.2	66.8	69.2	62.9
Depoziti u mil. Eura	49.5	505.6	372.8	153.5
<i>Depoziti/BDP u %</i>	1.4	13.8	10.2	4.2
Ukupno državni dug (uključujući depozite) u mil.	1893.4	1,938.0	2,159.5	2,150.8
UKUPNO DRŽAVNI DUG – BDP u %	54.8	52.9	59.0	58.8

Ukupan državni dug na kraju trećeg kvartala 2015. godine, u odnosu na kraj 2014. godine, uvećao se za oko 361 mil. €. Razlog značajnog povećanja državnog duga, predstavlja emisija euroobveznica na međunarodnom tržištu, u visini od 500 mil. €, koje su izdate na period od 5 godina, uz kamatnu stopu 3.875%, kao i dvije avansne isplate sredstava kredita kineske banke, za potrebe izgradnje autoputa u ukupnom iznosu od 168 mil. € (oko 188,8 mil. US dolara). Tokom prva tri kvartala 2015. godine, spoljni dug je povećan za 413 mil. € u odnosu na kraj 2014. godine, dok je unutrašnji dug smanjen za 52 mil. €.

U istom periodu, povučeno je oko 26 mil. € kreditnih sredstava za realizaciju drugih infrastrukturnih projekata, kao što su projekti Svjetske banke (WB) za unapređenje zemljišne administracije, poljoprivrede, energetske efikasnosti i obrazovanja; zatim Evropske investicione banke (EIB) za izgradnju i obnovu putne infrastrukture; Njemačke banke za razvoj (KfW) za potrebe izgradnje sistema vodosnabdijevanja, odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda.

U istom periodu otplata spoljnog duga iznosila je 287 mil. €, pri čemu je izvršena i otplata preostalog dijela euroobveznica izdatih u 2010. godini, u visini od 154 mil. €.

U pogledu strukture spoljnog duga prema kreditorima, krediti po osnovu aranžmana sa Međunarodnim finansijskim institucijama (WB, EIB, EBRD, KfW, CEB, EU) čine 15,2% BDP-a; meki krediti (obaveze prema vladama drugih zemalja) iznose oko 2% BDP-a; krediti za potrebe finansiranja

budžeta (Credit Suisse, Deutsche Bank, Erste Bank) oko 5,7% BDP-a; obaveze po osnovu emisijeobveznica oko 26,4% BDP-a; dok obaveze po osnovu kineskog kredita za realizaciju izgradnje autoputa iznose oko 4,6% BDP-a.

Domaći dug je tokom tri kvartala 2015., smanjen za 52 mil. € i iznosi 329 mil. €. Dug je smanjen najviše zbog otplate duga prema domaćim komercijalnim bankama u iznosu od oko 25 mil. €, dok su obaveze po osnovu devizne štednje građana smanjene za oko 12 mil. €, kao i otplate domaćih obveznica od oko 10 mil. €.

U skladu sa Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, od kraja 2014. godine, u izvještavanju su uvedene definicije državnog i javnog duga. U državni dug ne ulazi dug lokalne samouprave, dok dug državnih preduzeća sad postaje sastavni dio državnog duga. U javni dug, pored državnog duga uključuje se i dug lokalne samouprave i opštinskih preduzeća. Ministarstvo finansija je u obavezi, u skladu sa Zakonom, da kvartalno izvještava o državnom dugu, dok se o javnom dugu izvještava jednom godišnje, u roku od 90 dana od dana završetka fiskalne godine. Takođe, pomenutim zakonom predviđena su i fiskalna pravila u oblasti javnog duga, odnosno definisano je da se planiranje i izvršavanje budžeta vrši na način da javni dug ne pređe iznos od 60% BDP-a. Istovremeno, Zakon definiše i aktivnosti koje je potrebno preduzeti u slučaju da javni dug pređe iznos od 60% BDP-a.

U oktobru mjesecu 2014. godine, potpisan je i kreditni aranžman sa kineskom Exim bankom, u iznosu od 943.991.500,00 US dolara, za finansiranje izgradnje autoputa Bar – Boljare, prioritetna dionica Smokovac – Mataševo. Navedeni iznos kredita predstavlja 85% ukupne vrijednostiprojekta, koji iznosi oko 809mil. €. Preostalih 15% biće obezbijeđeno kroz budžet, bilo kroz ostvarene prihode ili kroz obezbjeđivanje sredstava putem aranžmana sa finansijskim institucijama ili izdavanjem obveznica ili zapisa. Navedeni kredit zaključen je na period od 20 godina, uz kamatnu stopu od 2% i grace period od 6 godina.

Po osnovu trenutnog stanja duga, oko 88% iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno eurima, tako da u ovom momentu ne postoji valutni rizik, odnosno ne može doći do značajnog povećanja obaveza usljed kursnih promjena na tržištu.

Tabela 13 Struktura kredita u drugim valutama

KREDITOR	Iznos u mil.€
pariski dug	30.9
ida	61.5
eurofima	15.6
kineski	169.6
ukupno	277.6

Tabela 14 Udio duga u drugim valutama u državnom dugu

Ukupno državni dug	2,304.30
Iznos kredita u drugim valutama	277.6
udio drugih valuta u %	12.05

U pogledu daljeg kretanja duga u drugim valutama, imajući u vidu buduće povlačenje kreditnih sredstava za potrebe izgradnje autoputa, iz kredita kineske Exim banke, očekuje se da će navedeni odnos biti promijenjen, tako da će sredstva izražena u drugim valutama imati veće učešće u stanju duga. Zbog rizika koji može imati za kretanje duga, kao i otplatu obaveza, u narednom periodu biće preduzete aktivnosti kako bi se na najbolji način obezbijedila zaštita od valutnog rizika, kroz zaključenje hedging aranžmana.

3.5.2. Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2016 – 2018.

Na osnovu Predloga zakona o budžetu za 2016. godinu, za navedenu godinu, predviđeno je zaduživanje u iznosu od 688mil. €. Od pomenutog iznosa, za potrebe finansiranja otplate duga, potreba Fonda zdravstva, stvaranje fiskalne rezerve, biće potrebno 433 mil. €, dok će za potrebe finansiranja troškova izgradnje autoputa biti potrebno obezbijediti 255 mil. €. Od planiranog zaduženja, u iznosu od 433 mil. €, najveći dio sredstava, oko 391 mil. €, biće namijenjen za otplatu duga, dok će za potrebe finansiranja deficita i stvaranja fiskalne rezerve biti potrebno oko 36 mil. €. Dio sredstava, u iznosu od 6 mil. €, biće namijenjen za otplatu obaveza Fonda zdravstva i javnih zdravstvenih ustanova.

U pogledu obezbjeđivanja sredstava za potrebe izgradnje prioritetne dionice autoputa Smokovac – Mataševo, od predviđenog iznosa od 255 mil. €, iznos od 204 mil. €, biće obezbijeđen iz sredstava kredita kineske Exim banke, što će predstavljati 85% potrebnih sredstava, dok će iznos od 51 mil. €, gdje je uključeno preostalih 15% sredstava Vlade Crne Gore, biti obezbijeđeno iz drugih izvora.

Pored navedenog zaduživanja za 2016. godinu, prema planu otplate obaveza, iznos potreban za otplatu duga u 2017. godini, je značajno niži, i iznosi 208 mil. €, dok se za 2018. godinu, taj iznos smanjuje na 113 mil. €. Međutim, imajući u vidu visok nivo planiranih sredstava za finansiranje kapitalnog budžeta, za navedene godine, sredstva koja će nedostajati za finansiranje budžeta iznose oko 500 mil u 2017. godini, odnosno 380 mil. € u 2018. godini, pri čemu su sredstva za finansiranje izgradnje autoputa već obezbijeđena kroz zaključeni kreditni aranžman sa EXIM bankom.

Imajući u vidu potrebe finansiranja budžeta, za 2016. godinu, sredstva za potrebe otplate duga, obaveza Fonda zdravstva, stvaranja fiskalne rezerve, plaćanje obaveza po osnovu izgradnje prioritetne dionice, biće obezbijeđena putem emisije obveznica na inostranom tržištu, kao što je to bio slučaj u 2015. godini. U pogledu obezbjeđivanja sredstava za 2017. i 2018. godinu, u toku 2016. godine, razmotriće se mogućnosti na koji način će sredstva biti obezbijeđena, imajući u vidu da će deficit za pomenute godine biti prvenstveno sačinjen od izdataka koje je potrebno izdvojiti za finansiranje kapitalne potrošnje.

Kredit Exim banke će se, u pomenutom periodu 2016. – 2018. godina, realizovati do visine izvršenja, odnosno dinamike realizacije projekta, i svako povlačenje sredstava tokom godine biće evidentirano u stanje duga. U periodu 2016 – 2018. godina, predviđa se i povlačenje oko 40 mil.€ sredstava za finansiranje infrastrukturnih i drugih projekata. Najveći uticaj na kretanje javnog duga u periodu 2016 – 2018. godine, imaće povlačenje sredstava za realizaciju projekta autoputa Bar – Boljare, prioritetna dionica Smokovac – Mataševo. Po nekoj početnoj projekciji, predviđeno je da će sredstva biti povlačena u iznosu od prosječno po 200 mil. € godišnje.

Tabela 15 Kretanje državnog duga za period 2014-2019 - osnovni scenario

Godina	2015	2016	2017	2018
BDP	3,660.70	3,868.00	4,102.90	4,310.50
Domaći dug	281.80	213.70	153.70	152.70
Ino dug	1,940.10	2,351.40	2,738.70	3,053.81
Državne kompanije	34.60	40.00	40.00	40.00
Ukupno državni dug	2,256.50	2,605.10	2,932.40	3,246.51
Ukupno državni dug/BDP	61.64%	67.35%	71.47%	75.32%
Dug lokalne samouprave	140.00	130.00	120.00	110.00
Ukupno javni dug	2,396.50	2,735.10	3,052.40	3,356.51

Kao što se može vidjeti u tabeli, na kraju 2015. godine, očekuje se da će državni dug, bez depozita, iznositi 61,6% BDP-a, dok bi sa depozitima, za koje se pretpostavlja da će iznositi oko 54 mil. €, državni dug iznosio oko 60,1% BDP-a. Na kraju posmatranog perioda, javni dug iznosiće 65,5% BDP-a, bez depozita, dok bi sa depozitima, javni dug iznosio 63,9%.

U 2016. godini, očekuje se dalji rast duga, zbog troškova izgradnje autoputa, tako da se očekuje da će državni dug na kraju perioda iznositi 67,4% BDP-a, dok će javni dug iznositi oko 70,7% BDP-a. Što se tiče stanja duga za 2017. i 2018. godinu, prema trenutnim projekcijama, koje podrazumijevaju takođe velike izdatke za potrebe izgradnje autoputa, državni dug će iznositi 71,5%, odnosno 75,3% BDP-a, dok bi javni dug iznosio 74,4%, odnosno 77,9% BDP-a. Takođe, navedeni period, obuhvatiće i povlačenje sredstava po ostalim finansijskim aranžmanima, koji će iznositi do 40 mil. € godišnje.

Zbog velikog skoka duga, u periodu 2016. – 2018. godina, biće potrebno voditi fiskalnu politku koja neće dozvoliti dodatna opterećenja i voditi stvaranju dodatnog deficita, osim deficita potrebnog za finansiranje kapitalnih projekata, čiji je cilj privredni rast. U cilju ublažavanja visokog nivoa duga i deficita naročito će biti značajno ulaganje koje će obezbijediti ekonomski rast i priliv stranih investicija kao i realizaciju velikih projekata. Kao što je već navedeno, Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, definisano je da bi visina javnog dug trebalo da ostane u granicama od 60% BDP-a, dok bi kod deficita taj nivo iznosio 3% BDP-a. Imajući u vidu navedeno, pred Vladom Crne Gore biće vrlo zahtjevan zadatak da nivo duga i deficit dovede ispod nivoa definisanog Zakonom. U toku 2016. godine, imajući u vidu da će dug preći iznos od 60% BDP-a, Vlada će imati obavezu da donese program za smanjenje javnog duga u narednom periodu, da definiše svoju politiku i mjere dalje fiskalne konsolidacije, zaduživanja, pri čemu će se voditi računa da se definisanim mjerama ne ugrozi ekonomski rast, kao ni realizacija investicionih planova.

U pogledu finansiranja budžeta, glavni rizik je izloženost spoljnim faktorima. Postoji rizik da Crnoj Gori bude ograničena mogućnost pristupa međunarodnom tržištu, odnosno izvorima finansiranja. U tom dijelu, najviše rizika nosi dalja stagnacija u ekonomskom rastu u svijetu, određene finansijske poteškoće kod zemalja u razvoju, kao i ratni sukobi u svijetu. Takođe, rizik sa sobom nosi nedovoljni privredni oporavak, naročito evropskih zemalja, slabljenje eura, određene mjere Evropske centralne banke ili FED-a ili poremećaji na tržištu zbog trenutne situacije oko cijene nafte. Analizom pomenutih rizika sa finansijskim institucijama koje su učestvovala u realizaciji emisije obveznica, ne očekuju se velike promjene koje bi dovele do zatvaranja tržišta, odnosno spriječenosti da Crna Gora pristupi tržištu i emituje obveznice. Pomenuta situacija mogla bi nastupiti jedino u slučaju sukoba značajnih razmjera ili nastanka krize u toj mjeri da bi dovela do finansijske krize više država Evropske unije.

Kada se pogleda istorijski, Crna Gora je uspjela da, u toku 2010. i 2011. godine, emituje obveznice na međunarodnom tržištu i pored nepovoljnih uslova prouzrokovanih velikom ekonomskom i finansijskom krizom koja je vladala u svijetu. Takođe, u narednih nekoliko godina obezbijedena su značajna finansijska sredstva, kako emisijom obveznica, tako i zaključivanjem kreditnih aranžmana. U tom dijelu, najznačajniji uspjeh, u pogledu ostvarivanja kamatnih stopa predstavlja emisija obveznica na međunarodnom tržištu, u 2015. godini, gdje je emitovano 500 mil. €, sa kamatnom stopom 3.875% što predstavlja značajan pomak u povjerenju tržišta prema Crnoj Gori i realizovanim reformama. U pogledu rizika daljeg zaduživanja na tržištu, kao što je navedeno, uticaj na dalje kretanje kamata imaće faktori na koje Crna Gora ne može da utiče, tako da se očekuje variranje kamatnih stopa i njihov porast, imajući u vidu trenutnu situaciju u svijetu.

Rizici koji trenutno postoje mogli bi dovesti do povećanja cijena zaduživanja, koje bi, eventualno, za nekih 1pp do 2pp povećale troškove izdavanja obveznica, ali teško da bi onemogućili obezbjeđivanje sredstava na tržištu. Takođe, kako bi se smanjila izloženost međunarodnom tržištu, istovremeno se vode pregovori i sa međunarodnim bankama oko zaključenja bilateralnih aranžmana i analiza domaćeg tržišta, kao rezervni plan u slučaju da dođe do nemogućnosti pristupa tržištu.

3.5.3 Scenario nižeg rasta

Ukoliko dođe do manjeg ekonomskog rasta i smanjenja prihoda, koje će ići u skladu sa scenariom nižeg rasta, navedene promjene uticaće i na kretanje javnog duga. Smanjenje prihoda, dovešće strane do potrebe za dodatnim zaduživanjem, kako bi se obezbijedio nedostatak sredstava za finansiranje deficita. Takođe, samnjeni ekonomski rast, dovešće i do uticaja na rast BDP-a po godinama, zbog čega će javni dug biti u procentulanom iznosu veći od onog predviđenog osnovnim rastom.

Tabela 16 Kretanje državnog duga za period 2014-2017 – scenario nižeg rasta

Godina	2015	2016	2017	2018
BDP	3,660.70	3,747.00	3,953.00	4,139.00
Domaći dug	281.80	313.70	209.39	148.55
Ino dug	1,940.10	2,407.40	2,817.70	3,125.80
Državne kompanije	34.60	50.00	50.00	50.00
Ukupno državni dug	2,256.50	2,771.10	3,077.09	3,324.35
Ukupno državni dug/BDP	61.64%	73.96%	77.84%	80.32%
Dug lokalne samouprave	140.00	130.00	120.00	110.00
Ukupno javni dug	2,396.50	2,901.10	3,197.09	3,434.35
Ukupno javni dug/BDP	65.47%	77.42%	80.88%	82.98%

3.5.4. Stanje državnih garancija

Ukupne državne garancije na 30.09.2015. godine, iznosile su oko 315,4mil. € ili 8,62% BDP-a. Od navedenog iznosa, oko 306,5 mil. eura (8,37% BDP-a) iznosile su ino garancije, dok su domaće garancije iznosile 8,91 mil. € (0,24% BDP-a).

U 2015. godinu predviđeno je zaključenje novih ino garancija, u visini od 101,6 mil.€, od čega 40 mil. €, za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosnog sistema i Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD), za projekat izgradnje kabla između opština Tivat i Pljevlja; za projekat Investiciono-razvojnogfonda Crne Gore sa Abu Dabi Fondom - Razvoj poljoprivrede kroz podršku Abu Dabi Fonda (ADMAS), u visini do 50 mil. €; iznos od 5 mil. € za aranžman Crnogorskog fonda za solidarnu stambenu izgradnju, za projekat izgradnje stanova; zatim 6,6 mil. € za projekat Stambene zadruge radnika prosvjete Crne Gore „SOLIDARNO“ izgradnja stambenih jedinica za prosvjetne radnike Opštine Budva.

Od pomenutih garancija, aranžman sa Abu Dabi Fondom, zaključen je sa Investiciono razvojnim fondom, bez direktne državne garancije, dok su ostale garancije izdate do kraja 2015. godine.

Izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2015. godinu, predviđeno je izdavanje garancija opštinama u visini od 107 mil. €. Tako je Zakonom definisano da će Vlada u 2015. godini izdati garancije opštinama za kreditni aranžman koji bi omogućio izmirenje obaveza i neizmirenih dugova, refinansiranje postojećih kreditnih obaveza i racionalizaciju uprave i to: 1) za opštinu Kolašin u iznosu od 7,0 mil. €; 2) za ostale opštine koje koriste sredstva iz Egalizacionog fonda u iznosu do 100,0 mil. €.

Imajući u vidu navedeno, Vlada je obezbijedila zaštitu za navedene aranžmane kroz sredstva Egalizacionog fonda, koji će poslužiti za otplatu obaveza opština, ukoliko one ne budu mogle uredno da servisiraju svoje obaveze, tako da neće doći do aktiviranja garancija.

U cilju boljeg upravljanja državnim garancijama i smanjenja rizika, kao što je najavljeno, Vlada Crne Gore uvela je strogu kontrolu daljeg izdavanja državnih garancija. U tom dijelu, garancije će se izdavati za infrastrukturne projekte, kao i za kreditne aranžmane za koje se ocijeni da doprinose ekonomskom razvoju zemlje, kao što su gore navedena dva projekta, kao i za one za koje je procijenjeno da ne postoji rizik njihovog aktiviranja. U pogledu izdavanja garancija za potrebe Željezničke infrastrukture, i pored rizika koje nose ove garancije, imajući u vidu potrebu da se rekonstruiše pruga, zbog njenog stanja, odlučeno je da se nastavi sa projektom njene obnove.

U vezi sa navedenim, Predlogom zakona o budžetu za 2016. godinu, predviđeno je izdavanje garancija u ukupnom iznosu do 26,0 mil. €, i to uz obavezu obezbjeđivanja kolaterala državi Crnoj Gori:

- 1) za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosnog sistema (CGES) i Njemačke banke za razvoj (KfW), za projekat izgradnje elektroenergetske infrastrukture na poluostrvu Luštica, u iznosu do 20,0 mil. €;
- 2) za kreditni aranžman između Željezničke infrastrukture i Evropske investicione banke, za projekte koji se odnose na rekonstrukciju i unaprjeđenje željezničke infrastrukture, u iznosu do 6,0 mil. €.

3.6 Analiza osjetljivosti i poređenje sa prethodnim programom

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija, bilo politički ili ekonomski, mogu se negativno odraziti na javne finansije. Pregled rizika po ostvarenje datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

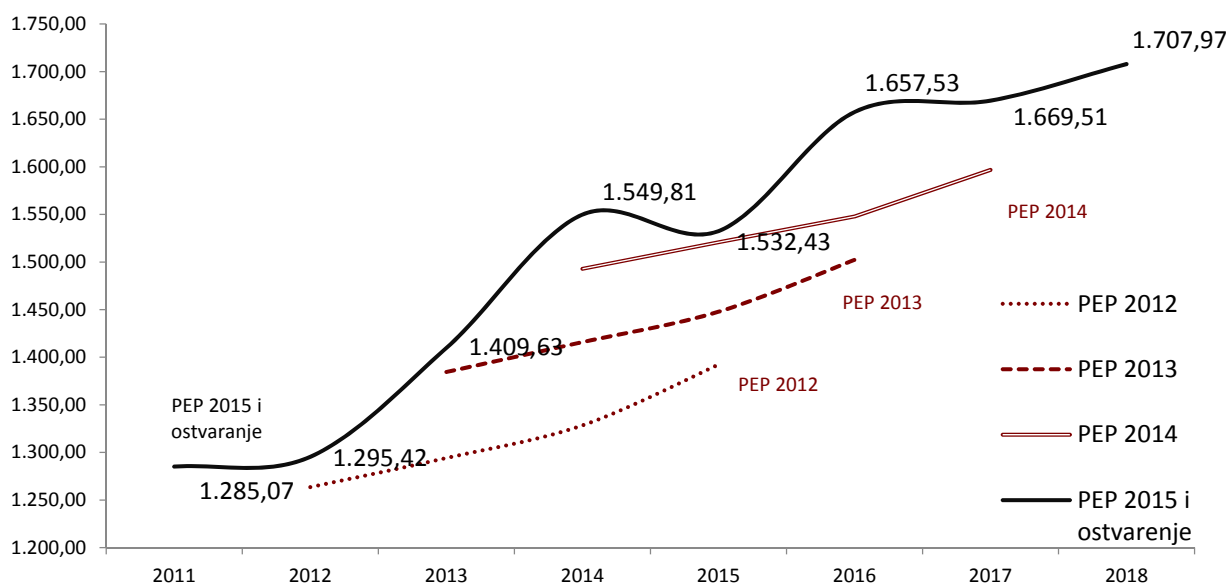
Tabela 17 Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

	Pozitivni	Negativni
Politički	<ul style="list-style-type: none"> • Poziv za članstvo u NATO u 2015. godini povećaće povjerenje zapadnih investitora i turista što će se pozitivno odraziti na ekonomiju Crne Gore i bolji pristup izvorima finansiranja; • Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji, usloviće povećanje povjerenja investitora, stabilniji poslovni ambijent i pristup EU fondovima; 	<ul style="list-style-type: none"> • Nastavak krize u Istočnoj Evropi može dati negativni impuls - smanjenje interesovanja investitora tog regiona za realizaciju investicija u našoj državi, što se još uvijek nije desilo; • Nestabilna politička situacija i aktivnosti određenih političkih struktura negativno utiču na međunarodno pozicioniranje Crne Gore, kao i na povjerenje investitora; • Usljed pogoršanja izbjegličke krize i prijetnji terorista, a time i ugrožene bezbjednosne situacije, crnogorska ekonomija može trpjeti posljedice posebno u dijelu naplate prihoda od turizma uzrokovanog manjim brojem turista;
Ekonomski	<ul style="list-style-type: none"> • Multiplikativni efekti gradnje autoputa i realizacije najavljenih investicija predstavljaju rizik za pozitivno usklađivanje projekcije prihoda; • Mjere i instrumenti fiskalne politike definisani u Analizi pojedinih aspekata poreskog sistema, zavisno od njihovog karaktera, mogu imati pozitivan ili negativan uticaj na ostvarenje projekcija; • Nastavak napora na smanjenju sive ekonomije i ostvarivanje rezultata na tom polju, povećaće 	<ul style="list-style-type: none"> • Valutni rizik zemalja partnera, koji se, prvenstveno, odnose na valutne fluktuacije u Rusiji, Ukrajini, Srbiji i Azerbejdžanu; • Recesija u Rusiji i Ukrajini odrazila bi se na pad kupovne moći, a time i na pad dolazaka turista iz ovih zemalja i pad prihoda od turizma; • Infrastrukturne slabosti ekonomije; • Sve veći teret penzijskog sistema na javne finansije; • Povećanje cijene izgradnje autoputa potencijalno do 10%;

- Reprogram poreskog duga opština i obaveza da se zarade uplaćuju u bruto iznosu imaće pozitivan efekat po realizaciju projektivanih budžetskih prihoda;
- Dalje odlaganje početka i/ili zastoji u realizaciji investicionih projekata može ugroziti predstavljeni makroekonomski okvir, a time i fiskalne projekcije za srednjoročni period;
- Visina državnog duga predstavlja negativan ekonomski pritisak na ostvarenje projekcija, a povećanje državnog duga negativno utiče na uslove zaduživanja na međunarodnom tržištu;

U odnosu na projekciju prihoda datu u prošlogodišnjem Programu, javni prihodi su u 2015. godini ostvareni iznad projektovanih. Glavno odstupanje zabilježeno je kod naplate doprinosa, usljed povećanja doprinosa na zdravstveno osiguranje, ali i usljed izmirenja zaostalih obaveza po tom osnovu. Pored navedenog, naplata prihoda po osnovu naknada bilježi povećanje usljed uvođenja naknade za finansiranje izgradnje autoputa i vrhunskog sporta.

Grafik 9 Analiza prihoda - ostvarenje i poređenje sa prethodnim Programima

Prošlogodišnji program definisao je i ciljeve fiskalne politike koji su ostali gotovo nepromijenjeni. Shodno osnovnim konceptualnim rješenjima datim u dokumentu Analiza pojedinih aspekata poreske politike – perspektive za reformu usvojenom u decembru 2014. godine, tokom 2015. godine, vršilo se prilagođavanje poreske politike u skladu sa istim. U okviru reforme poreske politike, uvedeni su i fiskalni podsticaji, koji imaju za cilj valorizaciju resursa i privlačenje novih investicija. U toku prethodne godine, intenzivirane su i aktivnosti u borbi protiv sive ekonomije sa fokusom na tržište rada i tržište akciznih proizvoda. Komisija za suzbijanje sive ekonomije nastavila je sa implementacijom mjera a osnovno opredjeljenje bilo je nulta stopa tolerancije uz poštovanje principa neselektivnosti i pune transparentnosti, uz primjenu rigorozne kaznene politike.

Dalja implementacija aktivnosti usmjerenih na održivost javnih finansija očekuje se i u narednom periodu, shodno mjerama opisanim u ovom poglavlju.

3.7 Održivost javnih finansija

Crna Gora sprovodi reforme koje treba da obezbijede dugoročnu održivost sistema javnih finansija. Jedan od najvažnijih faktora fiskalne konsolidacije je i finansijska održivost penzijskog sistema. Nepovoljni demografski trendovi i stanje na tržištu rada, te po tom osnovu i ubrzani rast ukupnog broja penzionera i nivoa penzija usloveli su deficit Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja i proizveli rizik za održivost penzijskog sistema. Crna Gora je u dosadašnjem periodu izvršila dvije reforme penzijskog sistema: prvu, sistemsku i parametarsku koja je u primjeni od 2004. godine i drugu, parametarsku koja je u primjeni od 2011. godine. Posljednjom reformom, starosna granica za odlazak u penziju postepeno je pomjerena na 67 godina života, dok je formula za usklađivanje penzija promijenjena. Rezultati ove reforme će biti vidljiviji u narednim godinama zbog dugog prelaznog perioda postepenog podizanja starosne granice za sticanje prava na starosnu penziju (za muškarca do 2025. godine, a za ženu do 2041. godine). U 2016. godini, penzije će biti usklađivane prema važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima koji imaju uticaj na visinu penzije (prosječna zarada i inflacija).

U skladu sa Izmjenama zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju izvršenom u 2015. godini, osiguranik kome je u privrednom društvu u kojem je država imala vlasnički udio prestao radni odnos zbog uvođenja stečaja, stiče pravo na starosnu penziju sa navršenih 30 godina staža osiguranja (muškarci) odnosno 25 godina staža osiguranja (žene). Imajući u vidu navedeno, jedan od rizika za dalje ugrožavanje penzijskog sistema čini prijevremeno penzionisanje zaposlenih.

Veliki značaj za dugoročnu održivost javnih finansija ima i zdravstveni sistem odnosno njegovo finansiranje. U prethodnom periodu, visok nivo neizmirenih obaveza Fonda za zdravstveno osiguranje odnosno javnih zdravstvenih institucija ugrožavale su finansijsku stabilnost zdravstvenog sistema pa samim tim i postavljalo izazove za izmirenje ovih obaveza pred Budžet Crne Gore. Polazeći od navedenog, Vlada Crne Gore je u 2015. godini usvojila Analizu finansiranja sistema zdravstva u Crnoj Gori i Master plan razvoja zdravstva Crne Gore za period 2015 – 2020. godine. Ovim dokumentom dat je strateški okvir za jačanje i razvoj zdravstvenog sistema, utvrđene prioritetne oblasti očuvanja i unaprjeđenja zdravlja i prioritetne oblasti organizacije i funkcionisanja sistema zdravstva. U narednom periodu neophodno je uložiti dodatne napore na unaprjeđenje organizacije zdravstvenog sistema i uspostavljanju finansijski održivog sistema zdravstvene zaštite u Crnoj Gori.

Vlada Crne Gore usvojila je Izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – neformalna ekonomija: prevazilaženje isključenosti i marginalizacije koji primarno analizira uzroke i posljedice neformalne ekonomije, sa akcentom na neformalnom radu i daje preporuke za formalizaciju neformalne zaposlenosti. U skladu sa ovim dokumentom, definisane su preporuke čija bi implementacija vodila formalizaciji rada, a to su: obrazovni sistem treba da bude inkluzivan, kvalitetan i efikasan; zdravstvena zaštita treba da bude dostupnija, kvalitetnija i efikasnija; podstičaje za formalizaciju u okviru sistema socijalne zaštite treba izmijeniti; regulatorni okvir treba da bude podsticajan za formalizaciju; radno zakonodavstvo treba da bude fleksibilnije; javni sektor mora biti efikasniji; poreska politika treba da bude u funkciji stvaranja preduslova za kreiranje novih radnih mjesta i postepenu formalizaciju; unaprijediti rad inspekcijkih organa i izvršenje kazni.

U cilju stvaranja dugoročno održivog sistema zarada, povećanja transparentnosti i uspostavljanja ujednačenosti zarada u javnom sektoru za rad na istim ili sličnim poslovima, u Skupštinskoj proceduri nalazi se Predlog zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru čiji neto fiskalni uticaj iznosi 13 mil. €. Osnovne mjere koje se žele postići ovim zakonom su:

- uvođenje mehanizma za planiranje zarada tokom planiranja Zakona o budžetu na osnovu fiskalnih i makroekonomskih parametara;
- uspostavljanje principa jednakosti u obračunu zarada za sve zaposlene u javnom sektoru;
- ukidanje naknada po osnovu rada u radnim grupama, komisijama i radnim tijelima Vlade;
- ukidanje dodataka i drugih uvećanja zarada, pomoću kojih su se napravile značajne razlike u nivou zarada i prepoznavanje ovih uvećanja;
- kroz unificiranje dodataka na zaradu i uvođenje odredbi da dodaci isključuju ostala povećanja, očekuje se smanjenje zloupotreba u sistemu zarada;
- unapređenje finansijske situacije u preduzećima u državnom vlasništvu i jedinicama lokalne samouprave.

Važan segment ukupnog fiskalnog sistema su i lokalne samouprave, te stanje i kretanje finansija na lokalnom nivou utiču i na ukupnu fiskalnu održivost i finansijsku stabilnost. U narednom srednjoročnom periodu očekuje se nastavak trenda stabilizacije javnih finansija lokalne samouprave što će se najprije reflektovati kroz smanjenje nivoa neizmirenih obaveza i racionalizaciju tekuće potrošnje, izmirivanje obaveza iz prethodnog perioda, redovno servisiranje zakonskih obaveza i racionalizaciju broja zaposlenih. Naime, potpisivanjem ugovora o reprogramu duga po osnovu poreza i doprinosa na zarade zaposlenih, jedinice lokalne samouprave obavezane su da vrše redovno izmirenje obaveza po ovom osnovu kao i da izvrše racionalizaciju broja zaposlenih. Kako bi se unaprijedila fiskalna disciplina, prilikom novog zapošljavanja opštine su obavezane da traže saglasnost od Ministarstva finansija. Takođe, prije usvajanja Zakona o budžetu, lokalne samouprave moraju pribaviti pozitivno mišljenje Ministarstva finansija.

Dugoročni uticaj na javne finansije, kao što je i u prethodnom Programu navedeno, imaće i projekat „Socijalni karton“ – Informacioni sistem socijalnog staranja. Ovim projektom stvara se jedinstvena baza podataka o korisnicima prava u sistemu socijalnog staranja i na taj način bolje usmjeravaju budžetska sredstva opredijeljena za ove namjene, standardizuje se postupak odlučivanja o ostvarenju prava iz oblasti socijalne zaštite, smanjuju se zloupotrebe i obezbjeđuje efikasnije planiranje mjera i programa namijenjenih socijalno ugroženoj kategoriji stanovništva. Projekat je implementiran i njegovi pozitivni efekti očekuju se u narednom periodu. Srednjoročnim budžetskim okvirom reflektovane su i izmjene zakonske regulative kojima se utvrđuju prava iz oblasti socijalne i dječije zaštite. Naime, u 2015. godini usvojene su Izmjene i dopune zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti po kojem majke sa troje ili više djece, u skladu sa utvrđenim kriterijumima, stiču pravo na doživotnu naknadu.

Sve mjere fiskalne konsolidacije koje su uvedene u prethodnom periodu, a koje će se primjenjivati i u narednom periodu za cilj imaju uspostavljanje dugoročne održivosti sistema javnih finansija.

4 PRIORITETI STRUKTURNIH REFORMI U PERIODU 2016-2018.

Poglavlje 4 PER-a 2016-2018 sadrži pregled reformske agende Crne Gore povezane sa sveukupnim prioritetima makroekonomske i fiskalne politike sadržanim u poglavljima 2 i 3. Poglavlje je razradjeno na način da je prvo – u tački 4.1. – dat prikaz glavnih prepreka za brži privredni razvoj i povećanje konkurentnosti crnogorske ekonomije. U okviru tačke 4.2 su prikazane strukturne prepreke povećanju konkurentnosti po oblastima i u okviru navedenih deset oblasti je identifikovano 19 prioriteta reformskih mjera koje će doprinijeti povećanju konkurentnosti konkretne oblasti, kao i konkurentnosti ekonomije u cjelini.

4.1 Identifikacija ključnih prepreka rastu i konkurentnosti (dijagnoza)

Razvojni model Crne Gore i dalje je dominantno baziran na domaćoj potrošnji koju omogućava visok priliv inostrane akumulacije u obliku direktnih stranih investicija (oko 16% BDP-a u 2015.). Trendovi u međunarodnom okruženju nam istovremeno ukazuju da ovaj razvojni model nije dovoljan uslov da bi Crna Gora dinamizirala svoj ekonomski rast u narednom periodu i postepeno se približavala prosjeku dohotka per capita u EU. Danas je Crna Gora, prema podacima Eurostata, na nivou od 41% prosjeka EU-28 (mjereno BDP PPS per capita).

Osnovni dugoročni cilj ekonomske politike Crne Gore je jak privredni rast koji je praćen otvaranjem novih radnih mjesta, što bi u krajnjoj mjeri trebalo rezultirati u povećanju kvaliteta života građana. Ostvarenje ovog cilja i u narednom periodu treba biti zasnovano na: (i) očuvanju makroekonomske stabilnosti (fiskalne i finansijske) i (ii) povećanju konkurentnosti. Iako je makroekonomska stabilnost neophodna za održiv rast ekonomije, ona nije dovoljna bez rješavanja strukturnih problema radi doprinosa povećanju konkurentnosti i dinamiziranju rasta. Dakle, neophodno je umanjiti ili potpuno eliminisati sve one prepreke koje sprečavaju povećanje konkurentnosti ekonomije, čime se omogućava brži ekonomski rast Crne Gore.

U cilju dinamiziranja ekonomskog rasta, neophodno je obezbijediti sistemsko proširivanje proizvodne i izvozne baze ekonomije. Preduslov za to, kako je već navedeno, predstavlja povećanje konkurentnosti. Prema Izvještaju EK u 2015. o napretku Crne Gore, crnogorska ekonomija je *„umjereno spremna da se suočava sa konkurentskim pritiskom unutar Unije. Određeni napredak je postignut otpočinanjem nekoliko infrastrukturnih projekata u oblastima infrastrukture i turizma, kao i unapređenju poslovnog ambijenta.... Problem crnogorske ekonomije se ogleda „u niskoj konkurentnosti, naročito industrijskih i poljoprivrednih proizvoda“.*

U prošlogodišnjem PER-u napravljena je detaljna analiza prepreka za brži privredni razvoj Crne Gore. Obzirom na karakter tih prepreka, razumljivo je da se one do danas nisu bitno promijenile. Riječ je prije svega o sljedećim osnovnim preprekama povećanju konkurentnosti i ekonomskom rastu zemlje: (i) relativno visoko učešće neformalne ekonomije, (ii) nefleksibilnost i visoki troškovi tržišta rada, (iii) nedovoljna usklađenost obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada; (iv) nedovoljno razvijena fizička infrastruktura; (v) nedovoljno efikasna državna administracija; (vi) ograničen pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća i nedovoljna edukacija i informisanost preduzetnika; (vii) nizak nivo dodate vrijednosti u proizvodnji i nedovoljno diverzifikovan izvoz; (viii) nepotpuna primjena međunarodnih standarda poslovanja; (ix) nedovoljno efikasno izvršenje ugovora, te neophodnost daljeg unapređenja ukupnog poslovnog ambijenta. Većina ovih prepreka je prepoznata u nacionalnim

razvojnim dokumentima, prije svega u dokumentu Pravci razvoja Crne Gore 2015-2018, kao i u Izvještaju Evropske komisije za 2015. godinu i u okviru konsultacija sa OECD-om. O preprekama privrednom rastu Crne Gore govori se i u Doing Business izvještaju za 2016. godinu, te u izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma za 2015-2016. godinu. Prema ovom Izvještaju, za Crnu Goru će biti posebno važno, da u cilju povećanja konkurentnosti ekonomije ostvari napredak u sljedećim oblastima: (i) *institucije*, (ii) *infrastruktura*, (iii) *zdravstvo i osnovno obrazovanje*, (iv) *visoko obrazovanje i obuka*, (v) *efikasnost tržišta rada*, (vi) *efikasnost tržišta roba*, (vii) *tehnološka spremnost*, i (viii) *sofisticiranost biznisa i inovacije*.

Veoma jasne preporuke usmjerene na povećavanje konkurentnosti i ostvarenje privrednog rasta date su od strane EU Crnoj Gori u okviru sa ministarskog dijaloga iz maja 2015. godine. Osim preporuka koje su direktno vezane na problematiku javnih finansija uključujući i javni dug, o čemu se govori u poglavlju 3 (riječ je o preporukama broj 1 i 2), dato je i niz preporuka iz oblasti strukturnih reformi (riječ je o preporukama broj 3 do 8) koje su predmet ovog poglavlja. Iz oblasti strukturnih reformi radi se o sljedećim preporukama: preporuka br. 3, koja se odnosi na **provedenje planiranog programa dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja (tzv. „Podgorički pristup“)** kako bi se pristupilo problemu visokog opterećenja bankarskih bilansa nekvalitetnim kreditima iz perspektive protočnosti. Da bi se riješilo pitanje zaostalih nekvalitetnih kredita, Crna Gora treba da **unaprijedi rokove i efikasnost u izvršenju ugovora**. Takođe, treba da uvede djelotvoran nadzor nad faktoring kompanijama kako bi se unaprijedila transparentnost finansijskog sistema; Preporuka br. 4, po kojoj je potrebno dopuniti i izmijeniti **radno zakonodavstvo** kako bi se **uvela dalja fleksibilnost tržišta**. Preporučuje se i pojačavanje sankcija koje će obeshrabriti neprijavljeni rad, kao i poboljšanje usmjeravanja aktivnih politika za radnike koji su u riziku da ostanu bez posla. Preporučuje se i da se osnaži učesće na tržištu rada kada je riječ o starijoj populaciji; Preporuka br. 5 se odnosi na potrebno obezbjeđenje aktivnog nastavka **obrazovne reforme u cilju boljeg usklađivanja obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada i jačanja saradnje između obrazovanja i privrede**. Preporuka br. 6 se odnosi na **neophodnost izmjene strategijerazvoja saobraćaja**, obezbjeđujući usklađivanje sa regionalnom agendom na polju povezivanja, sa posebnim naglaskom na ključne investicione prioritete (ključna mreža), i uspostavljanje kredibilnog mehanizma planiranja i finansiranja u vidu jedinstvenog sektorskog plana aktivnosti. Preporuka br. 7 se odnosi na dalje unapređenje poslovnog ambijenta tako što će se obezbijediti blagovremena primjena projekta tzv. **„giljotine propisa“ (pojednostavljanja)**, jačajući funkcionisanje principa **„jednog šaltera“ na opštinskom nivou za izdavanje građevinskih dozvola** i kvalitet katastra zemljišta. Preporuka br.8 se odnosi na ostvarivanje daljeg napretka u sveobuhvatnom i strateškom pristupu **oblasti bezbjednosti hrane i sanitarnih i fitosanitarnih standarda EU** kako bi zemlja dobila akreditaciju za izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u EU.

Kombinujući ciljeve i preporuke iz ključnih nacionalnih razvojnih dokumenata, poput Pravaca razvoja Crne Gore za period 2015-2018.godina te preporuka EU, a uzimajući u obzir analize ostalih međunarodnih organizacija poput Svjetske banke, Svjetskog ekonomskog foruma i OECD-a, Vlada Crne Gore je u oktobru 2015. godine definisala 7 prioriteta za Program ekonomskih reformi 2016-2018. godinu, usmjerenih na smanjivanje, a po mogućnosti i eliminisanje prepreka za povećanje konkurentnosti i dinamiziranje ekonomskog rasta. Riječ je o prioritetima usmjerenim na očuvanje makroekonomske stabilnosti države i podizanje nivoa konkurentnosti. Prioriteti koji su generalno usmjereni na očuvanje makroekonomske stabilnosti su: **Fiskalna održivost;Sistemska smanjenje neformalne zaposlenosti; Stvaranje uslova za rast kredita; Jačanje eksterne pozicije zemlje**. Prioriteti dominantno usmjereni na jačanje konkurentnosti su: **dalji razvoj osnovne infrastrukture;povoljan investicioni ambijent; rast i razvoj malih i srednjih preduzeća**. Razvoj ljudskih kapaciteta je prioritet koji nije eksplicitno naveden, ali je prepoznat u svakom od navedenih sedam prioriteta kao preduslov njihovog ostvarenja.

Predlog strukturnih reformi u Programu ekonomskih reformi 2016-2018. godine je pripremljen sa ciljem smanjenja ili eliminisanja najvećeg dijela prethodno identifikovanih prepreka za povećanje konkurentnosti i ekonomskog rasta, a time i ostvarivanja zadatih prioriteta.

4.2 Prioritetne strukturne reforme po oblastima

Osnovni cilj ovog potpoglavlja je predstaviti osnovne strukturne reforme koje Vlada predviđa za naredni srednjoročni period. U skladu sa uputstvima Evropske komisije svaka od osam oblasti je predstavljena na metodološki jedinstveni način. Prvo je data dijagnoza stanja koja je fokusirana na ključne prepreke za brži privredni rast u konkretnoj oblasti. Nakon toga, slijedi tekst o dosadašnjem procesu implementacije specifičnih preporuka datih Crnoj Gori na Ministarskom sastanku maja 2015. godine (ukoliko su takve preporuke date za konkretnu oblast), te o planu reformi povezanih sa tim preporukama za naredni period. U nastavku je dat i pregled drugih prioriternih reformi u toj oblasti.

Na kraju teksta o svakoj od osam oblasti potpoglavlja 4.2, predstavljene su prioritne mjere iz te oblasti koje su ušle u izbor 20 najznačajnijih „prioritetnih reformskih mjera“ ovogodišnjeg Programa ekonomskih reformi. Kod izbora „prioritetnih reformskih mjera,“ korišćeni su sljedeći kriterijumi odnosno tražili su se odgovori na nekoliko pitanja. Prvo, mjera je trebala biti dovoljno široka kako bi mogla imati uticaj na konkurentnost zemlje, a na drugoj strani i dovoljno „konkretna“ da je moguće kvantifikovati njen uticaj. Drugo, da li i na koji način mjera doprinosi realizaciji prioriteta koje je definisala Vlada Crne Gore u kontekstu pripreme ovogodišnjeg Programa ekonomskih reformi. Treće, na koji način mjera doprinosi realizaciji preporuka koje su date Crnoj Gori na ministarskom sastanku maja 2015. godine. Četvrto, mjera treba da odgovara na neku od ključnih prepreka za veću konkurentnost i brži privredni rast Crne Gore. Peto, da li je mjera spremna – u suštinskom i finansijskom smislu – do faze kako bi njena realizacija mogla započeti u 2016. godini.

Svaka od izabranih prioriternih reformskih mjera je predstavljena na metodološki isti način i to sa sljedećim informacijama: (i) kratak opis mjere, (ii) predviđena dinamika realizacije mjere, (iii) finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije, i (iv) očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti ekonomije.

4.2.1 Upravljanje javnim finansijama

Uspješno funkcionisanje javnog sektora i, u tom okviru, uspješno upravljanje javnim finansijama u cilju održanja fiskalne stabilnosti, kao strateškog opredjeljenja Vlade Crne Gore, podrazumijeva značajno unapređenje funkcionisanja sistema budžeta, sistema menadžerske odgovornosti, javnih nabavki, unutrašnje i eksterne revizije. U ovom potpoglavlju PER-a obuhvaćene su sve javne politike koje direktno utiču na upravljanje javnim finansijama, sem onih kojima se direktno podržava makrofiskalni okvir i koje su obuhvaćene u poglavlju 3. U tom smislu, u okviru sistema upravljanja javnim finansijama, posebna pažnja je usmjerena na: (i) sprovođenje postupka javnih nabavki i primjenu javno-privatnog partnerstva, uz puno poštovanje principa transparentnosti i uspostavljanje efikasnog sistema pravne zaštite, te (ii) unapređenje discipline i transparentnosti korišćenja javnih sredstava i zakonito raspolaganje javnim finansijama i državnom imovinom kroz instrumente interne i eksterne kontrole. Zakon o javno-privatnom partnerstvu koji će institucionalno urediti sistem osnivanjem Agencije za investicije i obezbijediti jasne, sa EU direktivama, uskladjene procedure, treba da podstakne taj oblik investiranja i obezbijedi mu fiskalnu održivost.

U nastavku slijedi prikaz javnih politika obuhvaćenih ovim potpoglavljem PER-a.

4.2.1.1 Javne nabavke i javno-privatno partnerstvo

Dijagnoza: Institucije nadležne za sistem javnih nabavki su operativne i uspostavljene u skladu sa standardima EU. Sistem javnih nabavki se kontinuirano unapređuje i usklađuje sa EU propisima i principima. Krajem 2015. godine donesena je Strategija razvoja sistema javnih nabavki u Crnoj Gori za period 2016-2020. Izmjenama i dopunama Zakona o javnim nabavkama (decembar 2014. godine) u velikoj mjeri su otklonjeni nedostaci koji se odnose na efikasno funkcionisanje sistema javnih nabavki. U zakonodavni okvir koji tretira javne nabavke nije uključena klauzula preferencijalnog tretmana za lokalne učesnike. Istim se snažno podržava regionalna ekonomska integracija i konkurencija. Iako su postignuti značajni rezultati, pred Crnom Gorom stoji važan izazov u pravcu usklađivanja propisa iz oblasti javnih nabavki sa paketom novih direktiva EK iz 2014. godine i njihova puna primjena u praksi. Pored toga, izražen je problem nedovoljnog korišćenja savremenih informacionih tehnologija u postupcima javnih nabavki, zbog nedostatka odgovarajuće infrastrukture i obučenog i kompetentnog kadra.

Crna Gora je suočena sa problemom nedostatka sredstava za realizaciju razvojnih projekata. U tom smislu, kao jedan od modela za rješavanje ovog problema prepoznato je javno-privatno partnerstvo. U pravnom sistemu Crne Gore ne postoji jedinstveni zakon kojim su regulisana pitanja vezana za javno-privatna partnerstva.

Prioritetne reforme¹⁷: U cilju uspostavljanja efikasnog, transparentnog i konkurentnog sistema javnih nabavki, kao i smanjenja neregularnosti, kao što je navedeno i u Izveštaju Evropske komisije za 2015. godinu, realizovaće se Strategija razvoja sistema javnih nabavki u Crnoj Gori za period 2016-2020. Istovremeno, vršiće se usklađivanje propisa sa direktivama o javnim nabavkama EU iz 2014. godine, pogotovo u oblasti koncesija. Radiće se na jačanju kapaciteta za sprovođenje i primjenu sistema javnih nabavki na svim nivoima, uključujući elektronske nabavke, praćenje ugovora i nadzor i izvještavanje o procedurama javnih nabavki. Otpočele su pripremne aktivnosti za realizaciju projekta uvođenja zaokruženog elektronskog sistema javnih nabavki a, shodno finansijskim mogućnostima, realizovaće se i aktivnosti u pravcu jačanja administrativnih kapaciteta organa zaduženih za poslove javnih nabavki.

Što se javno-privatnog partnerstva tiče, u toku je priprema sistemskog zakona o javno-privatnom partnerstvu, kojim će se objediniti svi oblici javno-privatnog partnerstva, uključujući i koncesije. Donošenjem ovog zakona stvorice se regulatorni i institucionalni okvir za identifikaciju JPP projekata, dodjelu ugovora o JPP-u i nadzor nad njihovom realizacijom. Zakonom će se utvrditi posebne procedure i kriterijumi za izbor najboljeg ponuđača. Pritome, akcent će biti na fiskalnoj održivosti i efikasnosti pružanja javne usluge. Takođe, predviđase osnivanje Agencije za investicije, koja će biti nadležna za svemodale investiranje, uključujući i javno-privatno partnerstvo. Važno je istaći da će ovaj zakon biti usaglašen sa novom Direktivom EU o koncesijama iz 2014. godine. Pravno i institucionalno regulisanje javno-privatnog partnerstva, uz podjelurizika između javnog i privatnog sektora, imaće uticaj na povećanje kvaliteta javnih usluga, kroz uključenoost privatnog sektora i efikasnost kontrole trošenja javnih sredstava i javnih usluga.

Identifikovanje prioritetnih reformskih mjera: U okviru ove oblasti utvrđena je jedna prioritetna reformska mjera i to „Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki“.

Prioritetna reformska mjera br. 1: Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki

¹⁷Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti.

Kratak opis mjere: U cilju uspostavljanja efikasnog, transparentnog i konkurentnog sistema javnih nabavki u Crnoj Gori, kao što je navedeno i u Izveštaju Evropske komisije za 2015. godinu, neophodno je uvođenje savremenog sistema elektronskih javnih nabavki. S tim u vezi, razviće se potrebna infrastruktura, sprovesti obuka za korisnike sistema i administratore i sprovesti aktivnosti na podizanju svijesti o politici elektronskih javnih nabavki.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Aktivnosti na realizaciji ove mjere počele su u 2015. godini, kao dio redovnih aktivnosti Uprave za javne nabavke. U I kvartalu 2016. godine počeće tenderski postupak, čije se okončanje očekuje u II kvartalu 2016. godine. Istovremeno, u I kvartalu počeće izrada elektronskog sistema javnih nabavki.

Testna verzija sistema trebala bi biti završena u trećem kvartalu 2017. godine, uz obuku zaposlenih u Upravi za javne nabavke i otklanjanje eventualnih nedostataka sistema. Paralelno sa ovom aktivnošću, radiće se na pripremi plana obuka i materijal potrebnih za obuku korisnika sistema (naručilaca i ponudjača). Početak korišćenja sistema, odnosno obuka korisnika sistema, očekuje se početkom 2018. godine.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Vrijednost projekta je 1.650.000,00 €. Projekat će se finansirati iz IPA 2014, u iznosu od 1.500.000,00 €, i iz Budžeta Crne Gore 165.000,00 € (kofinansiranje). Osim navedenog iznosa, za realizaciju ove mjere iz Budžeta je u 2015. godini utrošeno 57.000 €, a za 2016. opredijeljena su sredstva u iznosu od 60.000 €, koliko iznose bruto zarade zaposlenih u Upravi za javne nabavke, a koji su uključeni u realizaciju ovoga projekta. Direktni uticaj ove mjere na smanjenje budžetskih rashoda biće značajan kada ona bude u punoj funkciji, ali ga nije moguće kvantifikovati.

Očekivani uticaji mjere na povećanje konkurentnosti zemlje:

Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki, povećanje konkurencija, skratiti procedure i smanjiti troškove postupka javnih nabavki. Kako Država, kroz postupak javnih nabavki, direktno izlazi na tržište, tako i njen ponašanje ima veliki uticaj na ukupnu ekonomsku aktivnost. Unapređenje sistema upravljanja javnim sektorom, odnosno sistema javnih nabavki od ključne je važnosti za postizanje makroekonomske stabilnosti, povećanje konkurentnosti, odnosno rasta i razvoja ekonomije.

4.2.1.2 Unutrašnja finansijska kontrola u javnom sektoru (PIFC)

Dijagnoza: Pripremljene su procedure i pravila za sprovođenje unutrašnje finansijske kontrole u javnom sektoru (PIFC), ali još uvijek nije obezbijeđena njihova konzistentna primjena. U proteklom periodu, usvajanjem zakona, podzakonskih i drugih akata, zaokružen je normativni okvir koji uređuje ovu oblast. U junu 2012. godine, donesena je Strategija daljeg razvoja unutrašnje finansijske kontrole u javnom sektoru Crne Gore (druga poreda), koja se realizuje u skladu sa odgovarajućim akcionim planovima. Akcioni plan za 2016-2017. godinu biće usvojen do kraja prvog kvartala 2016. godine.

Osnovne slabosti u pogledu unutrašnjih finansijskih kontrola predstavljaju: nedostatak upravljačke odgovornosti u organizacionim jedinicama državne uprave, finansijsko upravljanje orijentisano na usklađenost i postojanje samo osnovnih kapaciteta i ekspertize u nekim jedinicama za unutrašnju reviziju, u smislu broja revizora i njihovih profesionalnih kompetencija. Upravljanje rizikom predstavlja sastavni element sistema unutrašnje kontrole i treba ga dalje razvijati tako da se sistematski sprovodi u čitavom javnom sektoru. Sistem unutrašnje revizije uspostavlja se u skladu sa zahtjevima pregovaračkog poglavlja 32 za pristupanje EU, ali treba dalje razvijati kapacitete za kvalitetan revizorski rad. Ministarstvo finansija je u prethodnom periodu ojačalo nadgledanje PIFC prakse u

potrošačkim jedinicama i to sprovođenjem kontrola kvaliteta i za pravila unutrašnje revizije i pravila finansijskog upravljanja i kontrole. Ovaj analitički posao je neophodno ojačati i naučene lekcije ugraditi u sveukupne procedure na nivou Vlade.

Prioritetne reforme¹⁸: Osnovni cilj daljeg razvoja sistema unutrašnjih finansijskih kontrola je upravljanje javnim finansijama na efikasan, ekonomičan, efektivan i transparentan način na nivou individualnih potrošačkih jedinica. Pri tome, osnovni rizik predstavlja nerazumijevanje značaja finansijskog upravljanja i kontrole i unutrašnje revizije, koji će biti ublažen specifičnom obukom menadžera, zaposlenih i unutrašnjih revizora. Implementacija finansijskog upravljanja i kontrole (FMC) varira na nivou svake potrošačke jedinice pojedinačno. Godišnja analiza napretka pokazuje značajne razlike između institucija. Iako većina institucija ima FMC menadžere, jedino trećina institucija ima akcione planove. Dok viši menadžerski nivo generalno ima odgovornost za sprovođenje politika, rijetko je delegiranje finansijskih nadležnosti na nivo ispod sekretara institucije. Takođe je potrebno ojačati ulogu finansijskih jedinica u institucijama, koje bi pružale podršku ostalim organizacionim jedinicama u ostvarenju njihovih ciljeva, a vezano za analizu podataka i pripremu detaljnih izvještaja. Kada je riječ o implementaciji unutrašnjih revizija, ključno pitanje je značajan nedostatak angažovanog kadra. U tom kontekstu, neophodno je ubrzati dodatno zapošljavanje i jačanje kapaciteta.

U narednom periodu, poseban akcenat će biti na jačanju upravljačke odgovornosti u javnom sektoru. U tom smislu, neophodno je raditi na jačanju upravljačke odgovornosti, na principima delegiranja odgovornosti i ovlašćenja.

4.2.1.3 Eksterna revizija

Dijagnoza: Eksterna revizija javnog sektora i formiranje Državne revizorske institucije predstavlja dio strategije reformisanja javnih finansija i kreiranja samostalnog ekonomskog sistema Crne Gore. Zakonodavni okvir za Državnu revizorsku instituciju (DRI) je usklađen sa međunarodnim zahtjevima, koji se odnose na njenu nezavisnost, ovlašćenja i organizaciju. Razvoj i jačanje DRI je baziran na Strateškom planu razvoja. DRI je donijela metodološke smjernice za revizorski rad i kontrolu kvaliteta revizije. Osnovni problem u toj oblasti odnosi se na nedostatak kadra, po broju i kvalitetu, odnosno po profesionalnim vještinama. DRI ne posjeduje punu nezavisnost u planiranju revizija imajući u vidu povećan broj zakonski obavezujućih revizija (godišnja revizija finansijskih izvještaja političkih partija).

Prioritetne reforme¹⁹: Osnovni cilj reformi u toj oblasti je standardizacija procesa vršenja finansijske revizije, revizija pravilnosti i uspjeha u skladu sa ISSAI standardima (međunarodni standardi vrhovnih revizorskih institucija). Razvoj i jačanje DRI je bazirano na Strateškom planu razvoja. Dalje aktivnosti će se fokusirati na jačanje upravljanja ljudskim resursima i unapređenje profesionalnih vještina revizorskog kadra. Neophodno je dalje jačanje revizorskih kapaciteta za sprovođenje različitih vrsta revizije, posebno finansijske revizije i revizije uspjeha, a u skladu sa ISSAI standardima. Takođe, potreban je dalji razvoj horizontalnih funkcija u okviru sektora. Neophodna je i priprema smjernica za sprovođenje revizije završnog računa budžeta. Primjena metodologije za reviziju i priručnika za različite vrste revizije će obezbijediti zdravu osnovu za koordiniran program jačanja institucije i njenih kapaciteta. Fokus je potreban i na polju jačanja komunikacione politike sa Skupštinom, posebno kada je u pitanju monitoring realizacije preporuka iz revizorskih izvještaja.

¹⁸Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti.

¹⁹Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti.

4.2.2 Infrastruktura

4.2.2.1 Saobraćaj

Dijagnoza: Dobra fizička infrastruktura omogućava fizičku povezanost između stanovnika u različitim regionima Crne Gore i preduslov je za različite oblike međunarodne saradnje. Osim toga, kvalitetna fizička infrastruktura jača atraktivnost Crne Gore kao turističke i investicione destinacije. Slabosti u fizičkoj infrastrukturi istovremeno znače i prepreke za ostvarivanje bržeg privrednog rasta, što zapravo predstavlja prepreku povećanju konkurentnosti i bržem ekonomskom rastu Crne Gore. Jedno od ograničenja sa kojima se suočava Crna Gora, kao prepreka rastu konkurentnosti, jeste nedovoljno razvijena i uvezana visokokvalitetna infrastruktura. Investicije u saobraćajnu infrastrukturu imaju dugoročne implikacije ne samo na razvoj transportnog sistema, već i na razvoj cjelokupne ekonomije. Njegova povezanost i uslovljenost u razvoju sa drugim djelatnostima, izdvajaju saobraćaj kao granu od strateškog značaja. Transport kao uslužna djelatnost, doprinosi rastu robne razmjene, međunarodnih usluga, razvoju turizma i industrije. Takođe, utiče na stepen integracije zemlje, kako u regionalnom, tako i u širem međunarodnom kontekstu.

Implementacija specifičnih preporuka datih Crnoj Gori: Regionalna inicijativa »Berlinski proces« i saradnja zapadno-balkanske šestorke pokrenuta je upravo sa idejom da se zemlje Zapadnog Balkana u periodu pristupanja Evropskoj Uniji kvalitetnije povežu i na taj način podstaknu ekonomski razvoj i rast, u prvom redu kroz infrastrukturno povezivanje i podsticanje investicija, ali i kroz usklađivanje regulatornih politika u ovoj oblasti. U skladu sa preporukama EU sa ministarskog sastanka u Briselu u maju 2015. godine, Crna Gora je započela aktivnosti na izmjeni Strategije razvoja saobraćaja iz 2008. godine u skladu sa regionalnom Agendom (vidjeti prioritetnu mjeru broj 2). Na posljednjem Samitu zapadno-balkanske šestorke održanom u Beču, 27. avgusta 2015. godine, zaokružen je jednogodišnji intezivan rad sa Evropskom komisijom, njenim direktoratima, a koji je i uključivao sastanke šefova vlada, ministara vanjskih poslova, ministara ekonomije i ministara saobraćaja, i tom prilikom potvrđena Glavna saobraćajna mreža u regionu Zapadnog Balkana, koja je sada obuhvaćena produženjem tri ključna trans-evropska transportna koridora, na region Zapadnog Balkana (Meditranski, Orijent (Bliski istok)-istočni Mediteran, i Rajna-Dunav koridor), zatim pripremljena i usvojena lista prethodno identifikovanih projekata na indikativnom proširenju Glavne trans-evropske saobraćajne mreže (TEN-T) na region Zapadnog Balkana sa fokusom do 2020. godine, i usvojen akcioni plan za sprovođenje »mekih mjera« (koji je podijeljen na dva perioda realizacije 2016-tu godinu, i do 2020. godine), koji će doprinijeti uklanjanju tržišnih barijera u oblasti saobraćaja.

Plan reformi povezanih sa specifičnim preporukama datih Crnoj Gori: Uspostavljanje Glavne (Core) saobraćajne mreže preko teritorije Crne Gore, zaključno sa ovogodišnjim bečkim samitom je : SEETO putni pravac 4: autoput Bar-Boljare (granica sa Republikom Srbijom); SEETO putni pravac 1: jadransko-jonski koridor (primorska varijanta, odnosno trasa brze saobraćajnice duž crnogorskog primorja), odnosno veza sa Republikom Hrvatskom i Republikom Albanijom; SEETO željeznički pravac 4: pruga Bar-Vrbnica (granica sa Republikom Srbijom); SEETO željeznički pravac 2: pruga Podgorica-Tirana (veza sa Republikom Albanijom); Luka Bar i Aerodrom Podgorica. Projekti od interesa za Crnu Goru, koji su se našli na *Listi* prethodno identifikovanih projekata na indikativnom proširenju Glavne trans-evropske saobraćajne mreže (TEN-T) na region Zapadnog Balkana će imati apsolutni prioritet u narednom periodu, a uključuju projekte na Mediteranskom i Orijent (Bliski Istok) – istočni Mediteran koridoru.

Na bečkom Samitu zapadno-balkanske šestorke, EK i zemlje Zapadnog Balkana su se saglasile o listi šest investicionih projekata za saobraćajnu infrastrukturu koji odražavaju glavne prioritete i neophodnu zrelost za brzu implementaciju, što je i predloženo da se uvrsti u IPA 2015 višekorisnički

program. Oni obuhvataju intermodalni terminal u Beogradu, dva putna projekta (interkonekcije) BiH i Hrvatske, i tri željeznička projekta (interkonekcije) Crna Gora –Srbija, BJR Makedonija, Kosovo i Srbija, i BJR Makedonija i Srbija. Vrijednost ovih projekata iznosi oko 340 miliona eura, od čega će grantovi iz EU fondova iznositi oko 150 miliona eura. Crnoj Gori je u okviru ove inicijative odobren željeznički projekat na koridoru Bliski Istok-istočni Mediteran (Ruta 4), odnosno željeznička interkonekcija Crna Gora-Srbija, u iznosu od 40 miliona eura, od čega 20 miliona eura granta obezbjeđuje WBIF IPA 2015, a ostatak sredstava Vlada Crne Gore. Konkretno, kao jedan projekat, u sklopu rekonstrukcije pruge Bar-Beograd, na dijelu koji prolazi kroz Crnu Goru, kandidovali smo projekat zamjene signalno-sigurnosnih uređaja u stanici Podgorica. Vrijednost ovog dijela projekta je 10 miliona eura, dok se drugi dio projekta odnosi na rekonstrukciju 91 betonskog mosta, vrijednosti 30 miliona eura.

Plan preostalih prioriternih reformi: Kapitalni prioritetni projekat čija realizacija je otpočela izgradnjom dionice Smokovac-Uvač-Mateševo, je autoput Bar-Boljare koji će povezati Crnu Goru sa Srbijom i dalje sa Evropskim koridorima br. VII i X, i dalje sa centralnom Evropom. (vidi prioriterna mjera br.3 Izgradnja prioritetne dionice Smokovac–Mateševo autoputa Bar-Boljare, u nastavku. Dodatni doprinos sprovođenju mjera u oblasti infrastrukture će se realizovati kroz izgradnju, rekonstrukciju, sanaciju i investiciono održavanje putne infrastrukture kroz programe: rekonstrukcija regionalnih i magistralnih puteva u Crnoj Gori; rješavanje uskih grla na saobraćajnoj mreži Crne Gore 2010-2016.godine; sanacija mostova, klizišta i kosina na magistralnim i regionalnim putevima; rekonstrukcija i sanacija kritičnih tačaka; rekonstrukcija raskrsnica; izgradnja trećih traka; investiciono održavanje regionalnih i magistralnih puteva, nadzor, projektovanje, eksproprijacija, presvlačenje regionalnih i magistralnih puteva. Kapitalnim budžetom za 2016. godinu, opredijeljena sredstva za ove namjene iznose oko 35 miliona eura, dok će se finansiranja kroz kredite Međunarodnih finansijskih institucija (EIB i EBRD), koji u ukupnom iznose 17 miliona eura, alocirati zavisno stepenu izvršavanja projekata u datoj godini. U sklopu Berlinskog procesa Crna Gora je izvršila prioritizaciju koridora i uspostavila Glavnu saobraćajnu mrežu, te se odlučila da primorska varijanta jadransko-jonskog autoputa, odnosno brza saobraćajnica duž crnogorskog primorja, takozvana SEETO ruta 1, bude dio Glavne (CORE) mreže, sa vremenskim horizontom izgradnje do 2030. godine, a u skladu sa metodologijom koja se primjenjuje za Glavnu TEN-T mrežu u EU. Ovim je dat prioritet realizaciji brze saobraćajnice duž Crnogorskog primorja, koja se planira do 2020. godine, stvaranju uslova za »zrelost« projekta, njegovu segmentaciju i zavisno od mogućnosti finansiranja i fazna izgradnja, tako da prioritarna mjera (iz 2015. godine), koja se odnosila na pripremu prostorno-planske dokumentacije za jadransko-jonski autoput (kontinentalna varijanta) nije realizovana. Ministarstvo saobraćaja i pomorstva je istovremeno otpočelo aktivnosti na usaglašavanju Strategije razvoja saobraćaja iz 2008. godine sa prethodno uspostavljenom prioritizacijom. Ove aktivnosti su rezultat specifičnih preporuka EU za saobraćaj, a prvi korak u pravcu izmjena predmetne strategije je obezbjeđenje potrebnih finansijskih sredstava. Pregovori o navedenom su u toku.

U oblasti željezničkog saobraćaja ključna mjera je nastavak modernizacije željezničke infrastrukture (Prioritetna mjera br. 4: Modernizacija željezničke mreže –dionica Bar-Vrbnica (granica sa Srbijom) pruge Bar-Beograd, (detaljnije je predstavljena u nastavku).

U oblasti pomorstva doprinos konkurentnosti je usmjeren na obnavljanje crnogorske trgovačke flote sa 4 broda tipa bulkcarrier, a takođe nastavlja i investiranje Port of Adria (ex AD »Kontejnerski terminal i generalni tereti« Bar), gdje je od početka potpisivanja koncesionog ugovora, pa zaključno sa 30.04.2015 godine, realizovana investicija ukupne vrijednosti od 2.372.218 eura. Shodno koncesionom ugovoru Investicioni program za prve tri godine (znači do kraja 2016. godine) iznosi 13.612.900 eura, što znači da se u narednoj godini očekuje ulaganje od 11.240.682 eura. Takođe, koncesionar se obavezao da će nakon ovog perioda Investicionog programa, izvršiti dodatnu

investiciju u iznosu od 7,631 miliona eura u prvih pet godina nakon ispunjenja Investicionog programa (što znači do kraja 2021 godine).

Krajem 2015. i početkom 2016. godine planira se sprovođenje tenderskog postupka za dugoročnu dodjelu koncesije Brodogradilišta Bijela i Luke Kotor. Brodogradilište Bijela će svoje buduće aktivnosti zasnivati na izgradnji i remontu jahti i mega jahti, a Luka Kotor, kao i do sada, na servisiranju putničkih i drugih brodova koji je posjećuju.

U oblasti vazdušnog saobraćaja, identifikovane su aktivnosti koje treba da doprinesu dugoročnom unapređenju nivoa pružanja usluga, kao i povećanju stepena sigurnosti i bezbjednosti u vazdušnom saobraćaju, a sve u cilju poboljšanja konkurentnosti Crne Gore, posebno u oblasti turizma. Mjere iz ove oblasti se sprovode u skladu sa Master planom razvoja aerodroma Crne Gore do 2030. godine i Međunarodnim standardima ICAO (Međunarodna organizacija civilnog vazduhoplovstva). U toku je sprovođenje projekta rekonstrukcije postojećeg kontrolnog tornja na aerodromu Tivat (4 miliona eura), koji će se u potpunosti finansirati iz sopstvenih sredstava Kontrole letjenja Srbije i Crne Gore SMATSA doo Beograd. U toku su i pregovori sa EBRD sa ciljem obezbjeđenja sredstava neophodnih za realizaciju projekta proširenja i rekonstrukcije manevarskih površina na aerodromu Tivat i izgradnje nove terminalne zgrade na tom aerodromu sa pratećom infrastrukturom. U narednom periodu predstoji izrada idejnog i glavnog projekta terminalne zgrade, izbor najpogodnijeg izođača radova i izvođenje radova na samoj zgradi. Potrebna sredstva za realizaciju ovog projekta su cca 27 miliona eura. Realizacija se očekuje do početka ljetnje sezone 2018. godine

Identifikovanje prioritenih reformskih mjera: U skladu sa nacionalnim prioritetima I preporukama EK, kao prioritetne mjere za otklanjanje prepreka povećanju privrednog rasta i konkurentnosti Crne Gore, definisane su za naredni period tri prioritetne mjere:

- Usklađivanje Strategije razvoja saobraćaja sa regionalnom agendom
- Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare
- Modernizacija željezničke mreže – dionica Bar-Vrbnica (granica sa Srbijom) pruge Bar-Beograd.

Prioritetna reformska mjera br. -2: Usklađivanje Strategije razvoja saobraćaja, sa regionalnom agendom

Opis mjere: Prioritetna mjera je usmjerena na usklađivanje strategije razvoja saobraćaja sa regionalnom agendom što je potrebno za ojačavanje daljeg strateškog opredjeljenja Crne Gore da kroz kvalitetnije infrastrukturno povezivanje, usklađivanje regulatornih politika, uklanjanje tržišnih barijera, sprovođenje aktivnosti od zajedničkog interesa, u prvom redu projektno orjentisanih, doprinese ubrzanju procesa integracija, i pruži konkretne rezultate za građane i privredne subjekte.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva je iniciralo korespondenciju sa Evropskom bankom za obnovu i razvoj, po pitanju obezbjeđenja 300.000 eura grant sredstava, kako bi se ažurirala Strategija razvoja saobraćaja (koja je donesena 2008. godine), koja bi pored novonastalih promjena u oblasti evropskih integracija i njihovog reflektovanja, obuhvatila i napredak koji je ostvaren kroz Berlinski proces i takozvanu »Agendu povezivanja«. Pod uslovom brzog obezbjeđenja EBRD granta, mjera bi trebala biti realizovana u 2016. godini. Ukoliko se grant ne obezbijedi, onda će se tražiti drugi izvori sredstava, uključujući i budžet, ali će to uticati na pomak realizacije mjere u 2017. godini.

Finansijska konstrukcija mjere i fiskalne implikacije: Potrebna sredstva za usklađivanje Strategije razvoja saobraćaja sa regionalnom Agendom iznose oko 300.000 eura. Kroz mehanizam formiranja i strukturiranja rada Nacionalne investicione komisije (maj 2015. godine), formirana je sektorska radna

grupa za saobraćaj, i u junu je otpočeo proces pripreme Jedinственe liste prioritетnih infrastrukturnih projekata u oblasti saobraćaja, koji su u potpunosti usklađeni sa Glavnom saobraćajnom mrežom Zapadnog Balkana. Ažurirana Strategija saobraćaja će reflektovati i ovaj konkretan dio, te bi u nekom narednom periodu, i za pojedine projekte sa liste mogli cjelishodnije ocijeniti fiskalne implikacije primjene ove strategije.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Proširenje glavnih mrežnih koridora na Zapadni Balkan obezbjeđuje bližu integraciju sa EU, kao i osnovu za usklađivanje investiranja u infrastrukturu, u vidu EU podrške kroz Zapadnobalkanski investicioni okvir i Kohezioni fond iz finansijskog instrumenta za povezivanje Evrope CEFa (Connecting Europe Facility).

Glavni mrežni koridori, jednom kompletirani, obezbjediće kvalitetne usluge transporta za građane i biznis zajednicu, jednostavnom integracijom unutar regiona kao i sa EU. Prioritetni projekti će pomoći da se uklone uska grla, promoviše interoperabilnost, i izgrade nedostajuće preko-granične veze.²⁰

Prioritetna reformska mjera br.3: Izgradnja prioritетne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare

Kratak opis prioritетne reformske mjere: Nakon što su u 2014. godini zaključeni Ugovor o projektovanju i izgradnji autoputa Bar-Boljare, dionica Smokovac-Uvač-Mateševo, sa kineskom kompanijom China Road and Bridge Corporation (CRBC) i Ugovor o preferencijalnom zajmu sa kineskom EXIM bankom, i nakon što su ispunjeni svi Ugovorni i zakonski preduslovi, 11. maja 2015. godine, otpočeli su radovi, od kada počinje da teče Ugovorom definisani rok od 48 mjeseci za završetak Projekta.

Predviđena dinamika realizacije prioritетne reformske mjere: Ugovorom o projektovanju i izgradnji autoputa Bar-Boljare, dionica Smokovac-Uvač-Mateševo („Sl list CG“ br. 54/14) definisan je rok od 48 mjeseci za realizaciju Projekta, koji je počeo da teče od 11. maja 2015. godine. U ovom roku Izvođač radova je obavezan da izradi Glavni projekat, izgradi, nabavi i ugradi opremu i instalacije za autoput Bar – Boljare, dionica Smokovac-Uvač-Mateševo, dužine cca 41 km. Izvođač radova (CRBC) će radove izvoditi u skladu sa Programom radova. Dinamika povlačenja sredstava je preciznije data u tabeli u aneksu i urađena je na bazi aktuelnih podataka iz realizacije Projekta, a u periodu u kome se očekuje usvajanje Programa radova Izvođača, na bazi koga će se usvajati Raspored plaćanja, odnosno posljedično i Plan povlačenja sredstava iz EXIM banke.

Fiskalne implikacije prioritетne reformske mjere: Ugovorena vrijednost za projektovanje i izgradnju iznosi 809,6 mil.€, od čega će 689,0 mil.€ (85% sredstava) biti obezbijeđeno iz kredita EXIM banke (rok otplate 20 godina, uključujući grejs period od šest godina, uz godišnju kamatnu stopu od 2%), a ostatak od 120,6 mil.€ (15% sredstava) i prateći troškovi u vezi sa realizacijom Projekta (nadzor, dodatna eksproprijacija, revizija i tehnički pregled, ...) će se obezbijediti iz Budžeta Crne Gore. U toku 2015. godine Izvođač radova je izvodio pripreme radove i radio na izradi Glavnog projekta, po čijem okončanju će izvoditi trajne radove na trasi, u skladu sa svojim Programom radova. U toku 2016. godine se očekuje završetak najvećeg dijela Glavnog projekta, i izvođenje trajnih radova. U periodu do kraja realizacije Projekta, do 2019. godine se predviđa snažan doprinos sektora građevinarstva rastu BDP-a, podstaknut uključivanjem domaće operative u realizaciju Projekta. Izvođač radova je obavezan da minimum 30% od ukupne ugovorene vrijednosti za projektovanje i izgradnju realizuje posredstvom domaćih podizvođača. Takođe, Izvođač radova pored podizvođača, angažuje i druga domaća pravna lica u svojstvu dobavljača (usluge špedicije, transporta, kupovina materijala i opreme, i dr.), što dodatno doprinosi rastu BDP-a po osnovu realizacije ovog Projekta. Prosječna projektovana stopa

²⁰Viena Western Balkans Summit 2015, Anex 1, Connectivity – dalja elaboracija (further elaboration)

rasta BDP-a za period 2015-2018. iznosi 3,85%. Iznosi sredstava prikazani u tabeli br. 10 u aneksu (dio B.3) su preliminarnе procjene sredstava koja će biti obezbjeđena (povučena) iz preferencijalnih kreditnih sredstava kineske EXIM banke na osnovu Ugovora o preferencijalnom zajmu zaključenog između Vlade Crne Gore i kineske EXIM banke, jer Raspored plaćanja sa Izvođačem radova još nije usaglašen. Raspored plaćanja predstavlja osnovu za definisanje Plana povlačenja sredstava od EXIM banke, i osnovu za sve makroekonomske analize.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Realizacija projekta autoputa Bar-Boljare će uticati na: bolju povezanost sa mrežom panevropskih koridora i privlačenje robnih i saobraćajnih tokova u regionu, ravnomjerniji regionalni razvoj, skraćivanje vremena putovanja i uštede troškova vremena putovanja kao posljedice povećanja operativnih brzina vozila, značajno smanjenje broja saobraćajnih nezgoda i uštede troškova eksploatacije vozila i uštede troškova saobraćajnih nezgoda i smanjenje zagađenja, povećanje pristupačnosti teško pristupačnim predjelima, povećanje mobilnosti, značajne demografske promjene, izmjenu tržišnih uslova poslovanja i povećanje konkurentnosti preduzeća, olakšan pristup (regionalnom) tržištu i snižavanje zavisnih troškova nabavke, bolju valorizaciju potencijala iz domena poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, razvoj turizma, povećanje zaposlenosti i promjenu strukture zaposlenosti, bolje iskorišćavanje potencijala Luke Bar i Kontejnerskog terminala i njihovu bolju vezu sa gravitacionom zonom, direktno angažovanje domaće građevinske operative, opreme, materijala i radne snage u fazi izgradnje što će imati svoje multiplikativne efekte na ukupan ekonomski rast.

Prioritetna reformska mjera br.4 : Modernizacija željezničke mreže–dionica Bar-Vrbnica pruge Bar-Beograd

Kratak opis prioritetne reformske mjere: Željeznička pruga Vrbnica-Bar, predstavlja dio međunarodne željezničke pruge Beograd-Bar, koji Luku Bar i Crnu Goru povezuje sa zemljama Zapadnog Balkana i Srednje Evrope. U mreži pruga Jugoistočne Evrope (SEETO sveobuhvatna mreža) prepoznata je kao ruta 4, što je i potvrđeno i ovogodišnjim Bečkim samitom predsjednika vlada zapadnobalkanske šestorke. Odobrena kreditna sredstvamedunarodnih finansijskih institucija EBRD i EIB i sredstava IPA i WBIF fondova namijenjena su za rekonstrukciju i modernizaciju pomenutog željezničkog pravca u cilju podizanja konkurentnosti same pruge u odnosu na ostale konkurentne željezničke pravce i ostale vidove saobraćaja kao i valorizaciju Luke Bar.

Predviđena dinamika realizacije prioritetne reformske mjere: Problem u realizaciji ove mjere iz prošlogodišnjeg programa ekonomskih reformi je probijanje predviđenih rokova za realizaciju tenderskih procedura i izvođenje radova, kao složene organizacione decentralizovane strukture sistema za implementaciju projekata u Crnoj Gori. Ona je zahtijevala dužu komunikaciju u usklađivanju procedura na relaciji međunarodne finansijske institucije, implementaciono tijelo i krajnji korisnik programiranja za 2015. godinu. Ova mjera će se nastaviti kroz realizaciju prioritetnih projekata planiranih za period 2016 – 2018.

Fiskalne implikacije prioritetne reformske mjere:

Navedena mjera će se u periodu 2016-2018. godina realizovati kroz radove na projektima za čiju realizaciju su potpisani ugovori kao i kroz realizaciju programiranih sredstava, koja će uslijediti nakon potpisivanja ugovora između međunarodnih finansijskih institucija i državnih organa.

U tabeli ispod se nalazi spisak projekata za koje su potpisani ugovori i čija će se implementacija odvijati tokom 2016. godine.

Tabela 18 Projekti čija se implementacija očekuje tokom 2016. godine

Rb	Naziv projekta	Ugovorena vrijednost projekta	Izvor finansiranja	Planirani period realizacije
1	Izvođenje radova na sanaciji mosta Trebaljevo	2.952.066,00	EIB	2015-2016
2	Radovi na hitnim mjerama sanacije za 4 čelična mosta	968.435,19	EIB	2015-2016
3	Sanacija mosta Morača	886.713,47	EIB	2015-2016
4	Remont pruge na dionici Kolašin – Kos	5.898.315,30	EBRD	2015-2017
5	Sanacija 3 tunela na dionici Kos-Trebješica	3.428.179,80	EBRD	2015-2018
6	Demontaža postojećeg, nabavka i ugradnja novog elektrovučnog postrojenja Trebješica	3.140.000,00	IPA III	2015-2017
7	Pregled 106 tunela i izrada glavnih projekata za prioritetnu sanaciju	2.500.000,00	WBIF	2016-2017

U narednoj tabeli dati su projektiza čiju realizaciju predstoje potpisi ugovora i sporazuma između međunarodnih finansijskih institucija i državnih organa o pravnom osnovu trošenja finansijskih sredstava i datumima njihove finansijske operativnosti.

Tabela 19 Projekti čija se realizacija očekuje u srednjem roku

Rb	Naziv projekta	Procijenjena vrijednost projekta	Izvor finansiranja	Planirani period realizacije
1	Remont pruge na dionici Kos – Trebješica	4.140.000,00	IPA 2014 (programirano)	2016 -2018
2	Sanacija 12 kosina	7.000.000,00	IPA 2016 (programirano)	2016 - 2018
3	Urbanističko tehničko uređenje pograničnestanice Bijelo Polje	1.375.000,00	IPA 2016 (programirano)	2017-2018
4	Izvođenje radova remonta gornjeg stroja prugena dionici Virpazar-Sutomore / tunel Sozina	4.600,000,00	IPAbkomponenta III	2016-2017
5	Zamjena signalno – sigurnosnog sistema u stanici Podgorica	6.000.000,00	EIB (novi kredit 20+20)	2016-2017
6	Sanacija 5 betonskih mostova	5.000.000,00	EIB (novi kredit 20+20)	2016-2018

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Realizacijom navedenih projekata, doći će do povećanja kvaliteta usluga prevoza u željezničkom saobraćaju jer će se značajno smanjene brzine vratiti na projektovane, što će direktno uticati na smanjenje vremena prevoza putnika i robe. Osim toga, doći će i do povećanja nivoa bezbjednosti odvijanja željezničkog saobraćaja i potpunog ispunjenja zahtjeva interoperabilnosti na remontovanim dionicama. Dakle, povećanje brzine kretanja vozova, smanjenje vremena putovanja/trajanja prevoza robe, značajno utiču na povećanje konkurentnosti željezničkog saobraćaja. Osim toga, unaprjeđenje željezničke mreže, svakako će imati pozitivan uticaj na poslovanje Luke Bar.

4.2.2.2 Energetika

Dijagnoza: Iako je tržište električne energije u Crnoj Gori formalno potpuno otvoreno za sve kupce od 1. januara 2015. godine, još uvijek nije dovoljno razvijena konkurencija u ovoj oblasti. Nedovoljna povezanost elektroenergetskog sistema Crne Gore sa elektroenergetskim sistemima država regiona i EU negativno utiče na sigurnost snabdijevanja kupaca u Crnoj Gori, mogućnost izvoza raspoloživi viška električne energije i učešće na regionalnom i tržištu EU. To je i jedan od uzroka što se raspoloživi energetske resursi Crne Gore ne mogu u dovoljnoj mjeri komercijalno iskoristiti i više doprinijeti ekonomskom razvoju države. U ovom segmentu fizičke infrastrukture zemlja se susrijeće sa još nekim izazovima, kao što su nedovoljno investiranje u postojeće energetske kapacitete, gubici u distribuciji električne energije i visoki energetske intenzitet. Sve ovo ukazuje na neophodnost većih investicija u energetske sektor Crne Gore.

Prioritetne reforme²¹: U cilju dugoročnog planiranja energetske razvoja i prevazilaženja navedenih izazova, Vlada Crne Gore se u prethodnom periodu fokusirala na dvije oblasti, i to: (1) stvaranje strateškog i zakonodavnog okvira i (2) kvalitetnu realizaciju investicija u ovoj oblasti.

Donesena je Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine, a u toku je priprema Akcionog plana za realizaciju pomenute strategije za period 2016 – 2020. godina. Krajem 2014. godine usvojen je Zakon o efikasnom korišćenju energije, kojim se transponuju sve nove direktive EU u oblasti energetske efikasnosti. Usvajanje većine podzakonskih akata koji proizilaze iz ovog zakona očekuje se do kraja 2015. godine. Predlozi Zakona o energetici i Zakona o prekograničnoj razmjeni električne energije i prirodnog gasa usvojeni su od strane Vlade i trenutno su u skupštinskoj proceduri. Ova dva zakona omogućavaju transponovanje Trećeg energetske paketa i propisa EU iz oblasti obnovljivih izvora energije i sigurnosti snabdijevanja energijom i time stvaraju preduslov za punu integraciju crnogorskog energetske tržišta u regionalno i evropsko tržište energije. U toku je priprema Zakona o obaveznim rezervama naftnih derivata.

Investicije u revitalizaciju postojećih i izgradnju novih objekata za proizvodnju, prenos i distribuciju energije, kao i investiranje u programe i projekte povećanja energetske efikasnosti predstavljaju glavni fokus u energetici Crne Gore. Dok su neki investicioni projekti u oblasti energetike već u toku, kao što su projekti izgradnje podmorskog kabla sa pripadajućom infrastrukturom, izgradnje malih hidroelektrana i vjetroelektrana i projekti povećanja energetske efikasnosti, drugi veliki i za crnogorsku ekonomiju veoma značajni projekti u oblasti proizvodnje i prenosa energije su u različitim fazama pripreme. To su projekti izgradnje II bloka Termoelektrane Pljevlja i Jonsko-jadranskog gasovoda. Uspješnom realizacijom Projekta izgradnje podmorskog kabla za povezivanje elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa pripadajućom infrastrukturom u zemlji, kao i izgradnjom elektronske interkonekcije sa Srbijom, stvorice se uslovi za punu valorizaciju postojećih i planiranih proizvodnih objekata u zemlji.

Potrebe za električnom energijom u dugoročnom periodu Crna Gora planira da, pored ostalog, riješim nastavljanjem rada termoenergetskog kompleksa u Pljevljima i to kroz gradnju nove jedinice TE „Pljevlja“-II, koristeći postojeće resurse uglja u pljevaljskom basenu, prednosti postojeće lokacije i šanse koje pruža tržište električne energije u regionu. Glavni ciljevi, odnosno očekivani efekti ove investicije su: (i) obezbjeđenje sigurnosti snabdijevanja potrošača električnom energijom; (ii) osiguranje energetske nezavisnosti države; (iii) nastavak proizvodnje električne energije iz termoenergetskog kompleksa Pljevlja; (iv) povećanje profitabilnosti postojećeg termo-energetskog kompleksa u Pljevljima; (v) optimalna i efikasna valorizacija rezervi uglja u pljevaljskom basenu (vi)

²¹Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti.

rješavanje ključnog problema životne sredine pljevaljske kotline u grejnoj sezoni (projekat toplifikacije grada sa TE kao baznim toplotnim izvorom), (vii) direktni i indirektni efekti na privredu regiona, individualni i društveni standard. U 2016. godini se u vezi sa realizacijom ove investije ukupne vrijednosti oko 338 miliona €, odnosno 1,3 miliona € po MW instalisane snage, očekuje donošenje odluke o projektu, obezbjeđenje finansiranja, osnivanje projektne kompanije za implementaciju projekta TE Pljevlja II (SPV), ugovaranje realizacije projekta (EPC ugovor), izrada i ocjenjivanje EIA, dobijanje građevinske dozvole i pripremniradovi na lokaciji, zatim do 2019. godine I njegova gradnja.

Stoga, u narednom periodu punu pažnju treba posvetiti privlačenju i realizaciji investicija u proizvodne energetske objekte u zemlji.

Identifikovanje prioriternih reformskih mjera: U skladu sa prethodno navedenim, kao prioriterna mjera za otklanjanje prepreka povećanju konkurentnosti crnogorske ekonomije, definisan je Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom.

Prioritetna reformska mjera br. 5: Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom

Opis mjere: Navedena prioriterna mjera je investicija u izgradnju prenosne infrastrukture u zemlji (TS 400/110/35 kV Lastva i 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja) i izgradnju 400 kV interkonekcije sa Srbijom. Ova mjera je kompatibilna sa projektom izgradnje podmorskog kabla između Crne Gore i Italije, za čiju realizaciju je zadužen italijanski operator prenosnog sistema (TERNA).

Predviđena dinamika realizacije mjere: Intenzivne aktivnosti na izgradnji pomenute prenosne infrastrukture u zemlji realizovale su se u 2015. godini i nastaviće se u 2016. Osim ovoga, u 2015. obezbijedena su finansijska sredstva za realizaciju interkonekcije sa Srbijom, za koju će pripremane aktivnosti otpočeti u 2016. godini.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Vrijednost dijela projekta koji realizuje CGES je cca. 127 miliona EUR, dok je dio projekta koji realizuje Terna (obuhvata infrastrukturne objekte u Italiji, podmorski kabl i postrojenje u Crnoj Gori) preko 800 miliona EUR. Finansijski arnažman za obezbjeđenje 127 miliona eura potrebnih za realizaciju investicije je predviđao kreditno zaduženje CGES-a, uz izdavanje garancije od strane države. U tom smislu, CGES je u saradnji sa Vladom u 2013. godini, za realizaciju svog dijela projekta potpisao ugovore o kreditu sa KfW njemačkom razvojnom bankom (25 miliona EUR) i Evropskom bankom za rekonstrukciju i razvoj(60 miliona EUR). Po oba kredita predviđeno je izdavanje drzavnih garancija, ali je ono podijeljeno u tri godine i to na način: u 2013 - 25 miliona, u 2014 - 20 miliona i u 2015. godini - 40 miliona eura. Sve pomenute garancije su izdate zaključno sa 2015. godinom.Preostala sredstva, u iznosu od 42 miliona eura su obezbijedena iz donacije (25 miliona eura) i iz sopstvenih izvora.Na taj tačin je osigurana kompletna finansijska konstrukcija za realizaciju projekta. Prema planovima CGES-a, predviđena sredstva za realizaciju projekta u 2016. iznose nešto manje od 42 miliona EUR, što će zavisiti od dinamike odvijanja projekta. Ulaganja u 2016. godini se odnose na izvođenje radova na sva tri dijela projekta i to: TS 400/110/35 kV Lastva; 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Lastva-Čevo; 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Čevo-Pljevlja.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Realizacija projekta povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije podmorskim kablom jednosmjerne struje predviđa se da će doprinijeti: 1) izgradnji značajno bolje i jače prenosne mreže u Crnoj Gori; 2) ostvarivanju direktne veze Crne Gore sa tržištem električne energije u EU; 3) pozicioniranju Crne Gore kao važnog elektroenergetskog čvorišta u regionu; 4) podsticanju ulaganja u nove izvore električne energije,

posebno obnovljive izvore energije. Ovaj projekat doprinijeće povećanju konkurentnosti i predstavljaće podsticaj za ulaganja u sektor energetike ne samo Crne Gore, nego i cijelog regiona. Takođe, ovo predstavlja izuzetno značajan infrastrukturni projekat u Crnoj Gori, jer će se njegovom realizacijom obezbijediti značajno pouzdanija i jača prenosna mreža, formiraće se prsten 400 kV mreže što je veoma značajno sa aspekta stabilnosti sistema, Crna Gora će dobiti 20% prenosnog kapaciteta i prihoda od zagušenja na kablu, obezbijediće se pouzdanije snabdijevanje električnom energijom crnogorskog primorja i neutralisaće se rizik da prenosna mreža može biti usko grlo za razvoj tog dijela Crne Gore.

4.2.2.3 Komunalna infrastruktura

Dijagnoza stanja: Ustavom deklarirana kao ekološka država, Crna Gora ima obavezu da posebnu pažnju posveti zaštiti i očuvanju životne sredine. Problemi u oblasti komunalne infrastrukture kao što su njena dotrajalost, visoki troškovi kapitalnih investicija, neadekvatno planiranje i finansijska sredstava koja se, premda ograničena, troše na neadekvatne investicije, doveli su do nižeg kvaliteta usluga i većim troškovima obavljanja djelatnosti. Ovo istovremeno predstavlja i ključne prepreke za dalje povećanje konkurentnosti u ovoj oblasti i ekonomiji u cjelini. Jedinice lokalne samouprave, njihova vodovodna i komunalna preduzeća, imaju važnu ulogu u ovom procesu, jer učestvuju u realizaciji najznačajnijih infrastrukturnih projekata, koji se odnose na tretman otpadnih voda, vodosnabdijevanja, komunalnog, veterinarskog, medicinskog i drugog otpada.

Prioritetne reforme²²: U nastavku teksta su prikazane prioritetne reforme planirane od strane Vlade koje će doprinijeti otklanjanju neke od onih prepreka razvoju zemlje identifikovanih u okviru dijagnoze stanja. S tim u vezi, Vlada Crne Gore uložila je velike napore u obezbjeđivanju tehničke i finansijske podrške međunarodnih finansijskih institucija. Izgradnja komunalne infrastrukture uglavnom se finansira iz kredita međunarodnih finansijskih institucija kao što su KfW banka, Evropska investiciona banka, Evropska banka za obnovu i razvoj, Svjetska banka i dr., sa kojima je u prethodnom periodu ugovoreno više kreditnih aranžmana. Veliki dio sredstava obezbijeđen je iz fondova EU i budžeta Države i lokalnih samouprava. U budućem periodu nastaviće se implementacija aktivnosti i projekata koji su definisani Master planom odvođenja otpadnih voda Crnogorskog primorja i opštine Cetinje i Strateškim master planom za kanalizaciju i otpadne vode u centralnom i sjevernom regionu Crne Gore, koji su usvojeni u 2005. godini i kojim su date smjernice i ciljevi do 2029 godine. Ovim dokumentima predviđena je izgradnja PPOV-a i prečišćavanje otpadnih voda do zahtjevanog nivoa, rekonstrukcija i proširenje kanalizacione mreže, eliminisanje ispusta itd. Implementacija master planova je predviđena po fazama u ukupnom iznosu od 560 miliona € za period do 2029. godine..

Identifikovanje prioritetnih reformskih mjera: Imajući u vidu navedeno, kao prioritetna reforma koja je definisana za otklanjanje prepreka povećanju konkurentnosti u okviru unapređenja komunalne infrastrukture je **izgradnja komunalne infrastrukture na Crnogorskom primorju i Prijestonici Cetinje**.

Prioritetna reformska mjera br. 6: Izgradnja komunalne infrastrukture na crnogorskom primorju i Prijestonici Cetinje

Opis mjere: U okviru navedene prioritetne mjere predviđena je izgradnja zajedničkog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda za opštine Kotor i Tivat, izgradnjavodovodne i kanalizacione mreže u opštini Herceg Novi kao i izgradnja kanalizacione mreže u Prijestonici Cetinje. Ovi projekti identifikovani su kao najspremniji projekti čija se realizacija očekuje u 2016. godini.

²²Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti.

Predviđena dinamika realizacije mjere: (1) Projekat izgradnje zajedničkog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda za opštine Kotor i Tivat, kapaciteta 72.000 ekvivalent stanovnika, otpočeo je u 2014. godini, izgradnja u 2015. godini i nastaviće se u 2016. Završetak radova se očekuje u junu 2016. godine. (2) Izgradnja vodovodne i kanalizacione mreže u opštini Herceg Novi obuhvata izgradnju 35,3 km vodovodne i kanalizacione mreže, 13 pumpnih stanica i podmorski ispust. Projekat je otpočeo 2012. godine, a završetak radova se očekuje u 2016. godini. (3) Intezivne aktivnosti na izgradnji kanalizacione mreže u Crnoj Gori realizovale su se u 2015. godini i nastaviće se u 2016. godini.

Fiskalne implikacije mjere: (1) Ukupna vrijednost izgradnje PPOV-a Kotor-Tivat je 10,23 miliona € i sredstva za realizaciju projekta obezbjeđena se iz kredita KfW banke (faza IV i faza V). U 2015. godini je za izgradnju ovog projekta utrošeno 4,8 miliona eura iz kredita KfW banke, a u 2016. godini planirano je da se utroši iznos od 2,6 miliona eura. (2) Izgradnja vodovodne i kanalizacione mreže u Opštini Herceg Novi finansira se iz kredita KfW banke u iznosu od 12,6 miliona eura. Učešće Vlade Crne Gore je 2,923 miliona eura, a iz budžeta Opštine izdvojena su sredstva od 2,309 miliona eura. Do 2015. je utrošeno 10.296.446,48 eura (155.750,00 donacija KfW + 2,923 mil. eura donacija Vlade + 7,217 mil. eura kredita KfW). Tekuće 2015. je utrošeno 2.847.923,52 eur iz kredita KfW. U 2016. se očekuje rashod od 5.377.770,36 eura u prva dva kvartala što ujedno predstavlja i završetak projekta odnosno investicije prema trenutnim procjenama (navedena sredstva su kredit KfW 3,07 mil. eura i učešće Opštine Herceg Novi iz budžeta 2,309 mil. eur) (3) Vrijednost izgradnje kanalizacione mreže u Prijestonici Cetinje je 4.477.000 €, a sredstva su obezbijeđena iz IPA 2011 i IPF MW 2008 fonda. Za dio mreže koji će se realizovati iz IPA fonda, vrijednosti od 3,2 miliona €, implementaciju će sprovoditi Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori. U 2016. godini 23.000 eura će uložiti Prijestonica Cetinje, iz programa IPF MW povući će se 69.000 eura, a i iz IPA 2011 271.000 eura.

Tabela o fiskalnim implikacijama prioritetne reformske mjere za komunalnu infrastrukturu data je zbirno za sve projekte.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: (1) Projekat izgradnje zajedničkog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV) za opštine Kotor i Tivat sa pripadajućom infrastrukturom jedan je od najzahtjevnijih regionalnih projekata po čijem će se završetku stvoriti tehnički uslovi za prečišćavanje otpadnih voda opština Kotor i Tivat. PPOV će se raditi na teritoriji opštine Tivat. Pored izgradnje PPOV-a sa ispustom, projektom je obuhvaćena sanacija i zamjena postojećih kanalizacionih cijevi i izgradnja novih. (2) Izgradnjom vodovodne i kanalizacione mreže u opštini Herceg Novi očekuje se sistemsko unaprjeđenje sistema za vodosnabdijevanje i odvođenje otpadnih voda i poboljšanje uslova životne sredine u Bokokotorskom zalivu. (3) U okviru projekta izgradnja kanalizacione mreže u Prijestonici Cetinje, od ukupne kanalizacione mreže, izgradiće se oko 17 356 m fekalne i 4130 m atmosfere mreže. Realizacijom navedenih projekata u 2016. godini očekuje se znatno poboljšanje u oblasti komunalne infrastrukture, i to većim dijelom na Crnogorskom primorju čime će se obezbijediti bolji uslovi za boravak građana i turista.

4.2.2.4 Ruralna infrastruktura

Dijagnoza: Važan segment fizičke infrastrukture u kojem je Crna Gora, slično kao i zemlje u okruženju, suočena sa znatnim problemima je ruralna infrastruktura. Riječ je o komunalnoj i putnoj infrastrukturi, tj. o lokalnim putevima, snabdijevanju vodom i električnom energijom, kanalizaciji, prečišćavanju voda i upravljanju otpadom. Iako su ovi problemi prisutni u svim djelovima zemlje, oni su ipak izraženiji u ruralnim predjelima. Dužina crnogorske putne mreže iznosi 6.352,8 km, od čega 931,9 km čine glavni putevi, 850,9 km regionalni putevi, dok su lokalni putevi oko 4.570 km. Nedovoljno razvijena putna mreža u Crnoj Gori posljedica je limitirajućih faktora koji otežavaju ili ograničavaju funkcionalno povezivanje unutar Crne Gore, kao i njeno povezivanje sa neposrednim okruženjem.

Prioritetne reforme²³. Kako bi se spriječio odliv stanovništva, iskoristili raspoloživi prirodni resursi u cilju generalnog poboljšanja uslova života za seosko stanovništvo i povećanja njihove konkurentnosti, u Crnoj Gori se sprovodi program poboljšanja putne, vodovodne i elektro-energetske infrastrukture u ruralnim područjima zemlje. Obnova i izgradnja seoske infrastrukture se prevashodno finansira iz budžeta u okviru programa „Obnova i razvoj sela i izgradnja infrastrukture“. Konkretni projekti se realizuju u saradnji sa lokalnim samoupravama i stanovništvom područja na koje se odnosi investicija. Ministarstvo poljoprivrede u ruralnog razvoja u okviru svojih aktivnosti sprovodi mjere “Obnova i razvoj sela i izgradnja infrastrukture“ što podrazumjeva nasipanje i probijanje puteva kao i Program podsticanja projekata u vodoprivredi, preko kojeg se obezbjeđuje finansijska podrška za izgradnju objekata vodosnabdijevanja na seoskom području. Mjera i Program se sprovode u saradnji sa lokalnim samoupravama, mjesnim zajednicama kao i stanovništvom područja u kojim se investicija nalazi. Na zahtjev Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, opštine dostavljaju listu prioriteta u oblasti ruralne infrastrukture. Od 2014. godine Ministarstvo je kroz realizaciju ove mjere i programa podržalo preko 50 projekata.

Kroz Program podsticanja projekata u vodoprivredi u 2015. godini do sada je završeno 16 vodovoda u ruralnim područjima gdje je 1550 domaćinstava riješilo pitanje vodosnabdijevanja (u protekle tri godine 3.142 domaćinstva u ruralnim sredinama su riješila pitanje vodosnabdijevanja). Planirano je, da se do kraja godine završioš 6 vodovoda u ruralnim područjima. Za 2016. godinu planirano je 20 projekata u dijelu unaprjeđenja ruralne infrastrukture (nasipanje i proboj puteva) i otvaranje 15 vodovoda u ruralnim područjima. Sredstva opredjeljena za realizaciju ove mjere, projektovane budžetom Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja 2016. Godinu, iznosiće cca 800.000€.

Sprovođenjem navedenog Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja nastoji da završi započete projekte, otpočne i realizuje nove u dijelu izgradnje i obnove seoske infrastrukture, kako bi se poboljšao kvalitet života u ruralnim sredinama. U 2015. godini Crna Gora je postala članica IFAD-a (Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede). IFAD će u periodu 2016-2018. uključiti Crnu Goru u realizaciju svojih projekata.

Putna infrastruktura je jedna od ključnih pretpostavki za razvoj ruralnih područja, jer pospješuje bolju povezanost sa tržištem, plasmanom proizvoda, a samim tim i obezbjeđivanjem dodatnih prilika za sticanje prihoda

4.2.3 Razvoj privrednih sektora

4.2.3.1 Razvoj poljoprivrednog sektora

Dijagnoza: Bruto dodata vrijednost u tekućim cijenama u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u 2014. godini iznosila je 280,1 milion EUR, i veća je za 3,7% u odnosu na 2013. godinu. Sektor poljoprivrede bilježi veći rast u poređenju s ostalim sektorima osim sektora turizma u kom se takođe bilježi rast. U trećem kvartalu 2015. godine broj zaposlenih u sektoru poljoprivrede na osnovu ankete o radnoj snazi iznosio je 19,1 hiljade i veći je za 62% u odnosu na isti period prošle godine. U poređenju sa ostalim sektorima, broja zaposlenih u sektoru poljoprivrede je u većem porastu u odnosu na sektor industrije i usluga.

Ipak, iako je posljednjih godina zabilježen rast, crnogorsku poljoprivredu karakteriše usitnjenost obradivih poljoprivrednih parcela, visoko učešće malih gazdinstava, niska produktivnost, nizak nivo modernizacije proizvodnih i prerađivačkih kapaciteta, nizak nivo udruživanja i nepovoljna starosna struktura proizvođača. Sve ovo uslovljava da je primarna poljoprivredna proizvodnja nedovoljno

²³Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti

konkurentna, kako količinom tako i cijenom. Samim tim, postoji opšti nedostatak većih količina domaćih sirovina odgovarajućeg kvaliteta za kontinuiranu proizvodnju prerađivačke industrije, koja je prinuđena da sirovinu za većinu proizvoda nabavlja iz uvoza. Sve ovo govori da Crna Gora još uvijek nije dovoljno konkurentna ni na domaćem tržištu i da su potrebna značajna ulaganja u primarni sektor kako bi prehrambena industrija bila konkurentnija i kako bi se stvorili uslovi za plasman poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda kroz turističku ponudu na domaćem tržištu, kao i izvoz hrane na tržište EU, što u krajnjem dopinosi ukupnom ekonomskom rastu. Trenutno, Crna Gora ima 2 odobrena objekta za izvoz na tržište EU (proizvodi ribarstva) i tri objekta za izvoz nus proizvoda životinjskog porijekla (koža i vuna).

Implementacija specifičnih preporuka datih Crnoj Gori: Crna Gora je u maju 2015. dobila preporuku EU zadalji razvoj strateškog i zakonodavnog okvira za stvaranje preduslova za jačanje sistema bezbjednosti hrane i primjeni fitosanitarnih i sanitarnih standarda EU kako bi se jačala konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora na domaćem i tržištu EU. U skladu sa navedenom preporukom, a u cilju jačanja konkurentnosti domaće poljoprivredne proizvodnje i unaprijeđenja standarda bezbjednosti hrane, fitosanitarnih i sanitarnih standarda i dostizanja višeg kvaliteta proizvoda u 2015. godini, Crna Gora je obezbjedila finansijska sredstva za podršku poljoprivrednim proizvođačima i prerađivačima. Podrška je namjenjena primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i prerađivačkoj industriji kroz mjere Agrobudžeta u visini od oko 15 miliona eura, i kroz IPARD like program, finansiran iz nacionalnih sredstava i EU fondova u iznosu od oko 5,2 miliona eura.

Pored finansijske podrške koja ima za cilj jačanje primarne i prerađivačke proizvodnje, Crna Gora je u septembru 2015. godine donijela ključni zakon za dalje unaprijeđenje konkurentnosti proizvodnje hrane - Zakon o bezbjednosti hrane. Novim zakonom unaprijeđen je postojeći sistem bezbjednosti hrane s jasno postavljenim odgovornostima i ovlašćenjima unutar jedinstvenog sistema. Takođe, u cilju jačanja administrativnih kapaciteta u sektoru bezbjednosti hrane, započet je 20. aprila 2015. godine IPA projekat "Razvoj bezbjednosti hrane i fitosanitarne službe u Crnoj Gori" i trajaće 18 mjeseci.

Plan reformi povezanih sa specifičnim preporukama datih Crnoj Gori: U cilju sprovođenja specifičnih preporuka EU, Vlada Crne Gore se u 2015. godini fokusirala na stvaranju strateškog i zakonodavnog okvira za stvaranje preduslova za jačanje sistema bezbjednosti hrane i primjeni fitosanitarnih i sanitarnih standarda EU kako bi se jačala konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora na domaćem i tržištu EU. Vlada Crne Gore u septembru mjesecu donijela je Strategiju Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika s Predlogom opšteg akcionog plana i Predlogom posebnog akcionog plana. Takođe, usvojeno je 9 zakona iz ove oblasti koji su usaglašeni sa pravnom tekovinom EU što je stvorilo osnov za dalje usaglašavanje sa standardima bezbjednosti hrane EU i samim tim omogućiće ispunjavanje uslova za izvoz prehrambenih proizvoda u zemlje EU. U 2016. fokus će biti na sprovođenju zakonodavstva, jačanju administrativnih kapaciteta i opremanju laboratorija neophodnih za kontrolu i monitoring standarda bezbjednosti hrane.

U sklopu Projekta IPA 2012 „ Razvoj službi za bezbjednost hrane i fitosanitarne službe u Crnoj Gori“ koji je u toku, (traje do 2016. god.) nastavljene su aktivnosti na daljoj kategorizaciji objekata prema stepenu i vrsti utvrđenih neusaglašenosti.

Plan preostalih prioritenih reformi: U cilju reforme poljoprivredne politike i njeno usaglašavanje s EU pravnom tekovinom, Crna Gora je usvojila Strategiju razvoja poljoprivrede i ruralnih područja s Akcionim planom. Jedan od prioriteta crnogorske poljoprivrede jeste proizvodnja hrane visokog kvaliteta i povećanje broja proizvođača koji proizvode u skladu sa pravilima organske proizvodnje.

Crna Gora se opredijelila za ovaj concept, prije svega, zbog svojih prirodnih karakteristika, koje ne omogućavaju masovnu proizvodnju. Ovo je moguće postići integrisanjem poljoprivrednih proizvođača kroz razne standarde kvaliteta i bezbjednosti hrane, šeme kvaliteta (oznaka porijekla, geografska oznaka i oznaka garantovano tradicionalnog specijaliteta) i organsku proizvodnju. Nastaviće se opredjeljivanje podrške za uvođenje standarda kvaliteta, edukaciju i promociju proizvoda. Kako je usitnjenost posjeda i nedovoljan stepen udruživanja proizvođača jedan od osnovnih problema za dalje jačanje konkurentnosti, u julu 2015. godine je usvojen Zakon o kooperativama, a u narednom periodu za njegovo sprovođenje radiće se na jačanju savjetodavnih i lokalnih službi u cilju podizanja svijesti proizvođača o značaju udruživanja. Sredstva za realizovanje ovih aktivnosti planirana su nacionalnim sredstvima i međunarodnim projektima kao što je UNIDO „ Jačanje konkurentnosti malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori kroz razvoj klastera ” kojim su obuhvaćeni sektori mljekarsva, maslinarstva, vinogradarstva i ribarstva.

Identifikovanje prioriternih reformskih mjera: U skladu s preporukama za jačanje jačanje kokuretnosti poljoprivredne i prehrambene industrije i uvođenje standarda bezbjednosti hrane za naredni period identifikovana je prioriterna reformska mjera usmjerena u podršku investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete.

Prioritetna reformska mjera br. 7: Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete u cilju dostizanja standarda bezbjednosti hrane

Opis mjere: Ovom mjerom podržava se podizanje novih zasada poljoprivrednih kultura, povećanje stočnog fonda, kupovina opreme za preradu, izgradnja i rekonstrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda u cilju unaprijeđenja standarda bezbjednosti hrane, dobrobiti životinja i zdravlja bilja.

Cilj je da se osnaži poljoprivredno-prehrambeni sektor kroz postepeno usklađivanje s EU standardima bezbjednosti hrane i kvaliteta kako bi bio konkurentan na tržištu EU. Prioritetna reformska mjera finansiraće se kroz mjere Agrobudžeta i EU fondova za ruralni razvoj (IPARD)

Predviđena dinamika realizacije mjere: Mjera će se realizovati tokom 2016. i 2017. godine. Mjera je podijeljena u dvije podmjere: prvu, koja se odnosi na „Investicije u fizički kapital subjekata u poslovanju s hranom“ i koja će se realizovati kroz IPARD like program, a započeće sa realizacijom u januaru 2016. godine. Druga podmjera se odnosi na investicije u primarnu poljoprivrednu proizvodnju koje će se finansirati iz Agrobudžeta takođe od januara 2016.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Ukupan iznos podrške planira se u visini od 14,4 miliona eura od čega će se 8,5 miliona finansirati iz EU fondova a 5,9 miliona iz nacionalnog budžeta. Ukupan iznos investicije s kofinansiranjem korisnika planiran je u iznosu oko 25 miliona eura (kofinansiranje od 50%).

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Mjera će doprinijeti povećanju proizvodnje u primarnom sektoru, čime će se postići kontinuirano snabdjevanje prerađivačkog sektora domaćom sirovinom što će doprinijeti većoj konkurentnosti domaćih proizvoda. Ulaganjem u objekte za preradu hrane i ispunjavanje EU standarda bezbjednosti hrane, proširenje asortimana proizvoda, ulaganje u marketing proizvoda i uvođenje novih tehnologija omogućiće da crnogorski proizvođači hrane ponude viši kvalitet na domaćem tržištu i izvoz određenih proizvoda, prije svega kroz turizam koji predstavlja najveći potencijal za izvoz crnogorskih prehrambenih proizvoda.

4.2.3.2 Razvoj industrijskog sektora

Dijagnoza: Strukturu crnogorske ekonomije u posljednjoj deceniji karakterišu značajne promjene koje se, prvenstveno, ogledaju u povećanju učešća usluga na račun smanjenja učešća industrije. Evidentan je pad učešća industrije u BDP sa 17% u 2000. na 11,5% u 2014.god, od čega je učešće prerađivačke industrije u BDP-u 3,9%. Proces restrukturiranja velikih industrijskih preduzeća je doprinio očuvanju industrije čelika i aluminijuma u Crnoj Gori i stvaranju preduslova da se kroz unaprijeđenje tehnologije doprinese stvaranju dodate vrijednosti u proizvodnji i povećanju izvoza. Zbog svog dominantnog učešća u prerađivačkoj industriji, oblast proizvodnje osnovnih metala i metalnih proizvoda opredjeljuje kretanja na nivou prerađivačke industrije kao i ukupne industrijske proizvodnje, a takođe i izvoza. Očuvanje industrije čelika i aluminijuma, kao i povećanje proizvodnje cjelokupne prerađivačke industrije, doprinijelo je rastu industrijske proizvodnje od 10,9%, odnosno 22,1%, posmatrano na nivou prerađivačke industrije, za jedanaest mjeseci 2015. u odnosu na uporedni period 2014.godine. Ipak, da bi zemlja i u narednom periodu povećala industrijsku proizvodnju i proširila svoju proizvodnubazu i izvozne performanse, potrebno je otkloniti niz prepreka. Niska radna produktivnost i kontinuirana deindustrijalizacija, tradicionalni sektori koji zadržavaju dominantnu ulogu u izvozu, slaba diverzifikacija sa dominantnim učešćem proizvoda niže faze prerade, koncentrisanih na mali broj tradicionalnih tržišta, i nerealizovan naučno-istraživački potencijal, predstavljaju osnovne strukturne slabosti crnogorske industrije odnosno prepreke daljem ekonomskom rastu. Dodatno, u ključne prepreke crnogorske konkurentnosti ubrajaju se nedovoljno razvijena podrška za industrijsku modernizaciju i pristup međunarodnim tržištima, kao i nedostatak investicija i finansijskih instrumenata raspoloživih za razvoj preduzeća. Postojeće stanje crnogorske industrije ukazuje na neophodnost njene preorijentacije ka efikasnijem korišćenju svih potencijala u prioritetnim sektorima, podizanjem nivoa konkurentnosti na nivou preduzeća kroz investicije, usmjerene na uvođenje novih tehnologija, povećanje kapaciteta i zadovoljavanje standarda i sertifikata.

Prioritetne reforme²⁴: Na bazi predloga Industrijske politike Crne Gore do 2020.godine sa akcionim planom, kao i prethodno usvojenog Akcionog plana Strategije razvoja prerađivačke industrije 2014-2018, definisani su okvirni prioriteti/područja na kojima se mora ubrzano raditi, na planu ostvarenja zadatih ciljeva, i to: unaprijeđenje poslovnog i investicionog okruženja, završetak privatizacije i restrukturiranja preduzeća, jačanje ponude i dostupnosti finansijskih sredstava, pozicioniranje prema proizvodima veće dodate vrijednosti, podsticaj primjene novih tehnologija i inovacija u proizvodnom procesu, jačanje izvoznih performansi preduzeća (klasteri), jačanje ljudskih resursa i prilagođavanje zahtjevima tržišta rada, unapređenje preduzetničke infrastrukture (biznis zone) kao i povećanje brige o zaštiti životne sredine i održivom razvoju.

Identifikovanje prioritetnih reformskih mjera: U ovoj je oblasti identifikovana prioritetna mjera usmjerena na podsticanje investicija u prerađivačkoj industriji kroz implementaciju Uredbe o podsticanju direktnih investicija.

Prioritetna reformska mjera br. 8: Podsticanje investicija u industrijskom sektoru sa naglaskom na prerađivačku industriju

Opis mjere: U cilju stvaranja kvalitativne podloge za poboljšanje poslovnog ambijenta i jačanja konkurentnosti, utvrđivanjem Uredbe o podsticanju direktnih investicija, nastavljeno je sa aktivnostima na stvaranju povoljnog poslovnog ambijenta za domaće i inostrane investitore zainteresovane za investiranje u proizvodnju. Donošenjem Uredbe o podsticanju direktnih investicija, stvoren je osnov za finansijske podsticaje za privlačenje direktnih investicija, naročito u oblasti prerađivačke industrije, sa

²⁴Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti

ciljem kreiranja novih radnih mjesta i uvođenja novih tehnologija i znanja. Imajući u vidu performanse, doprinos BDP-u, raspoložive resurse koji mogu biti efikasnije korišćeni, ključni sektori u kojima Crna Gora posjeduje komparativne prednosti sa jakim potencijalom za povećanje izvoza su energetika, prehrambena industrija, metalna i drvna industrija, kao i turizam, uz važan značaj građevinarstva i transporta, ICT i poslovnih usluga kao sektora koji pružaju neophodnu podršku strateškim sektorima. Prema predmetnoj uredbi, sredstva za podsticanje investicija dodjeljuju se na osnovu javnog oglasa i prema unaprijed definisanim kriterijumima koji, između ostalog, uključuju reference investitora, efekat investicionog projekta na produktivnost dobavljača i drugih preduzeća koja posluju u istom sektoru industrije, održivost investicionog projekta, njegove efekte na istraživanje, razvoj, ljudske resurse i dr. Na taj način, osim što će se podstaći brži društveno-ekonomski rast, nastoje se riješiti problemi poput nezaposlenosti, naročito u manje razvijenim područjima Crne Gore, kao i regionalna nejednakost.

Sredstva koja se dodjeljuju, namijenjena su finansiranju investicionih projekata čija je minimalna vrijednost ulaganja 500.000 eura odnosno 250.000 eura za investicije u manje razvijenim jedinicama lokalne samouprave uz otvaranje najmanje 20 novih radnih mjesta (odnosno 10 novih radnih mjesta u manje razvijenim jedinicama lokalne samouprave Sjevernog i Središnjeg regiona). Dodatno, za kapitalne investicije od najmanje 10 miliona eura, koje otvaraju najmanje 50 radnih mjesta, dodjeljuju se sredstva za podsticanje ulaganja u iznosu od 17 % od ukupne vrijednosti investicionog projekta. Iznos dodijeljenih sredstava investitoru koji ispuni uslove na osnovu utvrđenih kriterijuma, kreće se od 3.000-10.000 eura po radnom mjestu, a najviše do 70% vrijednosti investicije.

U postupku prvog javnog oglasa u 2015.g. odobreno je 6 ugovora o korišćenju sredstava, sa ukupnom vrijednošću investicije 21 miliona eura i zapošljavanje 293 novih radnika, dok će se sa realizacijom započeti u prvom kvartalu 2016.godine. Sredstva subvencija do 10.000 eura po radnom mjestu će se usplaćivati investitoru iz planiranih budžetskih sredstava za 2016.godinu u skladu sa planiranom dinamikom investicije.

Predviđena dinamika realizacije mjere: U 2016.god., planirano je, takođe, raspisivanje barem jednog javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija sa naglaskom na prerađivačku industriju, u okviru planiranih 620.000€. U skladu sa iskazanim interesovanjem potencijalnih investitora, a imajući u vidu opredijeljena budžetska sredstva, tokom godine postoji mogućnost raspisivanja i više javnih poziva. U periodu 2017-2018. godina, planira se nastavak implementacije aktivnosti iz 2016.godine, pri čemu će se dalje aktivnosti planirati na bazi efekata, odnosno realizacije zaključenih ugovora o korišćenju sredstava.

U pogledu dinamike isplate sredstava za odobrene investicione projekte, ista će se dodjeljivati fazno, u tri rate tokom realizacije investicionog projekta, i to: nakon zaključenja ugovora, nakon podnošenja izvještaja o realizaciji više od 50% vrijednosti ulaganja I, posljednja, nakon ostvarivanja pune zaposlenosti predviđene projektom i njegove konačne realizacije.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Sredstva za podsticanje direktnih investicija obezbijeđena su u Budžetu za 2016. godinu. Uzimajući u obzir planiranu dinamiku, shodno kojoj će u predstojećem periodu biti objavljen barem jedan javni oglas za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija, izdvojena su sredstva u iznosu od 620.000 €, uz mogućnost povećanja.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Kroz obezbjeđivanje adekvatnih podsticaja tj. subvencija investitorima, direktno će se uticati na povećanje doprinosa industrijskog sektora odnosno prerađivačke industrije u stvaranju bruto-dodate vrijednosti, kroz efekte povećanja zaposlenosti, proizvodnje i izvoza. Osim pomenutih, važno je istaći multiplikativni efekat investicija na mikro nivou, tj. na sektor MSP koji će imati priliku da unaprijede svoja znanja i vještine u proizvodnom

i tehnološkom procesu, kao dobavljači novootvorenih (većih) kompanija. U kombinaciji sa mjerama koje su usmjerene na modernizaciju proizvodnje, podršku razvoju klastera, usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta, podršku inovacijama i uvođenju novih tehnologija, očekuju se sinergijski efekti ka daljem povećanju konkurentnosti.

4.2.3.3 Razvoj uslužnog sektora

Sektor usluga učestvuje sa preko 50% u crnogorskom BDP i oko 60% u ukupnoj zaposlenosti. Posebno veliki udio u ukupnim uslugama imaju turističke i finansijske usluge, usluge trgovine i građevinarstva. Dalji razvoj sektora usluga zahtijeva otklanjanje određenih barijera rastu konkurentnosti kako u navedenim uslužnim djelatnostima, tako i u okviru informatičkih usluga, saobraćajnih usluga itd. Očekuje se da će navedenom doprinijeti i donošenje Zakona o uslugama, u skladu sa Direktivom o uslugama.

4.2.3.3.1 Turizam

Dijagnoza: Otklanjanje prepreka povećanju konkurentnosti turizma kao najvećeg uslužnog sektora koji trenutno značajno doprinosi rastu BDP-a (u kome učestvuje oko 15%) i povećanju zaposlenosti, biće u fokusu Vlade u narednom srednjoročnom periodu. Usvajanjem Strategije razvoja turizma do 2020. godine, Crna Gora se opredijelila da u posmatranom periodu postane visokoplatežna turistička destinacija. Ugodinama nakon krize, ostvaren je rast turističkog sektora, kao i njegov multiplikativni efekat na ostale, saturizmom povezane sektore i povećanje ukupne zaposlenosti. Ipak, ono što se javlja kao izazov je valorizacija prirodnih resursa kroz investicije u turizmu, koje bi svojom realizacijom imale uticaj na rast ekonomije. Takođe, kao jedna od prepreka rastu se može smatrati i činjenica da turistička ponuda u Crnoj Gori nije dovoljna da bi se ostvarili ciljevi o visokokvalitetnoj turističkoj destinaciji. Prema analizi koju je u 2015. godini usvojila Vlada Crne Gore, ključne prepreke bržem rastu turizma u Crnoj Gori su: (i) nedovoljan visokokvalitetni smještajni kapacitet; (ii) prenatrpana sezonalnost; (iii) regionalna neizbalansiranost turističke ponude; (iv) spor povraćaj investicije u turističkoj industriji itd. Zbog toga su unapređenje turističke infrastrukture i ukupnog poslovnog ambijenta, kao i dalje uvođenje podsticaja važni za povećanje konkurentnosti turizma. Prema posljednjem izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma o konkurentnosti u oblasti putovanja i turizma Crna Gora nije unaprijedila svoju poziciju, prvenstveno zbog nedovoljnih podsticajnih politika i uslova za putovanja i turizam, kao i valorizacije prirodnih i kulturnih bogatstava. Prema istom izvještaju, dosta prostora za poboljšanje ima unapređenje infrastrukture i poslovnog okruženja u cilju poboljšanja konkurentnosti Crne Gore u oblasti putovanja i turizma.

Prioritetne reforme²⁵: Ostvarivanje postavljenih ciljeva u sektoru turizma u PRCG 2015 – 2018 i u drugim strateškim dokumentima, naročito Strategiji razvoja turizma do kraja 2020. godine, Crna Gora planira primjenom različitih mjera ekonomske politike. U najznačajnije spadaju one koje se odnose na stvaranje turističke i druge infrastrukture u funkciji povećanja konkurentnosti i rasta ekonomije. Navedeno je istovremeno od značaja za rast broja MSP, povećanje zaposlenosti i smanjenje regionalnih nejednakosti, tako da je u daljem unapređenju turističke infrastrukture, od posebnog značaja izgradnja neophodne infrastrukture na skijalištima na sjeveru Crne Gore. Pored mjera **usmjerenih na unapređenje infrastrukture**, od opšteg značaja za razvoj turizma i povećanje njegove konkurentnosti je **unapređenje avio-dostupnosti destinacije**.

Drugi skup mjera u oblasti unapređenja konkurentnosti u turizmu se odnose na reforme poreske politike, kao i ostale podsticaje u ovoj oblasti u cilju **rješavanja problema sezonalnosti otvaranjem**

²⁵ Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti.

visokvalitetnih hotelskih objekata. Dosadašnji podsticaji i olakšice u turizmu su sljedeći: kompletirana je planska dokumentacija koja omogućava gradnju 130 hotela kategorije 4* i 5* zvjezdica; ukinuta je obaveza da investitori plaćaju naknadu za komunalno opremanje za gradnju hotela kategorije 4* i 5* zvjezdica (osim apart, kondo i garni hotela); uvedena je progresivna stopa oporezivanja koja omogućava veće poresko opterećenje hotelskih objekata sa 3* i manje zvjezdica u prioritnim zonama; uvedeno je smanjenje godišnjeg poreza na nepokretnost do 30% za hotele sa 4* i do 70% za hotele sa 5*; ukinuta je obaveza plaćanja uvoznog PDV-a za isporuku proizvoda i usluga za gradnju hotela kategorije 5 i više zvjezdica; usvojena je Uredba o pretvaranju stambenih u ugostiteljsko-turističke jedinice.

Identifikovanje prioritnih reformskih mjera: U skladu sa prethodno navedenim, kao prioritna mjera za otklanjanje prepreka povećanju konkurentnosti turizma, a time i ukupne crnogorske ekonomije, definisana je višegodišnja mjera unapređenja turističke ponude na sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima, čime bi Crna Gora kreirala svoju poziciju unikatne integralne turističke destinacije zbog fenomena da se širok opseg izrazito diverzifikovane ponude može naći na malom prostoru kroz kombinaciju različitih oblika ponude u jednu integriranu.

Prioritna reformska mjera br.9: Unapređenje turističke ponude na sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima

Kratak opis mjere: Ova mjera se sastoji od nekoliko samostalnih projekata čija je zajednička karakteristika uspostavljanje infrastrukturnih uslova za zimski turizam na sjeveru Crne Gore. Konkretno, riječ je o sljedećih šest projekata, za koje je dat i kratak opis aktivnosti za 2016. Nastavak aktivnosti na skijalištu **Kolašin 1600** kroz izgradnju elektroenergetske, telekomunikacione i hidrotehničke infrastrukture, prilazne saobraćajnice sa parkingom, bazne stanice i žičare. **Savin kuk (Žabljak)** – planirano je projektovanje 21 kilometra staza i izgradnja staza kao i izrada projektne dokumentacije za rekonstrukciju puta i izgradnju parkinga. **Cmiljača (Bijelo Polje)** - u toku je revizija Glavnog projekta za dionicu puta od Jasikovca do Cmiljače. U ovoj godini biće urađena projektna dokumentacija za trafostanicu 35/10 i baznu stanicu na Cmiljači, a u 2016. predviđeno je izvođenje radova na spomenutim projektima. **Hajla (Rožaje)** - izrada planske dokumentacije, investicionog elaborata, kao i nastavak radova na izgradnji lokalnog puta Rožaje-Štedin. **Turjak (Rožaje)** – u toku su aktivnosti na obnovi žičare, čije se stavljanje u funkciju uskoro očekuje. **Vučje (Nikšić)** – izrađen je projekat izgradnje akumulacionog jezera na osnovu kog će se pristupiti radovima u 2016. godini. **Žarski (region Bjelasica i Komovi)** - razvoj elektroenergetske i putne infrastrukture kao i priprema projektne dokumentacije.

Sredstva predviđena budžetom države su opredijeljena kako bi se povećala atraktivnost i vrijednost navedenih lokacija i na nekoliko lokacija obezbijedila osnovna infrastruktura, a krajni cilj je privlačenje investicija iz privatnog sektora. Istovremeno će se pristupiti i razmatranju najadekvatnijeg modela valorizacije skijališta - kroz privatno-javno partnerstvo ili formiranje AD "Skijališta Crne Gore".

Predviđena dinamika realizacije mjere: Svi navedeni projekti su višegodišnjeg karaktera. Realizacija prethodno navedenih aktivnosti biće otpočeta u 2016. godini, a dinamika realizacije u narednim godinama zavisice od više faktora – opredijeljenih sredstava iz budžeta države Crne Gore, a sa druge strane i od interesovanja potencijalnih privatnih investitora za projekte razvoja skijališta u narednom periodu. Projekti valorizacije ovih skijališta podrazumijevaju ne samo postavljane žice i druge infrastrukture uz žice, već i turističke ponude, pa je teško prognozirati dinamiku te realizacije.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Ukupni planirani rashodi iz budžeta države Crne Gore koji će biti raspoloživi u 2016. godini: **7.749.500 eura**. Rashodi iz budžeta po projektima - Kolašin 1600 -

4.659.000 eura, Cmiljača - 1.298.000 eura, Savin kuk - 507.500 eura, Žarski - 500.000 eura, Hajla - 530.000 eura. Akumulaciono jezero na Vučju /prenos sredstva iz 2015./ - 255.000 eura.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: predmetna mjera će uticati na sistemsko smanjenje neformalne nezaposlenosti, rast i razvoj MSP i jačanje eksterne pozicije zemlje. Takođe će uticati na povećanje konkurentnosti Sjevernog regiona i smanjenje regionalnih razlika u CG, kao i uopšte na problem sezonalnosti turističke ponude destinacije; stvaranje preduslova za rast broja MSP; generisanje novih radnih mjesta i novih prihoda u turizmu i povezanim djelatnostima; povećanje poreskih prihoda.

4.2.3.3.2 *Finansijske usluge*

Dijagnoza: Finansijski sektor u Crnoj Gori dominantno čini bankarski sektor koji ima 14 banaka. Od toga je 11 sa većinskim kapitalom iz inostranstva. Ukupna bilansna suma banaka čini oko 97% BDP-a na kraju oktobra 2015. godine, dok krediti čine oko 70% BDP. Bankarski sektor se u post-kriznom periodu u Crnoj Gori suočava sa brojnim unutrašnjim i spoljnim izazovima, a kreditna aktivnost je ispod nivoa koji je u periodu prije krize bio pokretač privrednog rasta. Rast bankarskog sektora Crne Gore je do kraja 2008. godine bio jedan od najviših u Evropi i Centralnoj Aziji, nakon čega je uslijedio snažan pad kreditne aktivnosti. Niska kreditna aktivnost banaka je ostala karakteristična za čitav period od 2009. godine. Uticaj krize na privredu, naročito na sektor građevinarstva, sektor poslovanja sa nekretninama, ali i sektor stanovništva, uzrokovao je rast nekvalitetnih kredita u ukupnom kreditnom portfoliju. Tako je učešće nekvalitetnih kredita, sredinom 2011. godine, dostiglo svoj maksimalan nivo od skoro 26%. Iz tih razloga, banke su bile prinuđene da povećaju rezervacije za gubitke po kreditima i posegnu za rezervama kapitala, što je rezultiralo dokapitalizacijom u 9 banaka. Sve navedeno je uticalo na pojačani oprez banaka u dodjeli kredita realnom sektoru, a time i slabog doprinosa rješavanju problema nedovoljne likvidnosti privrede i ubrzanja ekonomskog rasta. Istovremeno je učešće nenaplativih kredita (NPL-a) u ukupnim kreditima smanjeno na 16,78% na kraju 2014. godine, odnosno na 13,3% u decembru 2015. godine, ali je to i dalje visoko učešće. Ovo je, između ostalog, doprinijelo povećanju kredita bankarskog sektora za 6,1% na kraju novembra 2015. godine u odnosu na kraj 2014. Ipak, visoke kamatne stope i visoka zaduženost privrede i građana su dodatna barijera intenzivnijeg rasta kreditne aktivnosti banaka.

Implementacija specifičnih preporuka datih Crnoj Gori: Crna Gora je na ministarskom sastanku u maju 2015. godine dobila preporuku za sprovođenje planiranog programa dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja (tzv. „Podgorički pristup“) „kako bi se pristupilo rješavanju problema visokog opterećenja bankarskih bilansa nekvalitetnim kreditima iz perspektive protočnosti...“ U cilju smanjenja učešća nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima bankarskog sektora, usvojen je Zakon o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama, čija je primjena počela 1. maja 2015. godine, sa važenjem u periodu od 2 godine, odnosno do 1. maja 2017. godine. Navedeni zakon ima za cilj podsticanje oporavka dužnika, odnosno korisnika hipotekarnih kredita u finansijskim teškoćama restrukturiranjem dugova, očuvanje stabilnosti finansijskog sistema i omogućavanje pristupa novim sredstvima finansiranja radi stimulisanja ekonomskog oporavka i rasta. Finansijsko restrukturiranje u skladu sa ovim zakonom može se sprovesti ako dužnik i povjerioci zaključe sporazum o saglasnosti za učestvovanje u finansijskom restrukturiranju, odnosno korisnici hipotekarnog kredita podnesu banci zahtjev za finansijsko restrukturiranje u roku od dvije godine od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Takođe, EK je preporučila i uvođenje djelotvornog nadzora nad faktoring kompanijama kako bi se unaprijedila transparentnost finansijskog sistema. S tim u vezi, **Programom rada Vlade Crne Gore za 2016. godinu planirano je, u IV kvartalu, donošenje Predloga zakona o finansijskom lizingu, faktoringu,**

mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima, kojim će se urediti pravni status svih finansijskih institucija. Donošenjem ovog Zakona će se urediti pravni status finansijskih institucija koje nisu kreditne institucije, odnosno biće uređeno poslovanje kompanija koje se bave finansijskim lizingom, faktoring kompanija, mikrokreditnih finansijskih institucija i kreditno-garantnih fondova, u skladu sa relevantnim EU propisima. Donošenjem ove regulative će se dodatno osigurati stabilnost finansijskog sistema.

Plan reformi povezanih sa specifičnim preporukama datim Crnoj Gori: U skladu sa preporukama EK sa ministarskog sastanka 2015. godine intenzivirane su aktivnosti na povećanju broja zahtjeva za finansijsko restrukturiranje. Zakon o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama zasniva se na konceptu dobrovoljnosti učesnika u restrukturiranju gdje dužnici i njihovi povjerioci dobrovoljno učestvuju u pregovaranju o dugu sa ciljem postizanja rješenja na obostrano zadovoljstvo. Međutim, raspoloživi podaci pokazuju da u posljednjoj fazi implementacije „Podgoričkog pristupa“ koji se odnosi na realizaciju dobrovoljnog restrukturiranja kredita, uprkos svim aktivnostima Centralne banke Crne Gore, za sada nema zainteresovanih. Bez obzira na to, učešće nekvalitetnih kredita (NPL-a) je u decembru 2015. smanjeno na 13,3% u ukupnim kreditima, uz očekivanje da bi veća zainteresovanost banaka u 2016. za primjenu ovog zakona doprinijela još bržem smanjenju udjela nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima. Ipak, budući da je u pitanju mjera sa ograničenim rokom, očekuje se da će smanjenju NPL-ova doprinijeti i postepeni rast ukupne kreditne aktivnosti i konkurencija medjubankama.

Kako je prethodno navedeno, u odnosu na specifičnu preporuku EK, koja se odnosi na uvođenje jedinstvenog nadzora nad faktoring kompanijama kako bi se unaprijedila transparentnost finansijskog sistema, Vladom do kraja 2016. godine utvrđuje predlog Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama.

Plan preostalih prioritetnih reformi: Kada je riječ o ostalim prioritetnim reformama usmjerenim na povećanje konkurentnosti finansijskog sektora, one se odnose na poboljšanje poslovnog ambijenta, reforme u obrazovanju i ostale reforme koje su obrađene u drugim poglavljima PER-a, a imaju direktan uticaj na konkurentnost finansijskog sektora.

4.2.3.3.3 Informatičke usluge

Dijagnoza: U uslovima sve veće dominacije informacionih tehnologija, dalja modernizacija javne uprave nameće se kao imperativ. Jednostavnija komunikacija građana i privrednih subjekata sa državnom administracijom, efikasnije ostvarivanje prava korisnika usluga državne administracije i stvaranje preduslova da administracija bude servis građana i privrede kroz uspostavljanje G2B i G2C servisa, postavljeni su kao ciljevi prilikom donošenja Zakona o elektronskoj upravi.

Normativno i tehnički uređena mogućnost da građani i privredni subjekti, sa državnom i administracijom na lokalnom nivou, komuniciraju preko jednog elektronskog šaltera (portal elektronske uprave) doprinosi povećanju efikasnosti i konkurentnosti. Za pojednostavljivanje i efikasnost procedura važno je i uspostavljanje informacionog sistema za razmjenu podataka između državnih organa kroz efikasniju komunikaciju između institucija (unapređenje G2G segmenta elektronske uprave).

Plan reformi i njihov uticaj na konkurentnost: Budući da u ovoj podoblasti nije bilo specifičnih preporuka EK, u nastavku je dat prikaz aktivnosti usmejenih na aktivnosti Vlade u navedenoj podoblasti, u cilju unapređenja konkurentnosti i doprinosa bržem ekonomskom rastu.

Uvođenjem Jedinog informacionog sistema za elektronsku razmjenu podataka stvaraju se preduslovi za pribavljanje dokumenata koje državna administracija međudobno razmjenjuje, po službenoj dužnosti, elektronskim putem. Ova reforma, započeta u 2015. godini, nastavlja se u 2016. godini kroz kreiranje softvera za razmjenu podataka, čime se zaokružuje aktivnost na uspostavljanju ovog Sistema u roku definisanom u Zakonu o elektronskoj upravi. Nakon što je u 2015. godini zaokružen dizajn sistema, u prvoj polovini 2016. godine planirana je izrada okvira interoperabilnosti i međuinstitucionalne povezanosti, nakon čega će uslijediti razvoj systemske platforme i aplikacije za interkonekciju i razmjenu podataka, čiji je završetak planiran za treći kvartal 2016. godine. U ovom kvartalu obaviće se testiranje aplikacije i zapoćeće se sa njenom implementacijom, kao i sa izgradnjom infrastrukturnih kapaciteta.

4.2.4 Poslovni ambijent, korporativno upravljanje i smanjenje neformalne ekonomije

4.2.4.1 Unapređenje poslovnog ambijenta

Dijagnoza: Jedan od prioriteta i važan instrument ekonomske politike za jačanje kapaciteta crnogorske ekonomije je poboljšanje poslovnog okruženja. Kreiranje povoljnog okruženja, bilo u cilju jačanja preduzetničkih poduhvata ili privlačenja novih investicija, doprinosi ekonomskom razvoju zemlje, odnosno rastu BDP-a. Istovremeno, konkurentnost ekonomije, u međunarodnim okvirima, opredjeljuje njenu poziciju u smislu atraktivnosti za strane investitore. S tim u vezi, u narednom periodu prioritet reformi biće u oblastima registracije preduzeća, izdavanja građevinskih dozvola, registracije nepokretnosti i plaćanja poreza.

Prema podacima iz posljednjeg Izvještaja Svjetske banke o lakoći poslovanja, Doing Business 2016, Crna Gora je, na globalnom rangu, napredovala za 1 mjesto, zauzimajući 46. mjesto od ukupno 189 rangiranih zemalja. Najznačajnije reforme i napredak u odnosu na prethodni izvještaj prepoznat je u indikatorima »izdavanje građevinskih dozvola« za 11 mjesta, sa rangom na 91. mjestu i »plaćanje poreza«, za 33 mjesta sa rangom na 64. mjesto. U prethodnom periodu fokus reformi bila je i dalja primjena preporuka iz Giljotine propisa.

Kroz indikatore obuhvaćene Doing Business Izvještajem i oblasti navedene kao reformske od strane privatnog sektora, kao i preporuka Evropske komisije, aktivnosti naših agendi bile su usmjerene na: registraciju nepokretnosti, izdavanje građevinskih dozvola, izvršenje ugovora, rješavanje problema insolventnosti, kao i dalju implementaciju preporuka Giljotine propisa.

Registracija nepokretnosti u prethodnim godinama bila je predmet reformi kroz sljedeće: od 2012. godine uveden je institut notara u sistem, što je rezultiralo obavezom ovjere ugovora od strane notara prije upisa u katastar, skraćeni su rokovi za postupanje katastarskih službi po zahtjevu sa 60 na 15 dana, uvedena mogućnost da notari katastru u ime stranke dostavljaju zahtjev za upis nepokretnosti po službenoj dužnosti.

U prethodnom periodu realizovane su značajne aktivnosti u oblasti stvaranja uslova za brže odvijanje pravnog prometa i uslova za brzo i sigurno ostvarivanje i zaštitu prava i interesa građana i pravnih lica, povećanje stepena pravne sigurnosti sa akcentom na jačanju zakonodavnog i institucionalnog okvira za izvršenje ugovora, kao i skraćanju trajanja postupka izvršenja ugovora, a u cilju povećanja konkurentnosti ekonomije.

Pored brojnih reformi u oblasti izdavanja građevinske dozvole i prepoznatih unaprjeđenja u ovom segmentu i dalje ima prostora za napredak u pogledu regionalne i globalne konkurentnosti. Navedeno u sljedećem: efikasnija primjena sistema „jednog šaltera“, odnosno uvođenje elektronskog izdavanja

građevinskih dozvola čime bi se poboljšao poslovni ambijent i skratili rokovi administrativnih procedura u pružanju javnih usluga.

Regulatorna reforma Giljotine propisa je započeta 2009. godine kao jedan od stubova Agende programa ekonomskih reformi u Crnoj Gori. Tom prilikom, od 1.887 definisanih preporuka, resorna ministarstva su prihvatila 1.446 preporuka sa periodom realizacije 2012-2015. godina. Preporuke su definisane Akcionim planom i odnosile su se na izmjenu ili ukidanje: 107 zakona, 301 podzakonskih akata i 237 administrativnih postupaka.

Aktivnosti u oblasti poreske politike koje su sprovedene tokom 2015. godine bile su prije svega usmjerene na donošenje niza zakonskih rješenja koja su imala za cilj usklađivanje sa EU legislativom, dalje unaprjeđenje uslova poslovanja za razvoj preduzetništva, privlačenje investicija i otklanjanje administrativnih barijera, održavanje fiskalne stabilnosti, povećanje poreske discipline obveznika. U cilju nastavka aktivnosti na planu suzbijanja neformalne ekonomije -jačanje fiskalne discipline i eliminisanja neloyalne konkurencije, kao i podizanje svijesti o značaju legalnog poslovanja, Vlada Crne Gore usvojila je Akcioni plan za suzbijanje sive ekonomije za 2015. godinu, kojim su definisane mjere za njeno suzbijanje.

U cilju unaprjeđenja poslovnog ambijenta na lokalnom nivou, Ministarstvo finansija sa partnerima iz Kancelarije Programa Ujedinjenih nacija za razvoj u Crnoj Gori, uz podršku Ambasade Velike Britanije u Crnoj Gori sprovodi projekat "Uprava po mjeri građana i biznisa" po ugledu na britanski "Red Tape Challenge" projekat. Osnovni cilj projekta jeste pokretanje širokog javnog dijaloga u cilju identifikovanja i eliminisanja komplikovanih i dugotrajnih procedura, odnosno biznis barijera u javnoj upravi sa fokusom na lokalni nivo. Glavno sredstvo za pokretanje i vođenje javnog dijaloga je *online* platforma „bezbarijera.me“ na kojoj građani, poslovna i akademska zajednica, nevladine organizacije i ukupna zainteresovana javnost, u periodu od novembra 2015. godine do kraja marta 2016. godine, mogu ukazati na probleme sa kojima se susrijeću u ostvarivanju svojih prava i poslovanju.

Implementacija specifičnih preporuka datih Crnoj Gori: Crna Gora je od EU, na ministarskom sastanku u maju 2015. godine dobila više preporuka u oblasti unaprjeđenja poslovnog ambijenta. Preporuka EU iz maja 2015. u dijelu realizacije „Giljotine“ propisa odnosila se na obezbjeđivanje blagovremene primjene projekta. Odlaganje realizacije preporuka uslovalo je usvajanje revidiranog Akcionog plana u septembru 2013. sa periodom realizacije 2013-2017. U većini slučajeva, odlaganje realizacije obaveza bilo je uslovljeno procesom usklađivanja crnogorske regulative sa pravnom tekovinom Evropske unije, u smislu da resorna ministarstva teže da u određenom periodu prikupe sve preporuke (Giljotina i EK) za unaprjeđenje regulative kako bi izbjegli česte izmjene propisa, što bi u krajnjem uticalo na nepredvidljivost cjelokupnog regulatornog sistema. Prema posljednjem Izvještaju (30. jun 2015. godine) od ukupno 1446 preporuka realizovane su 1103 preporuke, odnosno 76%.

Preporuka EK u oblasti izdavanja građevinskih dozvola odnosila se na jačanje funkcije principa „jednog šaltera“ na opštinskom nivou za izdavanje građevinskih dozvola. S tim u vezi, u toku su izmjene regulatornog okvira za dalje unaprjeđenje jednošalterskog principa, kao i kreiranja preduslova za nesmetanu primjenu elektronskog izdavanja građevinskih dozvola kao i prevođenje planske dokumentacije u vektorski oblik i formiranje geoportala sa važećim planskim dokumentima. U 2015. godini je donijet Pravilnik o bližoj sadržini i načinu vođenja Centralnog registra planske dokumentacije, formiran je Centralni registar planske dokumentacije u kojem su unijeti svi važeći planski dokumenti, jedan dio je skeniran a drugi je unijet u vektorskom obliku i isti će se iskoristiti za formiranje geoportala.

Preporuka EK u oblasti izvršenja ugovora odnosila se na unaprjeđenje rokova i efikasnosti u izvršenju ugovora. S tim u vezi, usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izvršenju i obezbjeđenju (maj 2015. godine), kojim su izvršene normativne izmjene u pogledu funkcionalne nadležnostiza odlučivanje po pravnim sredstvima na odluke javnog izvršitelja, u pravcu da, po prigovoru na odluke donijete na osnovu izvršne isprave odlučuje sudija pojedinac, dok je za postupanje po prigovoru na odluke donijete na osnovu vjerodostojne isprave i dalje nadležno vijeće od troje sudija. Sljedeća bitna izmjena odnosi se na obavezu organizacije za prinudnu naplatu, da vodi registar računa fizičkih lica po jedinstvenom matičnom broju, a inoviran je i redosljed naplate na novčanim sredstvima na računu pravnog lica ili preduzetnika. Nadalje, precizirano je izvršenje na novčanim sredstvima izvršnog dužnika na računima kod poslovnih banaka, u smislu da se sa tog računa isključuje izvršenje na zaradi i penziji. Takođe, u postupku izvršenja na nepokretnostima ograničena je donja granica prodajne cijene nepokretnosti. U Doing Business 2016 Izvještaju, Crna Gora je zauzela 43. mjesto, potvrđujući prošlogodišnju poziciju. U poređenju sa Doing Business 2014 Izvještajem, Crna Gora je zauzimala 135. mjesto. Kada su u pitanju vremenski rokovi kod izvršenja ugovora, broj potrebnih dana u Crnoj Gori je značajno veći u poređenju sa zemljama Evrope i Centralne Azije, kao i OECD zemljama, dok je kvalitet sudskih postupaka na većem nivou.

U prethodnom periodu, imenovano je 29 javnih izvršitelja, od ukupno 31 koliko ih je predviđeno. Javni izvršitelji su počeli sa radom 07. aprila 2014. godine, s tim što navedenog datuma nije počelo sa radom svih 29 javnih izvršitelja, jer je jedan dio istih imenovan kasnije.

Preporuka EK u oblasti registracije nepokretnosti odnosila se na podizanje kvaliteta katastra. S tim u vezi, za naredni period planirana je implementacija normi uvedenih Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti iz jula 2015. godine. Pored težnje da se dalje vrši modernizacija katastarskih službi u vidu jačanja kapaciteta, podizanja efikasnosti i uvođenja novih softverskih rješenja, u sljedećem periodu planiran je novi set mjera. Navedeno je u cilju efikasnijeg pružanja usluga investitorima i građanima, kao i jačanju konkurentnosti u pogledu ranga Crne Gore u oblastima koje tretira Izvještaj Doing Business Svjetske banke. U Doing Business 2016 Izvještaju, Crna Gora je zauzela 79. mjesto, što predstavlja nazadovanje za dva mjesta u odnosu na DB 2015. Ovaj indikator predstavlja treću oblast u kojoj je Crna Gora najlošije rangirana nakon indikatora dobijanje električne energije i pribavljanje građevinske dozvole. U poređenju sa zemljama Evrope i Centralne Azije, kao i OECD zemljama, Crna Gora je lošije rangirana u podindikatorima koji tretiraju broj procedura, troškove i vrijeme trajanja postupka, kao i u kvalitetu rada katastra.

Plan prioriternih reformi: Za efikasnije izdavanje građevinskih dozvola planiran je nastavak reformi u oblasti izgradnje objekata izmjenama regulative, kroz sljedeće: (i) donošenje Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata kojim će se definisati elektronsko poslovanje na nivou uređenja prostora i izgradnje objekata, (ii) donošenje podzakonskih akata za elektronsko poslovanje, i (iii) nadogradnja postojećih informacionih sistema koji će podržati elektronsko poslovanje.

Nadalje, Vlada Crne Gore, kontinuirano radi na obezbjeđenju stručne pomoći i podrške javnim izvršiteljima, sa ciljem jačanja javnovno-izvršiteljske djelatnosti, jačanja organa Komore i povećanja kvaliteta i stručnosti njihovog rada. Takođe, vrši kontinuiran nadzor nad zakonitošću rada javnih izvršitelja. Evaluacija rada javnih izvršitelja očekuje se krajem 2015. godine, kroz izradu Analize efikasnosti funkcionisanja sistema izvršenja, uključujući rad javnih izvršitelja i uticaj reforme na produktivnost sudova.

Za unaprjeđenje stanja u oblasti registracija nepokretnosti, za naredni period planirana je implementacija Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti iz jula 2015. godine i to: obaveza Uprave za nekretnine da pored broja zahtjeva i vremena podnošenja, istovremeno na svojoj

internet stranici objavljuje i podatke iz zahtjeva i na taj način se pojačava pravna sigurnost i cijeli postupak pred organom uprave čini transparentnim; poreski obveznik dužan je da podnese poresku prijavu i plati porez na promet nepokretnosti, pa je s tim u vezi predloženi rok od 15 dana usklađen sa rokovima koji su propisani drugim zakonima koji uređuju slične oblasti; dalje jačanje informacionih kapaciteta Uprave za nekretnine, u smislu obaveznosti da se omogući drugim državnim organima, lokalnim samoupravama, pravnim licima koja obavljaju poslove od javnog interesa i notarima pristup geodetsko – katastarskom informacionom sistemu i preuzimanje podataka iz tog sistema, za potrebe obavljanja poslova iz njihove nadležnosti.

Realizacija preostale 343 preporuke iz Giljotine propisa predviđena je do kraja 2017. godine.

Politika oporezivanja u budućem periodu biće na liniji osnovnih principa poreske politike u Crnoj Gori, koja ima za cilj dalje unaprjeđenje konkurentnosti poreskog sistema, koji podrazumijeva konkurentne i jedinstvene poreske stope, efiksanu administraciju i procedure i dobru poresku kulturu obveznika, što će u krajnjempromovisati Crnu Goru kao atraktivnu investicionu destinaciju. Unarednom period nastavićesearealizacijomaktivnostikojeseodnosenausklađivanjeporeske I carinskeregulativesapravom I praksomEvropskeunije (Acquis-em), kao I saaktivnostimanazaključivanjuugovoraiozbjegavanjudvostrukogoporezivanja što će tvoritipovoljnijiambijentzaprivlačenjestranihinvesticija I daljestimulisanjeekonomsko-finansijskihodnosadržavaugovornica. Uciljunastavkaaktivnostiuborbiprotivsiveekonomije, VladaCrneGore će I ubudućem periodu (2016-2018. godina) nastavitisadonošenjemnovihakcionihplanova.

Identifikovanje prioriternih reformskih mjera:

Uskladusaprethodnonavedenim,

zaovuoblastsuidentifikovanesljedećeprioritetnereformskemjere:

- Implementacija do sada nerealizovanih preporuka "Giljotine" propisa
- Unaprjeđenje procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja
- Uvođenje elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa u cilju suzbijanja neformalne ekonomije
- Postupanje katastarsa u skladu sa rokovima predviđenim Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti.

Prioritetna mjera br. 10: Implementacija do sada nerealizovanih preporuka „Giljotine“ propisa

Opis mjere: Mjere predviđene regulatornom reformom Giljotine propisa odnose se na ograničavanje ili skraćivanje rokova za odlučivanje državnih organa po zahtjevima stranaka; eliminisanje procedure dostavljanja dokumenata koji se mogu pribaviti po službenoj dužnosti, kao i ovjerenih kopija dokumenata; eliminisanje ili smanjenje pojedinih naknada; preciznije definisanje postupaka, procedura i kriterijuma koje fizička i pravna lica moraju ispuniti u cilju pribavljanja pojedinih dozvola i licenci od strane državnih organa; kao i potrebu stavljanja van snage pojedinih podzakonskih akata usljed njihove zastarjelosti u smislu definisanja procedura koje se više ne primjenjuju.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Dinamika realizacije mjera utvrđena je Akcionim planom za implementaciju preporuka "Giljotine" propisa, kojim su resorna ministarstva u obavezi da realizuju preporuke do kraja 2017. godine. Prema posljednjoj usvojenoj Informaciji o realizaciji preporuka Giljotine propisa, konstatovano je da su zaključno sa II kvartalom 2015. godine, od usvajanja Akcionog plana (maj 2012) realizovane 1.103 preporuke od ukupno prihvaćenih 1.446 preporuka, odnosno stepen realizacije iznosi 76.3%. Realizacija preostale 343 preporuke definisana je na sljedeći način:

204 preporuke do kraja 2015. godine, 128 preporuka tokom 2016. i 11 preporuka tokom 2017. godine.

Finansijska konstrukcija fiskalne implikacije: Direktnih fiskalnih implikacija u pogledu dodatnih troškova po osnovu realizacije ove mjere nema jer će se mjera sprovesti sa postojećim administrativnim kapacitetima u zemlji, a i neke značajnije investicije za njenu realizaciju nisu predviđene.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Realizacija predviđenih preporuka usmjerena ka kreiranju efikasne administracije, jasnih procedura sa kratkim i transparentnim rokovima za postupanje državnih organa po zahtjevima stranaka, u krajnjem će uticati na jačanje konkurentskih prednosti Crne Gore, a kroz kreiranje boljih uslova za investicije.

Prioritetna reformska mjera br. 11: Unaprjeđenje procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja

Opis mjere: Unaprjeđenje procesa izdavanja građevinskih dozvola kroz nadogradnju postojećih informacionih sistema kojim će se integristi sve informacije o prostoru, i omogućiti lakša realizacija investicija u prostoru, kao i izgradnja komunalne, energetske, saobraćajne i ostale infrastrukture. Navedena mjera je administrativnog karaktera.

Realizacijom ove mjere unaprijediće se proces izdavanja građevinskih dozvola po sistemu »jedan šalter« i na državnom i na lokalnom nivou. Način izdavanja građevinskih dozvola po principu »jedan šalter« je u praksi sproveden, alitako što organi međusobno komuniciraju i razmjenjuju dokumenta putem dopisa, što oduzima puno vremena, zbog čega je neophodno njihovo elektronsko povezivanje unutar državne administracije. Ovdje treba imati na umu da je nadležnost izdavanja građevinske dozvole decentralizovana (oko 95% građevinskih dozvola se izdaje na lokalnom nivou, a svega oko 5% na državnom), zbog čega se predlaže mjera unaprjeđenja procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja. Nadogradnja postojećih informacionih rješenja podrazumijeva nadogradnju na informacioni sistem na državnom nivou, ali koji će uvezati i 23 lokalna organa nadležna za poslove uređenja prostora i izgradnje objekata, organe na lokalnom nivou zadužene za poslove zaštite životne sredine, 23 lokalna preduzeća koja gazduju infrastrukturom vodovoda i kanalizacije, upravu za inspeksijske poslove, upravu za vode, upravu za zaštitu spomenika kulture, sve područne jedinice, kao i centralu Uprave za nekretnine, sve područne jedinice i centralu EPCG, JP Morsko dobro, JP Nacionalne parkove Crne Gore, Agenciju za zaštitu životne sredine, Agenciju za bezbjednost vazdušnog saobraćaja, Agenciju za telekomunikacije, Direkciju za saobraćaj.

Ova mjera je bila predložena i programom ekonomskih reformi za 2015 godinu kroz donošenje izmjena i dopuna Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, ali kako je ocijenjeno u Ministarstvu održivog razvoja i turizma da je prioritet donijeti novi zakon i sagledavanje cjelokupne materije planiranja i građenja objekata, donošenje ovog zakona planirano je za 2016. godinu.

Predviđena dinamika realizacije mjere: U narednom periodu odnosno u 2016. godini, planirane su sljedeće aktivnosti: (i) donošenje Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata kojim će se definisati elektronsko poslovanje na nivou uređenja prostora i izgradnje objekata, (ii) donošenje podzakonskih akata za elektronsko poslovanje, i (iii) nadogradnja postojećih informacionih sistema koji će podržati elektronsko poslovanje. Uvažavajući navedeno, potpunu primjenu elektronskog izdavanja građevinske dozvole očekujemo do kraja 2017. godine.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Sredstva za realizaciju navedene mjere planirana su Zakonom o budžetu za 2016. godinu u iznosu od 150.000 eura.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje:Navedena mjera će uticati na pojednostavljenje administrativnih procedura u pružanju javnih usluga, a time direktno na poboljšanje poslovnog okruženja kao važnog elementa unaprjeđenja konkurentnosti.

Prioritetna reformska mjera br. 12: Postupanje katastarsa u skladu sa rokovima predviđenim Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti

Opis mjere:Izmjenama Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti izvršenim u julu 2015. godine, pored postojećih načela uvedeno je i novo načelo ažurnosti, kojim se povećava ažurnost rada organa uprave, samim tim što će voditi ažurnu evidenciju podataka o upisanim pravima na nepokretnostima i podnijetim zahtjevima za promjenu tih podataka.

Pored već ranije vršenih izmjena Zakona u dijelu skraćivanja rokova za postupanje, kao i drugih mjera preduzetih u cilju unaprjeđenja procedure upisa nepokretnosti u katastar kroz postupanje notarskih službi imalo se za cilj podizanje efikasnosti u ovom segmentu poslovnog ambijenta. U narednom periodu, Uprava za nekretnine će pratiti realizaciju zakonskih normi kroz kvartalne izvještaje o postupanju katastarskih službi. U tom smislu bi se realizacija zahtjeva privrede i građana, kao i efikasnost katastra mogla pratiti i eventualno unaprijediti.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Poseban fokus u dijelu kreiranja povoljnijih uslova za poslovanje tokom 2016. godine, a sa ciljem veće efikasnosti u radu katastarskih službi biće usmjereno postupanju u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima kao i rokovima. Uvažavajući skraćene rokove na 15 dana, kao različitu primjenu usljed obima posla u područnim jedinicama katastra, u narednom periodu do 2017. godine potrebno je pratiti poštovanje zakonskih rokova. Nakon implementirane procedure dostavljanja izvještaja o radu katastarskih službi sami postupak upisa nepokretnosti u katastar, kao i pravna sigurnost nosioca prava nad nepokretnostima biće na većem nivou. Izvještaj će razmatrati Savjet za unaprjeđenje poslovnog ambijenta, regulatornih i strukturnih reformi, što će dati prostora za detaljno upoznavanje sa procedurom upisa nepokretnosti u katastar u poštovanju rokova predviđenih Zakonom u svim katastarskim službama.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije mjere: Direktnih fiskalnih implikacija u pogledu dodatnih troškova po osnovu realizacije ove mjere nema, jer će se mjera sprovoditi sa postojećim administrativnim kapacitetima u zemlji, a i neke značajnije investicije za njenu realizaciju nisu predviđene.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje:Implementacija predložene mjere, uz set mjera koje se kontinuirano sprovode u dijelu jačanja kadrovskih i informacionih kapaciteta katastarskih službi, doprinijeće unaprjeđenju kvaliteta, efikasnosti i dostupnosti javnih usluga katastra. U tom dijelu, jačanjem poslovnog ambijenta se u krajnoj liniji unapređuje konkurentnost Crne Gore, posebno u dijelu unaprjeđenja ranga u globalnim izvještajima, poput Doing Business izvještaja.

Prioritetna reformska mjera br.13: Uvođenje elektronske fiskalizacije u cilju smanjivanja neformalne ekonomije

Opis mjere:Borba protiv sive ekonomije, kojom koordinira Komisija za suzbijanje sive ekonomije, zasnovana je na osnovnim principima: neselektivnosti, transparentnosti i netolerancije na sivu ekonomiju. U cilju eliminisanja nelojalne konkurencije i jačanja konkurentnosti preduzeća koja posluju u formalnoj zoni, Komisija će i u narednom periodu nastaviti sa implementacijom mjera u borbi protiv sive ekonomije kroz konstruktivnu diskusiju svih involviranih subjekata i sagledavanjem efekata predloženih mjera na najvišem nivou. Nastaviće se sa intenzivnom i snažnom medijskom kampanjom na nacionalnom nivou, čiji je cilj jačanje fiskalne discipline svih poreskih obveznika sa

namjerom motivisanja građana i privrede na odgovorno ponašanje, kroz jačanje svijesti o negativnoj pojavi sive ekonomije na građane kao direktne korisnike budžeta i privredu, koja je, zbog sive ekonomije, izložena neloyalnoj konkurenciji.

Zaključak kojije ove godine donijelaVlade Crne Gore, je da se razmotri mogućnost uvođenja elektronske fiskalizacije, kao jedne od mjera za suzbijanje neformalne ekonomije,kojom bi se obezbijedile informacije o prometu roba i usluga u realnom vremenu.Radna grupa ministarstva finansija, sačinila je *Informaciju o mogućnosti uvođenja elektronske fiskalizacije u Crnoj Gori*. Predviđenoje formiranje mješovitog radnog tima za implementaciju ovog projekta koji će paralelno raditi na implementaciji tehničkih rješenja i izradi odgovarajuće zakonske regulative (zakon i pravilnik). Uvođenjemelektronske fiskalizacije koje je planirano u 2016. godini, ostvario bi se veliki napredak u kontroli evidentiranja prometa koji se naplaćuje u gotovini.

Postojeći sistem fiskalizacije poreskih registar kasa u Crnoj Gori baziranje na hardverskom rješenju (fiskalne kase), a cilj je da se uvede softverski (elektronski) sistem fiskalizacije koji se bazira na uspostavljenom sistemu kontrole izdavanja računa. Ovaj model fiskalizacije zahtijeva upotrebu softvera prilagođenog procesu fiskalizacije i postoji obaveza da se računi moraju izdavati putem elektronskih naplatnih uređaja, koji moraju omogućiti korištenje programske podrške za elektronsko potpisivanje računa. Za elektronsku razmjenu podataka sa Poreskom upravom (PU) se koristi internet veza.

Postojeći model fiskalizacije, koji se primjenjuje u Crnoj Gori,je u smislu poslovnih procesa i procedura kompleksan i zastario.Poreska uprava nema informaciju o prometu roba i usluga u realnom vremenu, pa se samim tim ne vrše komparativne analize sa podacima sa poreskih prijava i uporedne analize oporezivog prometa za poreskog obveznika. Postojeći sistem ne omogućava implementaciju kvalitetnog izvještajnog sistema i analize rizika, u ovom smislu.

Postupak elektronske fiskalizacije, koji se planira uvesti, započinje u trenutku izdavanja računa. Prije štampanja, obveznik fiskalizacije digitalno potpisuje račun i putem interneta ga šalje Poreskoj upravi (račun se čuva u bazi PU, a ne na kontrolnoj traci). Poreska uprava provjerava da li su dostavljeni svi propisani elementi računa i da li su potpisani ispravnim digitalnim sertifikatom. Ako su ispunjeni ovi uslovi određuje se JIR (jedinstveni identifikator računa), koji se šalje obvezniku. JIR se veže za broj računa i vrši se štampa istog. Ovaj proces se odvija u roku od 2 sekunde.

Ovaj model omogućava kupcu i inspektorima da na osnovu JIR-a vrši provjere svakog izdatog računa pomoću SMS-a ili Portala Poreske uprave, u realnom vremenu .

Implementacija elektronskog (softverskog) sistema fiskalizacije trebala bi dovesti do veće naplate poreskih prihoda, smanjenja neformalne ekonomije i poreske evazije,efikasnijeg i kvalitetnijeg mehanizma inspekcijaskog nadzora prilikom evidentiranja ostvarenog prometa (promjene u načinu nadzora, kvalitetan izvještajni sistem, analiza rizika, komparativne analize prometa i podataka sa poreskih prijava, on-line nadzor),optimizacije resursa Poreske uprave.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Mješoviti radni tim će tokom 2016. godine paralelno raditi na implementaciji tehničkih rješenja (nabavka softvera i neophodne hardverske opreme) i izradi odgovarajuće zakonske regulative (zakon i pravilnik). Implementacija projekta elektronske fiskalizacije vršiće se u2017. godini .

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Direktnih fiskalnih implikacija u pogledu dodatnih troškova po osnovu realizacije ove mjere nema, jer će se mjera sprovoditi sa postojećim administrativnim kapacitetetima u zemlji. Kada je riječ o uticaju na prihodnu stranu

budžeta, uvođenjem elektronske fiskalizacije, očekuje se povećanje prihoda u budžetu Crne Gore u 2018. godinu za 11 miliona €.

Sredstva koja je potrebno izdvojiti u 2016. godini za prilagođenje informacionog sistema Poreske uprave, koja podrazumijevaju nabavku softvera i neophodne hardverske opreme, se procjenjuju na oko pola miliona €.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Uvođenjem elektronske fiskalizacije poreskih registara kasa dopriniće značajnom povećanju konkurentnosti crnogorske ekonomije. Konkurentna ekonomija podrazumijeva uvođenje visokog stepena poreske discipline čemu bi ovaj projekat dao značajan doprinos.

4.2.4.2 Razvoj malih i srednjih preduzeća

Dijagnoza: Nesporno je da sektor malih i srednjih preduzeća predstavlja osnovu privrednog razvoja i unaprjeđenja konkurentnosti Crne Gore, time što značajno doprinosi BDP-u, izvozu i ukupnoj zaposlenosti. I pored činjenice da se poslovno okruženje za razvoj MSP sektora iz godine u godinu poboljšava, njihov razvoj je i dalje ograničen administrativnim i regulatornim barijerama kao što su dobijanje dozvola, plaćanje poreza, registracija nepokretnosti, ali i ekonomskim barijerama kao što je otežan pristup finansijama, naplata potraživanja, visoki troškovi rada, ograničena raspoloživost poslovnih usluga za MSP, itd.

Analiza ostvarenih rezultata i preporuke za dalji razvoj MSP sektora, daju se u okviru procjene sprovođenja Akta o malim preduzećima (SBA), u izvještaju SME Policy Index. Iako je, prema preliminarnim rezultatima za 2015. godinu, Crna Gora ostvarila napredak u dijelu koji se odnosi na usklađivanje politike razvoja malih i srednjih preduzeća za svih 10 definisanih dimenzija, pristup finansijama i pružanje poslovnih usluga i dalje predstavljaju barijere za rast i razvoj MSP.

Sa aspekta pristupa finansijama za MSP prepreke su evidentne i na strani ponude i na strani tražnje i odnose se na nedovoljnu adekvatnost i prikladnost finansijskih proizvoda za različite kategorije, malo alternativnih izvora finansiranja, ali i nedovoljnu spremnost MSP za njihovu apsorpciju.

Prioritetne reforme²⁶: U cilju razvoja MSP sektora u narednom periodu, neophodno je obezbijediti adekvatniji, dostupniji i inovativniji pristup finansijama u odnosu na ponudu u 2015. godini. Investiciono-razvojni fond (IRFCG) je u 2015. godini (na dan 24.12.2015. godine) plasirao 115,58 mil€ u vidu kratkoročnih i dugoročnih kredita i faktoringa, što je za 44,47% veći iznos u odnosu na planiranih 80 miliona eura za 2015. godinu, odnosno za 62,33% više u odnosu na iznos sredstava plasiranih u 2014. godini (71,2 miliona eura). Odobreno je ukupno 254 kredita u iznosu od 64,36 miliona eura i to najviše u sektorima turizma (43,74%), proizvodnje i proizvodnje hrane (32,69%), uslužnih djelatnosti (18,81%), poljoprivredne proizvodnje (3,30%) i planirano otvaranje 1.882 novih radnih mjesta. U okviru faktoringa odobreno je 40 aranžmana u iznosu od 51,22 mil€ otkupljenih potraživanja čime je za potrebe održavanja likvidnosti MSP očuvano 2.762 postojećih radnih mjesta. Pružena podrška MSP sektoru je obuhvatila i posebne ciljne grupe (mlade, žene u biznisu, poljoprivrednike, početnike u biznisu), rješavanje problema nelikvidnosti, itd. Evropska investiciona banka (EIB) je odobrila IRFCG novi kreditni aranžman u vrijednosti od 70 miliona eura, a Ugovor za prvu tranšu od 40 miliona eura je potpisan u martu 2015. godine. IRFCG je krajem 2015. godine pristupio ENIF Fondu za inovativna preduzeća u okviru WB EDIF programa. Crnogorska

²⁶Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti

komercijalna banka (CKB) je u 2015. godini iskoristila odobrenih 7,9 miliona eura za kreditiranje MSP u okviru sporazuma sa Evropskim investicionim fondom (Garantni instrument WB EDIF²⁷ programa).

Poboljšanje pristupa finansijama za MSP će se u narednom periodu obezbijediti implementacijom inoviranih šema kreditiranja posredstvom i uz garancije poslovnih banaka, kao i putem direktnog kreditiranja i realizacijom faktoring aranžmana, koje će sprovoditi IRFCG. Predviđena reforma uključuje i inoviranje u segmentu uvođenja finansiranja vlasničkog kapitala u okviru ENIF Fonda i kreditno-garantnog instrumenta COSME²⁸ programa.

Pružanje poslovnih usluga (informacije, savjeti, treninzi, poslovno povezivanje) će biti unaprijeđeno kroz rad novoosnovanog Regionalnog biznis centra i inkubatora u Beranama (projekat IPA 2011) i aktivnostima Evropske mreže preduzetništva-EEN Montenegro²⁹.

Identifikovanje prioriternih reformskih mjera: U ovoj je oblasti identifikovana jedna prioritarna reformska mjera i to u oblasti unaprjeđenja finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća.

Prioritetna reformska mjera br.14: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Opis mjere: U cilju otklanjanja prepreka za razvoj MSP, u dijelu poboljšanja pristupa finansijama, reformska mjera će, u 2016. godini, biti usmjerena na inoviranje postojećih finansijskih instrumenata i kreiranje novih, u skladu sa potrebama MSP, usmjeravajući se kako na investicije tako i na likvidnost preduzeća, istovremeno podržavajući ravnomjerniji regionalni razvoj. IRFCG će postojeću kreditnu šemu inovirati novim kreditnim linijama kao što su mikrokrediti, kreditiranje MSP u sektoru ICT, beskamatno kreditiranje visokoškolaca za započinjanje biznisa i kombinovanjem nefinansijske i finansijske podrške za početnike u biznisu. Poseban reformski dio se odnosi na uvođenje novog finansijskog instrumenta finansiranja vlasničkog kapitala za start u inovativna preduzeća i preduzeća u razvojnoj fazi koja se bave inovativnom djelatnošću, u okviru ENIF fonda, i implementaciju instrumenta za kreditne garancije finansijskih institucija u okviru COSME programa.

Cilj reforme je da se obezbijede bolji uslovi za pristup finansijskim sredstvima u smislu povoljnijih kreditnih uslova i da se uvedu novi finansijski instrumenti i to za što širi opseg korisnika, prije svega, početnika u biznisu, inovativnih MSP, postojećih MSP u cilju rasta i poboljšanja likvidnosti, itd.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Mjere unaprjeđenja finansijske podrške razvoju MSP sektora će se sprovoditi u periodu 2016 – 2018. godina. Finansijska podrška će se sprovoditi kontinuirano u toku godine, na osnovu raspisanih javnih poziva u januaru 2016. godine.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Za sprovođenje finansijske podrške za MSP sektor, IRFCG će u 2016. godini obezbijediti 100 miliona eura. Najveći dio sredstava će biti obezbijeđen na osnovu potpisanog finansijskog sporazuma sa EIB, povraćajem sredstava iz prethodnih plasmana IRFCG i planiranim potpisivanjem sporazuma sa Svjetskom bankom, Bankom za razvoj Savjeta Evrope, Evropskim investicionim fondom. CKB će nastaviti implementaciju COSME programa za instrument kreditnih garancija, u vrijednosti od 30 miliona eura na period od 3 godine, a koji je potpisan u julu 2015. godine.

²⁷ Program za razvoj preduzeća i inovacije Zapadnog Balkana

²⁸ EU Program za konkurentnost malih i srednjih preduzeća 2014-2020

²⁹ Projekat Enterprise Europe Network Montenegro u okviru COSME 2014-2020

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti: Diverzifikacija finansijske ponude za MSP će omogućiti zadovoljavanje tražnje i rizičnijih kategorija MSP (početnika u biznisu), ali i unaprijediti poslovanje inovativnih MSP kroz ulaganje u vlasnički kapital. Time će ujedno doprinijeti povećanju broja novoosnovanih MSP, otvaranju novih radnih mjesta, povećanom učešću u BDP, kao i unaprjeđenju konkurentnosti na nivou preduzeća i međunarodne konkurentnosti Crne Gore.

4.2.4.3 Privatizacija

Dijagnoza: Aktivnosti u oblasti privatizacije, u 2015. godini, odvijale su se u skladu sa Odlukom o planu privatizacije za 2015. godinu, koja je donesena u martu 2015. godine. Planom privatizacije za 2015. godinu od planiranih 12 realizovani su tenderi za 5 privrednih društava. S tim u vezi, ukupan prihod od realizacije navedenog plana iznosio je 13,493,806 eura. Sprovedeni su tenderi za prodaju akcijskog kapitala Instituta "Dr Simo Milošević", „Montenegro defence industry" d.o.o – Podgorica, Poliox AD - Berane, prodaja i zakup imovine kompleksa Hotela Park u Bijeloj i prodaja i zakup dijela imovine društva "Gornji Ibar" iz Rožaja. Društva i imovina koji su u skladu sa Planom preostali da seprivatizuju putem javnog tendera su: Novi duvanski kombinat AD Podgorica- privatizacija i /ili dokapitalizacija (otkup, proizvodnja i promet duvana i duvanskih proizvoda), AD "Montecargo" Podgorica (željeznički saobraćaj), "Montenegro airlines", AD Podgorica (vazdušni i linijski saobraćaj), HG "Budvanska rivijera" AD Budva (hoteli sličan smještaj), HTP "Ulcinjska rivijera" AD Ulcinj (hoteli sličan smještaj), "Institut za crnu metalurgije" AD, Nikšić (tehničko ispitivanje i analize) i Montepranzo - Bokaproduct AD – Tivat (mješovitapoljoprivredna proizvodnja).

U toku su aktivnosti na zaključenju ugovora za prodaju 215.954 akcija Instituta za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i reumatologiju „Dr Simo Milošević” AD – Igalo – kupoprodajna cijena 10.025.306 eura i minimalna ugovorena investicija 50.000.000 eura.

Takođe su realizovane aktivnosti na zaključenju ugovora za prodaju akcija /udjela "Montenegro defence industry" d.o.o – Podgorica- kupoprodajna cijena 680.000 eura, dok su ugovorene investicije 500.000 eura i Poliox AD, Berane- kupoprodajna cijena 138.500 eura, dok su ugovorene investicije 400.000 eura. Potpisani su ugovori o kupoprodaji i ugovor o zakupu za imovinu kompleksa Hotela Park u Bijeloj- kupoprodajna cijena 2.250.000 dok je minimalna ugovorena investicija 6.500.000 i dijela imovine društva "Gornji Ibar" iz Rožaja -kupoprodajna cijena 400.000 eura i ugovorena investicija 5.360.000 eura. Tenderska komisija za privatizaciju nije uspjela da usaglasi ugovor o kupoprodaji akcija ili dokapitalizaciju Novog duvanskog kombinata AD Podgorica i tender je proglašen neuspjelim. U toku je novi tenderski postupak za navedeno privredno društvo kao i za prodaju drugog dijela imovine društva "Gornji Ibar" iz Rožaja.

U nadležnosti Savjeta za privatizaciju i kapitalne projekte u 2015. godini su i raspisani tenderi za valorizaciju turističkih lokaliteta: Lokalitet Pećine, između Njivica i ušća Sutorine, Herceg Novi, izgradnju baznog naselja planinskog centra "Kolašin 1600", "Donja Arza", opština Herceg Novi, Ecolodge Vranjina i lokalitet bivšeg vojnog odmarališta Mediteran Žabljak. U toku je priprema tenderske dokumentacije za lokalitet "Buljarica", opštine Bar i Budva.

Zaključen je Ugovor o finansiranju i projektovanju prioritetne dionice autoputa Bar- Boljare (prioritetna dionica Smokovac-Mateševo), a u završnoj fazi su aktivnosti na stvaranju pretpostavki za izgradnju II bloka Termoelektrane Pljevlja.

Prioritetne reforme³⁰: Vlada je usvojila Plan privatizacije za 2016. godinu na osnovu predloga Savjeta za privatizaciju i kapitalne projekte. Realizacijom navedenog plana očekuje se privatizacija preostalih

³⁰Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti

neprivatizovanih privrednih društava, kao i valorizacija turističkih lokaliteta. Polazeći od iskustava iz prethodnih godina, očekivano je prenošenje neuspjelih tendera iz aktuelnog u novi plan privatizacije, koji će biti usmjeren na projekte za koje je donesena planska dokumentacija i riješeni imovinsko-pravni odnosi.

S tim u vezi, osnovni cilj privatizacije u 2016. godini biće povećanje konkurentnosti i efikasnosti funkcionisanja društava, podsticanje stranih ulaganja i preduzetništva u svim oblastima i poboljšanje životnog standarda.

U cilju nastavka aktivnosti na privatizaciji preostalih neprivatizovanih privrednih društava, kao i valorizaciji turističkih lokaliteta, Vlada Crne Gore će i u budućem periodu (2017. i 2018. godina) nastaviti sa donošenjem godišnjih odluka o Planu privatizacije.

4.2.5 Apsorpcija tehnologije i inovacije

Dijagnoza: Inovacije kao jedan od glavnih pokretača ekonomskog rasta, dobijaju veoma značajno mjesto u svim vrstama ekonomskih aktivnosti Crne Gore i smatraju se osnovom ekonomske transformacije i modernizacije zemlje. Kako bi se ostvarili željeni rezultati, Crna Gora je prepoznala potrebu kreiranja dobro povezanog sistema inovacija u kome ulaganje u ljudske resurse, njihovo znanje i vještine, u kombinaciji sa razvijenom infrastrukturom za inovacije, doprinosi visokom nivou kreativnosti, koja daje konkretne rezultate u smislu povećanja produktivnosti, širenja proizvodne baze i stvaranja novih izvora komparativnih prednosti. U Crnoj Gori i dalje postoji mali broj preduzeća čije aktivnosti su zasnovane na inovacijama, znanju i modernim tehnologijama, što negativno utiče na nivo produktivnosti i konkurentnosti zemlje. S druge strane, postojeća saradnja preduzeća sa naučnoistraživačkim ustanovama nalazi se još uvijek u početnoj fazi, čime još uvijek nije proizvela značajnije rezultate u pogledu inovacija. Takođe, pristup finansiranju i neadekvatan model poslovne podrške preduzećima ne zadovoljavaju razvojne potrebe preduzeća i kreiranje novih ekonomskih aktivnosti.

Prioritetne reforme³¹: U narednom periodu će biti posebna pažnja usmjerena na kreiranje okvirnih uslova koji će stimulisati proces inovacija i razmjenu znanja, kao i na jačanje veza između naučnoistraživačkih ustanova i privrednog sektora. Uspostavljanje adekvatnog institucionalnog okvira koji će omogućiti stimulisanje inovacija i olakšati apsorpciju tehnologije predstavlja najznačajniji korak, koji sa jedne strane podrazumijeva podsticanje naučne izvrsnosti u onim oblastima u kojima je naučni i privredni potencijal Crne Gore najveći, dok sa druge strane podstiče preduzetničke potencijale zasnovane na inovacijama, koji direktno mogu uticati na konkurentnost privrede. U kontekstu podsticanja preduzetničkih potencijala zasnovanih na inovacijama, institucionalni okvir biće realizovan uspostavljanjem prvog Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori (2014-2020), koji je koncipiran kao umrežena struktura koja će imati svoje sjedište u Podgorici i tri decentralizovane jedinice – impulsna centra, i to u: Nikšiću, Baru i Pljevljima, putem koga će se ostvariti jaka veza sa lokalnim i regionalnim biznis centrima, inkubatorima, klasterima i vaučerskim šemama i omogućiće se komercijalizacija inovativnih ideja u nove proizvode i usluge, koje će moći da budu plasirane na tržište. Usljed komplikovanih procedura prenošenja vlasništva nad objektom, tehničkih priprema za početak projekta, kao i procedura javnih nabavki (četiri tendera), građevinski radovi na rekonstrukciji i adaptaciji Doma Vojske u Nikšiću, za potrebe smještaja Inovaciono-preduzetničkog centra "Tehnopolis", jednog od tri tzv. impulsna centra, otpočeli su kasnije nego što je to prvobitno bilo predviđeno, odnosno krajem jula 2015. godine i završetak radova se očekuje u II kvartalu 2016. godine. Tokom 2015. godine, aktivno se radilo i na obezbjeđivanju prostora za smještaj Naučno-

³¹Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti

tehnološkog parka – centralne jedinice u Podgorici, a obavljene su i pripremne aktivnosti za potrebe izrade Idejnog rješenja i Glavnog projekta.

Kroz program konkurentnih grantova za potprojekte istraživanja i razvoja (2014-2017) podstiču se primijenjena i razvojna istraživanja, čija realizacija zahtijeva saradnju sa partnerima iz inostranstva i iz privrednog sektora, a u cilju stvaranja komercijalnih inovacija. Fokus je na jačanju kvalitetnih i održivih partnerstava, koja pokazuju potencijal da integrišu istraživanje u dominantne ekonomske pokretače u Crnoj Gori i izrastu u buduće centre izvrsnosti.

U cilju podsticanja promjena i stimulisanja inovacija u malim i srednjim preduzećima, osmišljen je program podrške uvođenju inovacija za mala i srednja preduzeća u prerađivačkoj industriji ima za cilj da omogući preduzećima da pristupe znanju i iskustvima koji su im potrebni kako bi postala inovativna i ojačala svoju konkurentnost i produktivnost. Ujedno, preduzeća se podstiču na uspostavljanje novih veza sa specijalizovanim konsultantskim firmama, naučnoistraživačkim ustanovama, centrima izvrsnosti, naučno-tehnološkim parkovima, inovaciono-preduzetničkim centrima i poslovnim inkubatorima, što treba da stimuliše transfer znanja i inovativnosti.

Uspostavljanje novog institucionalnog okvira i jačanje postojećih inovativnih potencijala kroz realizaciju programa podrške ukazali su na potrebu kreiranja pravnog i strateškog okvira za oblast inovativne djelatnosti. Zakonom o inovativnoj djelatnosti uređuje se inovativna djelatnost u Crnoj Gori, na način koji omogućava da inovacije postanu stub razvoja dinamičnog i relevantnog okruženja za razvoj nauke i istraživanja. Sa druge strane, rastući značaj inovacija ima sve veći uticaj na pravac formulisanja politika Crne Gore, tako da je ovaj segment uključen u sve značajnije strategije i programe. U tom smislu, priprema i usvajanje Strategije inovacija sa Akcionim planom u 2016. godini, utvrdiće jedinstven okvir za politiku inovacija i dati smjernice za budući razvoj, sa posebnim osvrtom na prioritetne sektore razvoja, u cilju podsticanja ekonomskog rasta.

Identifikacija prioritetnih reformskih mjera: Zbog kašnjenja u realizaciji izgradnje Inovaciono-preduzetničkog centra Technopolis u Nikšiću koja je bila predložena već u prošlogodišnjem Programu ekonomskih reformi – obrazloženje je dato u prethodnome tekstu – ova reformska mjera ostaje prioritetna i u ovogodišnjem dokumentu.

Prioritetna reformska mjera br. 15: Izgradnja Inovaciono-preduzetničkog centra "Tehnopolis" u Nikšiću

Opis mjere: U skladu sa dinamikom realizacije „Strateškog plana uspostavljanja NTP u Crnoj Gori” (2012), u 2014. godini pristupilo se uspostavljanju prvog Inovaciono-preduzetničkog centra „Tehnopolis” u Nikšiću, koji je upisom u CRPS počeo sa radom 11. septembra 2014. godine, u privremenim poslovnim prostorijama u Nikšiću, koje je obezbijedila Opština Nikšić. Glavnim projektom djelatnost „Tehnopolisa“ realizovaće se u poslovnim prostorijama rekonstruisanog objekta Doma Vojske u Nikšiću. U ovom objektu nalaziće se kancelarijski prostor za do 20 mikro i malih preduzeća i 3 laboratorije, i to: Biohemijska laboratorija, Laboratorija za Industrijski dizajn i IKT laboratorija (IKT Data centar).

Predviđena dinamika realizacije mjere: Imajući u vidu da su radovi na rekonstrukciji i adaptaciji Doma vojske u Nikšiću počeli sa zakašnjenjem, odnosno u julu 2015. godine, realizacija mjere je pomjerena za 2016. godinu. Završetak građevinskih radova očekuje se u II kvartalu 2016. godine, nakon čega će se pristupiti opremanju objekta imobilijarom i dijelom opreme, kao što je kompjuterska i ostala sitna oprema. Nakon toga uslijediće useljavanje stanara, na osnovu procedura i modela za podršku budućim start projektima i preduzetnicima, nakonjima "Tehnopolis" već sada intenzivno radi. Obuka zaposlenih u "Tehnopolis"-u, specifikacija potrebne opreme za laboratorije i nabavka opreme za

laboratorije planirana je kroz sredstva IPA II u okviru sektora "Konkurentnost i inovacije", koje će se realizovati u periodu 2016-2018.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Zakonom o budžetu Crne Gore za 2015. godinu, u Kapitalnom budžetu planirano je finansiranje rekonstrukcije objekta Doma Vojske u Nikšiću za potrebe smještaja „Tehnopolisa“, u ukupnom iznosu od 929.000,00 €, od čega je iskorišteno cca 100.000 €, dok je za rad „Tehnopolisa“ utrošen iznos od 63.620,00 €. Zakonom o budžetu Crne Gore u 2016. godini, u Kapitalnom budžetu planirana su sredstva za završetak radova na rekonstrukciji objekta Doma Vojske u Nikšiću za potrebe smještaja „Tehnopolisa“ u iznosu od 805.000,00 €. Rad "Tehnopolisa" u 2016. godini finansiraće se sa 67.186,00 €. U okviru IPA II Sektora "Konkurentnost i inovacije", za 2016. godinu planirano je objavljivanje opisa zadataka (Terms of Reference) za tehničku pomoć za obuke zaposlenih u "Tehnopolis"-u u iznosu od 30.000,00 € i tehničku pomoć za izradu detaljnih specifikacija za opremu u laboratorijama "Tehnopolis"-a u iznosu od 40.000,00 €, dok je kroz isti program u 2018. godini, kao nastavak aktivnosti, planirana nabavka opreme za laboratorije "Tehnopolis"-a u iznosu cca. 1.000.000,00 €.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: „Tehnopolis“ će imati višestruke pozitivne efekte na konkurentnost ekonomije Crne Gore, jer će postati najznačajniji razvojni centar u Nikšiću, koji će podržavati stvaranje i privlačenje novih malih i srednjih preduzeća, konsolidaciju postojećih preduzeća, otvoriće nove mogućnosti saradnje naučnoistraživačkih ustanova sa privrednim subjektima, a time omogućiti inovativno okruženje povoljno za nastanak novih proizvoda i usluga i otvaranje novih radnih mjesta.

4.2.6 Trgovinske integracije

Dijagnoza: Crnogorska ekonomija se već duži vremenski period suočava sa problemom izražene eksterne ekonomske neravnoteže koja se prvenstveno ogleda u visokom deficitu tekućeg računa platnog bilansa koji je prema procjeni za 2015. godinu činio oko 12,6% BDP-a. To je istovremeno najveći deficit platnog bilansa u regionu zapadnog Balkana. Ključni razlog visokog deficita tekućeg računa platnog bilansa je uvozna zavisnost crnogorske ekonomije, I s druge strane nizak stepen pokrivenosti uvoza izvozom robe. Razlozi nedovoljnog izvozarobe iz Crne Gore su višestruki i uglavnom se odnose na nizak nivo dodate vrijednosti u proizvodnji, nizak kvalitet proizvoda usljed odsustva usaglašavanja proizvodnje sa međunarodnim standardima kvaliteta, usku proizvodnu bazu odnosno nediverzifikovanost izvoza, što sve u krajnjem utiče na njegove nedovoljne stope rasta. Proces trgovinskih I ukupnih ekonomskih integracija je jedan od načina za jačanje eksterne pozicije zemlje, ali u uslovima primjene međunarodnih sporazuma o slobodnoj trgovini, ključni element koji može doprinijeti proširenju izvozne baze ekonomije, odnosno rastu izvoza je povećanje konkurentnosti crnogorskih proizvoda namijenjenih prodaji u zemlji i inostranstvu.

Implementacija specifičnih preporuka datih Crnoj Gori I planovi za njihovu implementaciju: Crnoj Gori je na ministarskom sastanku maja 2015. sugerisano „da ostvaruje dalji napredak u sveobuhvatnom i strateškom pristupu oblasti bezbjednosti hrane i sanitarnih i fitosanitarnih standarda EU kako bi dobila akreditaciju za izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u EU. Napori u ovom pravcu treba da počnu od onih proizvoda gdje su pripreme odmakle i gdje Crna Gora vidi najveći izvozni potencijal.“ O implementaciji te preporuke, te planovima u oblasti poljoprivrede, predstavljena je i prioritarna reformaska mera iz te oblasti (mjera br. 7). Imajući u vidu da je u 2015. godini pojačano interesovanje za uvođenje standarda i u ostalim oblastima privrede, prvenstveno prerađivačke industrije, turizma i trgovine, u 2016. godini je planiran nastavak programa čiji je osnovni cilj jačanje regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje ekonomskih subjekata sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja.

Ostale prioritetne reforme: Pored navedenog skupa mjera koje se odnose na **usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta**, drugi skup mjera predstavljaju **trgovinske olakšice koje** imaju značajan uticaj na eliminisanje barijera u trgovini, odnosno povećanju konkurentnosti i ekonomskom rastu, što je prepoznato i na multilateralnom nivou. Predlog Zakona o potvrđivanju Sporazuma o trgovinskim olakšicama je trenutno u skupštinskoj proceduri Crne Gore. Glavni benefiti implementacije navedenog Sporazuma su pojednostavljenje carinskih procedura, povećanje transparentnosti i smanjenje transakcionih troškova. Naime, očekivanja su da će primjenom Sporazuma na međunarodnom nivou troškovi trgovine između članica Svjetske trgovinske organizacije biti smanjeni za 10% - 15%, što bi u krajnjem trebalo da podstakne rast svjetske ekonomije i kreiranje novih radnih mjesta. Takođe se očekuje da će porasti izvoz, i to za zemlje u razvoju za 10%, a za razvijene zemlje za 4.5%. Implementacijom Sporazuma o trgovinskim olakšicama u Crnoj Gori, podstaci će se povezivanje informacionih sistema svih inspekcijskih službi koje obavljaju poslove na granici, pojednostaviti carinske procedure, povećati transparentnost i smanjiti transakcioni troškovi, a time i konkurentnost preduzeća i ekonomije u cjelini.

Pored navedenog, CEFTA zemlje su 2015. godine otpočele pregovore za zaključivanje *Okvirnog sporazuma o pojednostavljivanju graničnih procedura, elektronsku razmjenu podataka i međusobno priznavanje Programa ovlašćenih privrednih subjekata, na temelju STO Sporazuma o trgovinskim olakšicama*. Stupanjem na snagu Okvirnog sporazuma u velikoj mjeri biće usaglašene i pojednostavljene procedure uvoza i izvoza, a skratit će se i prosječno vrijeme oslobađanja robe, što su neki od ključnih problema, identifikovanih od strane privrednika. Očekuje se da će pregovori biti zaključeni do sredine 2016. godine.

Identifikovanje prioritetnih reformskih mjera: Na osnovu prethodno navedenog, za 2016. godinu je definisan nastavak prioritetne reformske mjere iz 2015. godine, kao mjere koja se odnosi na razvoj sektora industrije, turizma i trgovine, a time i na povećanje izvoza. To je mjera: "Povećanje konkurentnosti privrednih društava kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta".

Prioritetna reformska mjera br. 16: Povećanje konkurentnosti privrednih društava kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta

Opis mjere: Za Crnu Goru je ključno da ojača izvozne kapacitete i osigura bolju integraciju privrede u globalne proizvodne lance i jedinstveno tržište EU smanji osjetljivost na šokove. Tome posebno doprinosi usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda i unapređenje kvaliteta proizvoda i usluga. U tom kontekstu, Vlada je 2014. pokrenula poseban program podrške malim i srednjim preduzećima pod nazivom "Program povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja", kao važnu mjeru unapređenja konkurentnosti MSP, koja se realizovala u 2015. godini. Imajući u vidu pojačano interesovanje preduzeća u oblastima prerađivačke industrije, turizma i trgovine za uvođenje međunarodnih standarda poslovanja, u 2016. godini je planiran nastavak vladine podrške tim aktivnostima. Konkretno se predviđa raspisivanje najmanje jednog javnog poziva u okviru navedenog višegodišnjeg Programa povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja (HACCP, ISO 9000, ISO 14001; HACCAP, OHSAS itd). Program sadrži sljedeće komponente podrške: (i) podrška MSP u smislu refundacije troškova akreditacije tijela za ocjenjivanje usaglašenosti, I (i) podrška MSP u smislu refundacije troškova implementacije standarda/sertifikacije/ resertifikacije.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Javni poziv u okviru Programa planiran je za drugi kvartal 2016. godine, kako bi se izvršilo ocjenjivanje i omogućila isplata sredstava privrednim društvima koja ispune uslove za dobijanje iste, do kraja 2016. godine.

Fiskalne implikacije mjere: Za realizaciju navedene mjere je budžetom za 2016. godinu predviđeno 100.000 eura. U skladu sa pravilima državne pomoći, maksimalan iznos refundacije opravdanih troškova je 5.000 eura ili do 70% investicije, predzećima koja su ispunila kriterijume iz javnog poziva.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Očekivanja su da što veći broj MSP u prerađivačkoj industriji, turizmu i trgovini izvrši investiciju u uvođenje standarda kako bi povećali konkurentnost svojih proizvoda i usluga, i time doprinijeli povećanju konkurentnosti crnogorskog izvoza i ekonomije u cjelini.

4.2.7 Zapošljavanje i tržište rada

4.2.7.1 Tržište rada

Dijagnoza: Postojeća situacija na tržištu rada Crne Gore, uprkos trendu oporavka i tokom 2015. godine, uzrokovana je, kako strukturnim promjenama u privrednoj strukturi koja se razvijala od sektora industrije ka sektoru usluga, tako i uticajem dugogodišnje ekonomske krize koja se u konačnosti odrazila i na tržište rada. To je relativno spor rast stope zaposlenosti, koja je na kraju trećeg kvartala 2015. za populaciju 15+ iznosila 45,9% i uzrokovala relativno nisku stopu aktivnosti koja je iznosila 55,0% za istu populaciju. Takođe, posebno nepovoljna karakteristika tržišta rada je dugoročna nezaposlenost. Učešće dugoročno nezaposlenih u ukupnoj nezaposlenosti prema podacima iz Ankete o radnoj snazi (ARS) za III kvartal 2015. godine, iznosilo je 77,9%. dok je stopa dugoročne nezaposlenosti u istom periodu iznosila 12,8%. Međutim, ključni izazov na tržištu rada i dalje predstavlja strukturna neusklađenost ponude i tražnje na tržištu rada. U okviru ovog izazova, posebno treba naglasiti da je efekat neusklađenosti najvidljiviji na populaciji mladih, a posebno visokoobrazovanih.

Nadalje, kada je u pitanju sveobuhvatno uređenje i funkcionisanje tržišta rada, treba istaći da je u prethodnom periodu unaprijeđena fleksibilnost na tržištu rada, što pokazuju i rezultati referentnog istraživanja *Doing bussiness*³². Međutim, evidentna je potreba daljeg unapređenja ovog segmenta, kroz dalju reformu radnog zakonodavstva.

Implementacija specifičnih preporuka: U cilju povećanja konkurentnosti ekonomije, za oblast zapošljavanja i tržišta rada, Crna Gora je na ministarskom sastanku u maju 2015. dobila sljedeću preporuku: „*Da dopuni i izmijeni radno zakonodavstvo kako bi se uvela dalja fleksibilnost tržišta. Da pojača sankcije koje će obeshrabriti neprijavljeni rad. Da poboljša usmjeravanje aktivnih politika za radnike koji su u riziku da ostanu bez posla i da osnaži učešće na tržištu rada kada je riječ o starijoj populaciji*“.

U skladu sa navedenom preporukom sa ministarskog sastanka u maju 2015. godine, i generalno u cilju otklanjanja navedenih ključnih prepreka za povećanje fleksibilnosti na tržištu rada, suzbijanje sive ekonomije i rješavanje strukturne nezaposlenosti kao važnih za povećanje konkurentnosti ekonomije, trenutno se sprovode aktivnosti usmjerene ka daljem povećanju fleksibilnosti tržišta rada i sprovođenjumjera aktivne politike zapošljavanja.

U kontekstu otklanjanja prepoznatih izazova na tržištu rada, odnosno stvaranja uslova za dodatnu fleksibilnost na tržištu rada, otpočele su aktivnosti na izmjeni radnog zakonodavstva. Naime, radna

³² Crna Gora je napredovala sa 57. mjesta 2012. godine na 36. mjesto u svijetu 2015. godine

grupa za izradu novog Zakona o radu, sastavljena od predstavnika Vlade, socijalnih partnera i civilnog sektora radi na usklašavanju pojedinih rješenja usmjerenih ka ispunjenju ovog cilja, dok se mjere aktivne politike zapošljavanja kao ciljane aktivnosti na uklanjanju prepreka na tržištu rada sprovedu u kontinuitetu. Dakle, predstavnici Vlade, u saradnji sa socijalnim partnerima i civilnim sektorom, sprovedu aktivnosti na izradi novog Zakona o radu, čije donošenje je predviđeno u toku 2017. godine. Fokus rada radne grupe u 2016. će biti usklađivanje sa radnim standardima i direktivama iz ove oblasti. Osim daljeg usaglašavanja sa pravnom tekovinom Evropske unije i međunarodnim standardima, fokus novog Zakona će biti i na preispitivanju rješenja koja se odnose naugovore o radu na određeno i neodređeno vrijeme. Takođe razmatraće se i mogućnosti da se na povoljniji način tretiraju određene kategorijefizičkih I pravnih lica, kao i mogućnosti pojednostavljenja procedura koje se odnose na postupak proglašenja tehnološkog viška u smislu informisanja određenih pravnih subjekata, u smislu preduzimanja određenih radnji i aktivnosti sa ciljem smanjenja rizika gubitka od posla što manjeg broja zaposlenih.

Pored aktivnosti izrade novog Zakona o radu, usmjerenog na povećanje fleksibilnosti na tržištu rada, sprovedu se i mjere aktivne politike zapošljavanja usmjerene ka nezaposlenim licima i poslodavcima koje za cilj imaju bolje povezivanje ponude i tražnje na tržištu rada. Mjere se sprovedu kroz programe obrazovanje i osposobljavanja, javne radove, programe za teže zapošljive kategorije nezaposlenih lica, stimulisane preduzetništva kao i kroz posredovanje u zapošljavanju. Poseban focus je na one ciljane grupe koje u sadašnjim okolnostima predstavljaju najveći izazov, a to sudugoročno nezaposlena lica, mladi i žene.

Plan reformi povezanih sa specifičnim preporukama datim Crnoj Gori: Tržište rada se reformiše kroz različite intervencije kako bi se otklonile prepreke ekonomskom rastu i razvoju. Posebno mjesto u reformskim mjerama Vlade u 2016. godini zauzimaju mjere aktivne politike zapošljavanja, kao i podsticanje formalizacije neformalne zaposlenosti kroz dobro odmjeren balans podsticaja, prevencija i sankcija. Takođe, kako je prethodno navedeno, otpočeto je sa unapređenjem radnog zakonodavstva, socijalnog dijaloga, zdravlja i zaštite na radu, usaglašavanje sa evropskom regulativom politike zapošljavanja i socijalne politike,

4.2.7.2 Obrazovanje:

Dijagnoza: U prethodnom periodu u Crnoj Gori došlo je do prestrukturiranja privrede, što je za posljedicu imalo prestanak potreba za određenim kvalifikacijama, odnosno tražnju za novim kvalifikacijama. Podaci Zavoda za zapošljavanje Crne Gore pokazuju da postoji strukturna neusklađenost ponude i tražnje koja se ispoljava u dva osnovna oblika: na tržištu postoji tražnja za radnom snagom određenih kvalifikacija, koje na tržištu rada nema i na tržištu rada postoji ponuda lica sa kvalifikacijama, ali ne postoji dovoljna tražnja za radnom snagom tih kvalifikacija. Postoji i stav poslodavaca o neravnoteži vještina i znanja koje učenici i studenti stiču u obrazovnom sistemu sa onima koje traži tržište rada. Ovaj period karakteriše i porast interesovanja učenika i studenata za upis na programe koji pripadaju društvenim naukama i smanjenje interesovanja za upis na programe koje traži tržište rada. Jedan od najvećih izazova na tržištu rada u Crnoj Gori je nezaposlenost mladih. Udio mladih u ukupnom broju nezaposlenih na kraju 2014. godine iznosio je 20,87 %, što je 0.4% više u odnosu na isti period 2013. godine (20.49%). Što se tiče stanovništva starosne dobi 15-30, udio iznosi 39.7 % u 2014. godini i 39,8 % u 2013. godini. Studija o potrebama tržišta rada u oblasti visokog obrazovanja, koju je Vlada usvojila 2014. godine, pokazala je da većina poslodavaca (95%) smatra da u Crnoj Gori postoji nesklad između broja visokoobrazovanog kadra određenih zanimanja i potrebe za tim zanimanjima, dok zanemarljiv procenat poslodavaca (4%) smatra da je broj lica koja se školuje za određena zanimanja adekvatan broju slobodnih radnih mjesta za ta zanimanja.

Postojeća saradnja između tržišta rada i obrazovnih institucija je na nivou učešća u savjetodavnim tijelima i radnim grupama, nedostaje aktivno učešće poslodavaca u organizaciji i realizaciji praktičnog obrazovanja učenika, odnosno studenata. Obrazovnom sistemu nedostaju relevantne informacije sa tržišta rada o potrebama za kvalifikacijama, što bi na kraju rezultiralo boljom povezanošću tržišta rada i obrazovanja, kroz bolju obrazovnu ponudu. Potrebno je stvoriti uslove za učenje uz rad, na radnom mjestu, što će omogućiti učenicima razvoj potrebnih vještina i kompetencija, kao i promociju preduzetništva

U 2013-oj godini, učešće građana Crne Gore, starosne dobi 25-64 godine, u programima cjeloživotnog učenja, u 2013. godini iznosilo je 3,10% što jasno ukazuje da je potrebno dalje raditi na osnaživanju cjeloživotnog učenja, kako sa aspekta promocije, tako i praktične primjene, kako bi povećali učešće odraslih u programima cjeloživotnog učenja. Kao podrška cjeloživotnom učenju, obrazovni programi stručnog obrazovanja treba da se u većoj mjeri modularizuju i baziraju na ishodima učenja, što će odraslim bez kvalifikacije ili sa kvalifikacijama za koje nema tražnje na tržištu rada omogućiti da steknu određenu stručnu kvalifikaciju, da postupno stiču kvalifikacije, uz vrednovanje ranije stečenih znanja i da tako poboljšaju svoj položaj na tržištu rada.

Implementacija specifičnih preporuka: U cilju povećanja konkurentnosti ekonomije, Crna Gora je na ministarskom sastanku u maju 2015. Dobila preporuku: „*da aktivno nastavi obrazovnu reform u cilju boljeg usklađivanja obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada i jačanja saradnje između obrazovanja i privrede*“. Obrazovne ustanove već rade na reviziji postojećih programa, pisanju ishoda učenja, analizi strukture studiranja, a sve u cilju unaprjeđenja kvaliteta obrazovanja i stvaranja konkurentnog kadra. Kroz rad sektorskih komisija i Savjeta za kvalifikacije ostavljena je mogućnost da poslodavci iskažu svoje potrebe i doprinesu razvijanju odgovarajućih kvalifikacija, potrebnih tržištu rada. Vlada Crne Gore, imajući u vidu važnost unapređivanja kvaliteta obrazovanja i povezivanja sa tržištem rada, kroz više skupova reformskih mjera nastoji doprinijeti obezbjeđenju većeg stepena usklađenosti obrazovanja sa potrebama tržišta rada. U okviru jedne grupe mjera se sprovodi Program stručnog osposobljavanja visokoškolaca, kao višegodišnji program koji je razradjen u okviru prioritete reformske mjere u PER-u za 2015. godinu. Ova mjera će biti nastavljena i 2016. godine, a budžetom za 2016. godinu je opredijeljeno 8,5 miliona eura. U okviru programa za 2016. godinu, pravo devetomjesečnog stručnog osposobljavanja je steklo 3.452 korisnika. Pored navedenog, Ministarstvo prosvjete će, između ostalog, kroz IPA IV Razvoj ljudskih resursa, Operativni program 2012-2013. godine, obezbijediti sredstva za realizaciju i drugih mjera koje treba da obezbijede bolju usklađenost obrazovanja sa tržištem. U skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju, ustanova visokog obrazovanja je dužna da najmanje jednom u toku pet godina vrši istraživanje tržišta rada anketiranjem svršenih studenata, udruženja poslodavaca, privrednih subjekata i preduzetnika o primjenjivosti stečenih znanja, vještina i kompetencija koje su neophodne tržištu rada. Kroz aktivnosti Projekta razvije se alati za istraživanje tržišta rada i sprovesti istraživanje, kako bi se utvrdilo koje vještine i kvalifikacije nedostaju tržištu rada. Sprovedeće se i analiza postojećih kvalifikacija i programa. U skladu sa rezultatima analiza pristupiće se pripremi obrazovne ponude. Vrlo važan segment Projekta je rad na unapređenju kapaciteta sektorskih komisija. Rad sa nastavnicima u svim fazama Projekta omogućiće unapređenje njihovih znanja u dijelu definisanja ishoda učenja, primjeni savremenih metoda nastave i učenja u sprovođenju programa, provjere postignuća učenika i dr. Poseban segment odnosi se na karijernu orijentaciju. Nakon pripreme odgovarajućih programa, sprovedeće se obuka školskih timova za podršku učenicima za razvoj karijere.

U okviru projekta "Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost", koji se finansira iz kredita Svjetske banke, pripremljena je studija izvodljivosti za uspostavljanje sistema praćenja karijere visokoškolaca (Tracer Study) i IT podrška u procesu praćenja karijere, putem posebno kreiranog

upitnika za svršene studente. Kroz podatke dobijene anketiranjem diplomaca dobijaće se povratne informacije vrlo bitne za kreiranje upisne politike u smislu njene bolje harmonizacije sa stvarnim potrebama tržišta rada.

Plan reformi povezanih sa specifičnim preporukama: Vlada će nastaviti sa sprovođenjem prioriternih reformi povezanih sa specifičnim preporukama EU Crnoj Gori u ovoj oblasti, što je istovremeno u skladu sa nacionalnim prioritetima zemlje, u cilju povećanja konkurentnosti. U narednom periodu neophodno je: planirati upisnu politiku koja se temelji na podacima o potražnji na tržištu rada, poboljšati kvalitet i efikasnost obrazovanja relevantnog za tržište rada; obezbjediti jednake mogućnosti sticanja kvalifikacija radi zapošljivosti i socijalne inkluzije i dalje razvijati cjeloživotno učenje i mobilnosti i jačanje saradnje između obrazovnih ustanova i poslodavaca.

Radi usaglašavanja upisne politike sa potrebama tržišta rada potrebno je raditi na jačanju službi karijernog vođenja i savjetovanja, počev od osnovne škole, broj upisnih mjesta planirati u saradnji obrazovnih ustanova, lokalnih zajednica, udruženja poslodavaca, nadležnih ministarstava. Bolje prognoziranje potreba za vještinama i kvalifikacijama neophodno je kako bi obrazovni sistem mogao brže i na pravi način reagovati na potrebe pojedinaca iz različitih ciljnih grupa, poslodavaca i tržišta rada.

U cilju daljeg unaprjeđenja kvaliteta visokog obrazovanja, kao i boljeg usklađivanja upisne politike sa potrebama tržišta rada, Programom rada Vlade za drugi kvartal 2016. godine, planirana je izrada Strategije razvoja visokog obrazovanja za period 2016-2020.

Od posebnog značaja za unaprjeđenje kvaliteta je dalje jačanje mehanizama obezjeđenja kvaliteta kroz eksternu i internu evaluaciju ustanova. Značajan doprinos i inpute za unaprjeđenje stanja na ustanovama visokog obrazovanja dala je eksterna evaluacija sprovedena u 2014. godini. Rezultat eksterne evaluacije ustanova visokog obrazovanja su pojedinačni izvještaji ustanova, već dostupni javnosti, i integrisani izvještaj o kvalitetu visokoobrazovnog sistema u Crnoj Gori.

Plan reformi povezanih sa specifičnim preporukama: U ovoj je oblasti definisana jedna prioritarna reformska mjera koja se odnosi na *razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja* u skladu sa potrebama tržišta rada.

Prioritetna reformska mjera br.17: Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada

Opis mjere: Povezanost obrazovanja i tržišta rada, brži i efikasniji odgovor obrazovanja na promjenljive zahtjeve tržišta rada i stvaranje uslova da svaki pojedinac stekne vještine i kompetencije potrebne za lični i profesionalni razvoj i zapošljivost, je cilj postavljen u svim strateškim dokumentima iz oblasti obrazovanja. Ostvarivanje ovog cilja podrazumijeva uključenost socijalnih partnera i podjelu odgovornosti u planiranju, organizaciji i realizaciji obrazovanja. Odgovarajuća obrazovna politika bazira se na relevantnim informacijama o potrebama tržišta rada i društva u cjelini. Imajući to u vidu potrebno je izvršiti analizu postojećih kvalifikacija, sagledati potrebu njihove modernizacije u saradnji sa odgovarajućim sektorskim komisijama, kako bi dobili tražene kvalifikacije. Nove ili modifikovane kvalifikacije, definisane ishodima učenja, treba da daju odgovor na preporuke identifikovane kroz navedene analize. Na osnovu datih ishoda učenja poslodavci će imati dobru informaciju o stečenim znanjima, vještinama i kompetencijama nosioca kvalifikacije. Dalje unaprjeđenje kapaciteta sektorskih komisija i profesionalnog razvoja nastavnika u školama i na ustanovama visokog obrazovanja obezbijediće kvalitet i primjenjivost znanja onih koji uče.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Planira se da realizacija aktivnosti koje se odnose na razvoj kvalifikacija i programa koji se baziraju na ishodima učenja, kao i unaprjeđenja kapaciteta ljudskih resursapočne u januaru 2016. godine, a da se završi u julu 2017.godine.

U toku 2016. godine sprovedeće se obuka sektorskih komisija za pisanje ishoda učenja, analiza postojeće i izrada/unaprjeđenje metodologije, modela i instrumenata za istraživanje tržišta rada, koji su potrebni za usklađivanje ponude različitih tipova kvalifikacija sa potrebama tržišta rada.Sprovedeće se istraživanje onedostajućim vještinama i kvalifikacijama na tržištu rada i analiza postojećih kvalifikacija u oblasti stručnog obrazovanja radi utvrđivanja potrebe za njihovim osavremenjavanjem/ili razvojem novih. Radiće se na standardima zanimanja,standardima kvalifikacija, ispitnim katalozima za provjeru ranije stečenih znanja i obrazovnim programima. U 2017. godini završiće se obrazovni programi, modularizovani i kreditno vrednovani, bazirani na ishodima učenja, čija će primjena početi školske 2017/2018. godine. Unaprjeđenje kompetencija nastavnika vršiće se u kontinuitetu, u toku trajanja čitavog projekta.

Na ustanovama visokog obrazovanja, a u skladu sa preporuka iz Izvjestaja o eksternoj evaluaciji već se radi na inoviranju i izradi ishoda učenja za sve studentske programe. Rok za završetak ishoda učenja na Univerzitetu je maj 2016. godina.Kroz planirani IPA Projekat, a u susret novoj eksternoj evaluaciji, radiće se na analizi postojećih programa iz oblasti visokog obrazovanja sa akcentom na programe iz oblasti nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike (engl *Science, Technology, Engineering, and Mathematics*-STEM³³ Projekat će imati neposredan uticaj na predavače i istraživače omogućavajući im da unaprijede svoje vještineu oblastima relevantnim za inovativnost, preduzetništvo, kreativnost, komercijalizaciju naučnih rezultata, pristupa EU fondovima.U 2016. se očekuju nove analize potreba tržišta rada na svim nivoima obrazovanja.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije:Kroz IPA IVobezbijedena su sredstava u iznosu od 1.204.609,40 eura, i to za douniverzitetsko obrazovanje namijenjeno je 804.609,40 eura, a za univerzitetsko 400.000,00 €. Iz Budžeta treba obezbijediti 15% navedenih sredstava, što iznosi 180.691,42 eura. Osim IPA sredstava za realizaciju navedenih aktivnosti koristiće se sredstva iz Budžeta, sredstva ustanova i sredstva kredita Svjetske banke.

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti:Reformska mjera omogućiće bolju povezanost obrazovanja i tržišta rada kroz donošenje odluka o potrebama za kvalifikacijama na osnovu relevantnih informacija sa tržišta rada, razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja, poštovanje procedura i mehanizama obezbjeđenja kvaliteta u procesu razvoja i sticanja kvalifikacija, dostupnost kvalifikacija i informacija važnih za razvoj karijere, međunarodnu uporedivost kvalifikacija, unaprjeđenje znanja nastavnika, što će sveukupno doprinijeti povećanju konkurentnosti radne snage i većoj zapošljivosti.

4.2.8 Podsticanje socijalne uključenosti, borba protiv siromaštva i promovisanje jednakih šansi

Dijagnoza: Problematika nedovoljne socijalne uključenosti, borbe protiv siromaštva i nedovoljnog promovisanja jednakih šansi predstavlja jednu od prepreka povećanju konkurentnosti ekonomije. Nedovoljno promovisanje jednakih šansi za žene i muškarce i tretiranja pitanja nejednakosti predstavlja jedan od pokazatelja navedenog. U socijalnoj zaštiti poseban akcenat je dat na razvoju usluga. Ključne prepreke u razvoju usluga socijalne i dječje zaštite mogu biti nedovoljan broj

³³Science, Technology, Engineering, and Mathematics

licenciranih pružalaca usluga socijalne zaštite. Postojeći penzioni sistem, takođe predstavlja jednu od prepreka rastu konkurentnosti, ali se o njemu govori u poglavlju 3.

Implementacija specifičnih preporuka datih Crnoj Gori: Jedna od specifičnih preporuka EK, koja se dijelom odnosi i na ovo poglavlje je “razmatranje dodatne reforme za postizanje dugoročne održivosti budžeta, kao što je uvođenje daljih restrikcija na ranije penzionisanje i razmatranje opcija za individualno učešće u sistemu starosnih penzija na obaveznoj osnovi, kao i implementaciju zajedničke politike zarada u javnom sektoru u kontekstu racionalizacije i modernizacije javnog sektora”. U toku 2015. godine prestale su da se primjenjuju zakonske odredbe koje su privremeno omogućavale penzionisanje po povoljnijim uslovima. Izvršena je analiza finansijskih efekata posebnih uslova penzionisanja, koji su se posljednjih godina primjenjivali u penzijskom sistemu Crne Gore. Takođe je zatražena i dobijena tehnička pomoć Svjetske Banke čiji eksperti će izvršiti analizu beneficiranog staža osiguranja koji se primjenjuje u Crnoj Gori i nakon toga dati predloge i preporuke za Crnu Goru u pogledu tog instituta. Ipak, budući da je opisaktivnosti Vlade Crne Gore po pitanju ove specifične preporuke EK sadržan u poglavlju 3 PER-a za 2016. godinu, u ovom poglavlju se u cilju izbjegavanja preklapanja nije detaljnije obrađivala navedena problematika.

Prioritetne reforme:³⁴ Zapoglavlje socijalne inkluzije, borbe protiv siromaštva i promovisanje jednakih šansi nije bilo specifičnih preporuka EK, osim u dijelu prijevremenog penzionisanja (što je analizirano sa fiskalnog aspekta u poglavlju III PER-a). U daljim reformama penzijskog sistema preispitaće se svakako zakonski uslovi koji omogućavaju ranije penzionisanje. Buduće reforme u ovoj oblasti biće usmjerene na sprječavanje ranog napuštanja tržišta rada i ranog penzionisanja. Kada je riječ o ostalim prioritetnim reformama, u toku je realizacija Projekta „Socijalni karton – Informacioni sistem socijalnog staranja“, kao podrška reformi sistema socijalne zaštite. U I fazi Projekat je postigao postavljene ciljeve i značajno unaprijedio insitucionalno-organizacione, tehničko-informacione kao i kadrovske kapacitete centara za socijalni rad. U 2015. godini započela je realizacija II Fazekoja će trajati do kraja 2017. godine. Do kraja 2017. godine planirana je realizacija projekata koji će omogućiti lakši pristup tržištu rada licima sa invaliditetom i pripadnicima RA populacije, koji se odnose na obuku zaposlenih u Zavodu za zapošljavanje i centrima za socijalni rad, programe stručnog osposobljavanja, socijalne inkluzije i zapošljavanja lica sa invaliditetom.

Pored navedenog, razvoj usluga socijalne zaštite otkloniće prepreke u razvoju u ovoj oblasti, koja se odnosi na zaštitu djece, odraslih i starih lica sa invaliditetom, kao i drugih kategorija ugroženih lica. U narednom periodu, prioritet je razvoj usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou u skladu sa planovima lokalnih samouprava. **Druga faza projekta** “Integrirani informacioni sistem socijalnog staranja (IISSS), obuhvata sledeće komponente: monitoring i dalji razvoj Faze I; izgradnja informacionog sistema za ustanove socijalne i dječje zaštite; interoperabilnost; izgradnja kapaciteta (insitucionalni, tehnički, kadrovski). Rok za realizaciju Faze II je septembar 2017., a ukupna vrijednost Projekta je 935.000,00 eura. Sistem socijalne zaštite stvorio je preduslove za podsticanje socijalne uključenosti lica da aktivno učestvuju na tržištu rada i u društvu. Materijalna davanja iz socijalne zaštite obezbjeđuju licima egzistencijudo uključivanja u tržište rada. Realizuju se projekti za uključivanje u tržište rada, opismenjavanje i osposobljavanje teže zapošljivih lica. Na osnovu ugovora o uslugama obučavaće se zaposleni u Zavodu za zapošljavanje i centrima za socijalni rad u cilju podrške teže zapošljivim licima, prevashodno licima sa invaliditetom i pripadnicima RE populacije. Na osnovu ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava, pružiće se podrška projektima stručnog osposobljavanja, programima socijalne inkluzije i projektima zapošljavanja lica sa invaliditetom.

³⁴ Crna Gora nije imala specifičnih preporuka sa ministarskog sastanka maja 2015. godine u toj oblasti. O preporukama iz oblasti penzija i penzijskog sistema govoreno je u poglavlju 3.

Prioritet reforme u oblasti zdravstva ima za cilj podizanje kvaliteta zdravstvene zaštite i mogućnosti da građani na brži i lakši način ostvare zdravstvenu zaštitu, kao i da se kroz efikasnost ostvari značajna finansijska ušteda. Radi nadogradnje zdravstvenog sistema neophodan je nastavak reforme kroz mjeru permanentna edukacija medicinskog kadra na svim nivoima zdravstvene zaštite; sprovođenje mjere preraspodjele radnog vremena; racionalizaciju troškova na ime privremene spriječenosti za rad; uvođenje restriktivnije liste lijekova i uključivanje većeg broja generičkih lijekova; uvođenje izdvajanja određenog procenta iz koncesione naknade i naknade iz akciznih proizvoda za zdravstveni dio; redukciju bolničkih kapaciteta, njihovu prenamjenu koja će doprinijeti racionalnoj upotrebi bolničkih kapaciteta i efikasnijoj bolničkoj zaštiti; ustupanje tehničkih poslova specijalizovanim agencijama kroz privatno-javno partnerstvo; nastavak aktivnosti u pogledu standardizacije i akreditacije zdravstvenih ustanova; dalje razrađivanje i uspostavljanje jedinstvenog integralnog informacionog sistema; nastavak aktivnosti na uvođenjem plaćanja prema dijagnostičkim grupama DRG, kako bi se stavio akcenat na ostvarenje većeg nivoa konkurentnosti u zdravstvenom sistemu i unapređenje medicine rada u Crnoj Gori. U sistemu zdravstva Crne Gore razvijen je informacioni sistem zdravstva (ISZ), koji je centralizovan i koji obuhvata većinu ustanova (odnosno institucija) u sistemu javnog zdravstva u Crnoj Gori i to: 18 domova zdravlja, 7 opštih bolnica, 45 apoteka u okviru ZU Apoteke „Montefarm“, Zavod za hitnu medicinsku pomoć (sa 19 organizacionih jedinica po opštinama), Zavod za transfuziju krvi (sa 9 organizacionih jedinica po opštinama), Fond za zdravstveno osiguranje (sa 21 organizacionom jedinicom po opštinama), Institut za javno zdravlje, Agencija za lijekove i medicinska sredstva, kao i dio ustanova iz privatnog sektora koje imaju sklopljen ugovor sa Fondom o pružanju usluga osiguranicima Fonda i to: 173 stomatološke ordinacije, 110 privatnih apoteka.

Neophodna je nadogradnja sistema u smislu uvođenja naprednog - fleksibilnog sistema izvještavanja, izrade naprednih tehnologija i servisa za izvještavanje, što je važno sa aspekta poboljšanja konkurentnosti. Implementacijom Strategije će se prevazići slabosti postojeće računarske i komunikacione infrastrukture, i unaprijediti kvalitet podataka i sistem izvještavanja.

Strategija integralnog informacionog sistema zdravstva Crne Gore će biti normativni okvir za dalje unaprjeđenje i funkcionalno-informatičko povezivanje cjelokupnog zdravstvenog sistema Crne Gore. Realizacija strategije integralnog informacionog sistema zdravstva započela je u julu 2015. godine, a završetak je predviđen do 2018. godine, a za njeno finansiranje je potrebno 630 000 eura u 2016. godini i 520 000 eura u 2017. godini. Očekuje se da će unaprjeđenje informacionog sistema u oblasti zdravstva doprinijeti poboljšanju kvaliteta života građana, a važno je i za razvoj turističkog sektora, usljed povećanja kvaliteta zdravstvene zaštite turista i sl.

Kada je riječ o prioritetnim reformama u oblasti predškolskog obrazovanja i vaspitanja, sagledavajući broj djece po vaspitnim grupama i ograničenja površina prostora u kojem se izvodi vaspitno-obrazovni rad po vaspitno-obrazovnim programima, ukazano je na potrebu izgradnje objekata u Podgorici u naseljima Stari Aerodrom, Blok VI, Zagorič, kao i u Gradskoj opštini Tuzi, opštinama Bar, Pljevlja i Ulcinj. U navedenim opštinama potrebno je izvršiti i rekonstrukciju postojećih objekata. Prioritet Vlade Crne Gore, utvrđen u strateškim dokumentima, je povećanje obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem. Cilj je da do 2020. godine 95% djece uzrasta od 3 godine do polaska u osnovnu školu bude obuhvaćeno ranim vaspitanjem i obrazovanjem. Vlada Crne Gore je kroz kreditni aranžman sa Razvojnou bankom Savjeta Evrope, otpočela projekat izgradnje objekata u Pljevljima, Ulcinju, Baru i Podgorici (uključujući Gradsku opštinu Tuzi).

Identifikovanje prioritetnih reformskih mjera: Na osnovu prethodno navedenog, identifikovane reformske mjere u ovoj oblasti su:

Projekti koji će omogućiti teže zapošljivim licima lakši pristup tržištu rada, Izgradnja predškolskih ustanova radi povećanja obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem

Prioritetna reformska mjera br.18: Realizacija ugovora o uslugama i grant šema sa ciljem unaprjeđenja ljudskih resursa i povećanja zapošljivosti, kao i pristupa tržištu rada teže zapošljivim licima

Opis mjere: Reformska mjera sastoji se od dvije komponente koje se odnose na sprovođenje ugovora o uslugama i grant šema. Cilj prve komponente je realizacija dva ugovora o uslugama. Prvi ugovor o uslugama „Aktivne mjere tržišta rada za zapošljivost“ će, prije svega, pružiti podršku u obučavanju zaposlenih u Ministarstvu rada i socijalnog staranja i Zavodu za zapošljavanje Crne Gore (uključujući lokalne biroe rada) za izradu, ocjenu, upravljanje, praćenje i evaluaciju aktivnih mjera tržišta rada, kao i u pripremi projektnih ideja i razvijanju projekata na lokalnom nivou. Kroz ovaj ugovor će se, takođe, izvršiti analiza postojećeg stanja na tržištu rada u Crnoj Gori i potreba poslodavaca za kvalifikovanom radnom snagom, ali i analiza postojećih aktivnih politika i mjera tržišta rada u Crnoj Gori i podrška u razvoju novog seta aktivnih mjera. Konačno, pažnja će se usmjeriti i na razvoj novih metoda rada Zavoda za zapošljavanje sa poslodavcima i nezaposlenim licima kako bi se obezbjedila bolja usmjerenost (targetiranje) aktivnih mjera tržišta rada i osigurao dovoljan broj kvalitetno obučanih zaposlenih. Drugi ugovor o uslugama “Saradnja Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i centara za socijalni rad” će obuhvatiti analizu postojeće situacije u oblasti socijalne inkluzije, prvenstveno u lokalnim biroima rada i centrima za socijalni rad, uključujući analizu poslovnih mogućnosti i kapaciteta za aktivaciju i podršku najranjivijim grupama na tržištu rada, a predviđena je i realizacija niza zajedničkih obuka za biroe rada, centre za socijalni rad i predstavnike socijalnih partnera u pogledu uključivanja ranjivih grupa na tržište rada, kao i izrada detaljnog sporazuma o saradnji između Zavoda za zapošljavanje i centara za socijalni rad. Ovaj ugovor predviđa i sprovođenje informativne kampanje za najugroženije grupe (lica sa invaliditetom i pripadnike RE populacije) o novim i unaprijeđenim metodama rada Zavoda za zapošljavanje i centara za socijalni rad.

Cilj druge komponente ove reformske mjere je realizacija dvije grant šeme, odnosno realizacije ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava (tj. grantova). Prva grant šema će imati za cilj pružanje podrške projektima koji će kroz programe obrazovanja i osposobljavanja povećati zapošljivost nezaposlenih lica, sa posebnim fokusom na dugotrajno nezaposlene, mlade i žene, i odgovoriti na potrebe poslodavaca za radnom snagom. Dodjelom bespovratnih sredstava odabranim projektima planirano je da se obuči najmanje 1500 nezaposlenih lica, a zaposli 25% od ukupnog broja onih koji su učestvovali u projektu, odnosno obuci i stekle nova znanja i vještine. Druga grant šema će podržati projekte koji se odnose na profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, kao i projekte opismenjavanja, osposobljavanja za zanimanja koja su prihvatljiva na tržištu rada i projekte zapošljavanja pripadnika RE populacije.

Predviđena dinamika realizacije mjere: Pripremne aktivnosti u pogledu implementacije reformske mjere su sprovedene do kraja 2015. godine, dok je realizacija predviđena u godinama 2016. i 2017. sa detaljima datim u tabeli.

Finansijska konstrukcija i fiskalne implikacije: Za sprovođenje ove reformske mjere, predviđeno je 3.612.531,00 eura u periodu 2015 - 2017. U okviru tog iznosa, budžetsko kofinansiranje će iznositi 541.881,07 euradok je iznos nebudžetskog izvora finansiranja, konkretno IPA sredstava predviđen u visini 3.070.650,80 eura. Struktura finansiranja po godinama data je u tabeli br. 10 u aneksu..

Očekivani uticaj mjere na povećanje konkurentnosti zemlje: Uticaj mjere na ekonomski razvoj i konkurentnost Crne Gore, može se sagledati iz dva ugla. Prvo, kroz obuke zaposlenih u relevantnim

institucijama i evaluaciju postojećeg načina rada i sporovođenja politika, čime se jača institucionalni kapacitet i unapređuju politike. Drugo, kroz dodjelu bespovratnih sredstava direktno se ulaže u zapošljivost najranjivijih kategorija i razvoj ljudskih resursa uopšte, čime se izlazi u susret promjenama na tržištu rada koje u krajnjem vode ka povećanju nivoa produktivnosti. Takođe, očekuje se da će implementacija mjere dovesti dopovećanja učešća „ranjivih“ kategorijalica na tržištu rada, što se dalje reflektuje u povećanju proizvodnje roba i usluga, kao i konkurentnosti u cjelini.

Prioritetna mjera 19: Izgradnja predškolskih ustanova radi povećanja obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem

Opis: Da bi se, kroz povećanje obuhvata, svoj djeci predškolskog uzrasta u Crnoj Gori osigurao razvoj svih njihovih potencijala uključivanjem u predškolsko vaspitanje i obrazovanje, potrebno je, pored ostalog, izgraditi nove i rekonstruisati postojeće objekte za boravak djece.

Realizacija mjere biće ostvarena kroz Projekat "Izgradnja 7 novih predškolskih ustanova i renoviranje postojeće predškolske infrastrukture" koji se finansira iz kredita Banke za razvoj Savjeta Evrope -CEB-a. Projektom je planirana izgradnja četiri objekta i to u naseljima u opštini Podgorica: Stari Aerodrom, Zagorič, Blok VI i Gradskoj opštini Tuzi i po jedan objekat u opštinama Pljevlja, Bar i Ulcinj. U opštinama Podgorica, Pljevlja i Ulcinj planirana je i rekonstrukcija postojećih objekata.

Dinamika realizacije: Izgradnja predškolskih objekata (dječjih vrtića) u naseljima Stari Aerodrom i Zagorič u Podgorici treba da počne u I kvartalu 2016. godine i završi se u istom kvartalu. Izgradnja objekata u naseljima Stari Aerodrom i Zagorič u Podgorici i u Baru treba da počne u I kvartalu 2016. godine. Izgradnja objekata u naselju Blok VI u Podgorici i Pljevljima treba da počne u II kvartalu 2017. godine. Izgradnja objekata u Tuzima i Ulcinju treba da počne u I kvartalu 2017. godine. Rok završetka svih objekata je dvanaest mjeseci od početka radova. U 2017. godini vršiće se rekonstrukcija postojećih objekata u ovim opštinama.

Fiskalne implikacije: Okvirnim ugovorom o kreditu u visini 10.000.000,00 eura (bez PDV-a), koji su potpisale Država Crna Gora i Banka za razvoj Savjeta Evrope (CEB), 6. januara 2014. godine, obezbijedena su sredstva za finansiranje izgradnje sedam predškolskih ustanova i renoviranje dijela postojećih objekata na teritoriji Crne Gore. Porez na dodatu vrijednost (PDV) u ukupnom iznosu od 225.000,00 eura obezbjeđuje se iz Budžeta. Ukupna sredstva za realizaciju mjere u 2016. godini iznose 4,89 miliona eura, od čega 4,8 miliona eura iz kredita CEB-a, a 91.200 eura iz budžeta države.

Uticaj mjere na konkurentnost: Uključenost djece u predškolsko vaspitanje i obrazovanje ima presudan uticaj na razvoj sposobnosti djece, sveukupan rast, formiranje ličnosti, kao i na socio-ekonomske efekte na društvo u cjelini. Ulaganje u rano učenje ima znatno veći efekat od kasnijih investicija u životu. OECD, koji sprovodi Pisa istraživanja, sugerise da je pohađanje predškolskog obrazovanja povezano sa kasnijim uspjehom učenika. Učenici koji su pohađali predškolsko obrazovanje duže od jedne godine bili su u prosjeku bolji od učenika koji ga nijesu pohađali. Razlika je iznosila 54 poena što odgovara jednoj i po godini formalnog obrazovanja.

4.3 Sažet pregled reformskih prioriteta

U ovom potpoglavlju su kratko prikazane prioritetne reformske mjere, kao odgovor na smanjenje ili eliminisanje dijagnostifikovanih prepreka konkurentnosti i rastu kroz deset reformskih područja definisanih u Smejnica EK. Takođe, prioritetne reformske mjere su predložene i na bazi sugestija iz EU dokumenata na način kako je prikazano u narednoj tabeli.

U ovom potpoglavlju su kratko prikazane prioritetne reformske mjere, kao odgovor na smanjenje ili eliminisanje dijagnostifikovanih prepreka konkurentnosti i rastu kroz deset reformskih područja definisanih u Smejnicama EK. Takođe, prioritetne reformske mjere su predložene na bazi sugestija iz EU dokumenata na način kako je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 20. Prikaz implementacije preporuka ili dijela preporuka EU u okviru prioriternih reformskih mjera Crne Gore

Naziv prioritetne reformske mjere u PER-u 2016-2018 u okviru reformske oblasti	Specifične preporuke EU sa ministarskog sastanka iz maja 2015.
<p>Oblast 1: Upravljanje javnim finansijama Prioritetna reformska mjera br. 1: Implementacija sistema elektronskih javnih nabavki</p>	
<p>Oblast 2: Infrastruktura</p>	
<p>Podoblast 2.1: Saobraćaj Prioritetna reformska mjera br. 2: Usklađivanje Strategije razvoja saobraćaja, sa regionalnom agendom Prioritetna reformska mjera br. 3: Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare Prioritetna mjera br.4: Modernizacija željezničke mreže</p>	<p>Preporuka br. 6: Da osnaži strategiju razvoja saobraćaja, obezbjeđujući usklađivanje sa regionalnom agendom na polju povezivanja, sa posebnim naglaskom na ključne investicione prioritete (ključna mreža), i da uspostavi kredibilan mehanizam planiranja i finansiranja u vidu jedinstvenog sektorskog plana aktivnosti.</p>
<p>Podoblast 2.2. Energetika Prioritetna reformska mjera br. 5: Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom</p>	
<p>Podoblast 2.3 Komunalna infrastruktura Prioritetna reformska mjera br.6: Unaprjeđenje komunalne infrastrukture</p>	
<p>Oblast 3: Razvoj privrednih sektora</p>	
<p>Podoblast 3.1: Razvoj poljoprivrednog sektora Prioritetna reformska mjera br. 7: Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete u cilju dostizanja standarda bezbjednosti hrane</p>	<p>Preporuka br. 8: Da ostvaruje dalji napredak u sveobuhvatnom i strateškom pristupu oblasti bezbjednosti hrane i sanitarnih i fitosanitarnih standarda EU kako bi dobila akreditaciju za izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u EU. Napori u ovom pravcu treba da počnu od onih proizvoda gdje su pripreme odmakle i gdje Crna Gora vidi najveći izvozni potencijal.</p>
<p>Podoblast 3.2: Razvoj industrijskog sektora Prioritetna reformska mjera br 8.:Podsticanje investicija uindustrijskom sektoru sa naglaskom na prerađivačku industriju</p>	
<p>Podoblast 3.3: Razvoj uslužnog sektora Prioritetna reformska mjera br.9: Unaprjeđenje turističke ponude na Sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima</p>	<p>Preporuka br. 3: Da sprovede planirani program dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja (tzv. „Podgorički pristup“) kako bi se pristupilo problemu visokog opterećenja bankarskih bilansa nekvalitetnim kreditima iz perspektive protočnosti. Da bi se riješilo pitanje zaostalih nekvalitetnih kredita, da unaprijedi rokove i efikasnost u izvršenju ugovora. Da uvede djelotvoran nadzor nad faktoring kompanijama kako bi se unaprijedila transparentnost finansijskog sistema.</p>
<p>Oblast 4: Poslovni ambijent, korporativno upravljanje i smanjenje neformalne ekonomije Prioritetna mjera br. 10: Implementacija preporuka „Giljotine“ propisa Prioritetna mjera br. 11: Unaprjeđenje procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja Prioritetna reformska mjera br. 12: Postupanje katastarsa u skladu sa rokovima predviđenim Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti Prioritetna reformska mjera br.13:Uvođenje elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa Prioritetna reformska mjera br.14: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća</p>	<p>Preporuka br. 7: „Da dalje unaprjeđuje poslovni ambijent tako što će obezbijediti blagovremenu primjenu projekta tzv. „giljotine propisa“ (pojednostavljiivanja), jačajući funkcionisanje principa „jednog šaltera“ na opštinskom nivou za izdavanje građevinskih dozvola i kvalitet katastra zemljišta.“ Preporuka br. 3: Da sprovede planirani program dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja (tzv. „Podgorički pristup“) kako bi se pristupilo problemu visokog opterećenja bankarskih bilansa nekvalitetnim kreditima iz perspektive protočnosti. Da bi se riješilo pitanje zaostalih nekvalitetnih kredita, da unaprijedi rokove i efikasnost u izvršenju ugovora. Da uvede djelotvoran nadzor nad faktoring kompanijama kako bi se unaprijedila transparentnost finansijskog sistema.</p>
<p>Oblast 5: Apsorpcija tehnologije i inovacije Prioritetna reformska mjera br. 15: Izgradnja Inovaciono-</p>	

preduzetničkog centra "Tehnopolis" u Nikšiću

Oblast 6: Trgovinske integracije

Prioritetna reformaska mjera br. 16: Povećanje konkurentnosti privrednih društava kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta

Preporuka br. 8: „Da ostvaruje dalji napredak u sveobuhvatnom i strateškom pristupu oblasti bezbjednosti hrane i sanitarnih i fitosanitarnih standarda EU kako bi dobila akreditaciju za izvoz poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u EU. Napori u ovom pravcu treba da počnu od onih proizvoda gdje su pripreme odmakle i gdje Crna Gora vidi najveći izvozni potencijal“.

Oblast 7: Zapošljavanje i tržište rada

Prioritetna reformaska mjera br. 17: Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada

Preporuka 4: „Da dopuni i izmijeni radno zakonodavstvo kako bi se uvela dalja fleksibilnost tržišta. Da pojača sankcije koje će obeshrabrili neprijavljeni rad. Da poboljša usmjeravanje aktivnih politika za radnike koji su u riziku da ostanu bez posla i da osnaži učešće na tržištu rada kada je riječ o starijoj populaciji“.

Oblast 8: Podsticanje socijalne uključenosti, borba protiv siromaštva i promovisanje jednakih šansi

Prioritetna reformaska mjera br.18:Realizacija ugovora o uslugama i grant šema sa ciljem unaprjeđenja ljudskih resursa i povećanja zapošljivosti, kao i pristupa tržištu rada teže zapošljivim licima

Prioritetna mjera br.19: Izgradnja predškolskih ustanova radi povećanja obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem

Preporuka br. 5: Da aktivno nastavi obrazovnu reformu u cilju boljeg usklađivanja obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada i jačanja saradnje između obrazovanja i privrede.

5 FISKALNE IMPLIKACIJE PRIORITETNIH STRUKTURNIH REFORMI

U tabeli 16 dat je pregled kvantifikovanih fiskalnih efekata 19 strukturnih reformi, koje su detaljno predstavljene u potpoglavlju 4. U skladu sa smjericama EK, u ovom potpoglavlju su prikazani ukupni direktni efekti realizacije prioritetnih strukturnih reformi na budžetske prihode i rashode u 2016. godini, kao i okvirna procjena tih efekata u spovođenju mjera u 2017. i 2018. godini. Što se budžetskih rashoda tiče, sama realizacija pojedinih strukturnih reformi je praćena određenim povećanjem rashoda, usljed pripreme i implementacije pojedinačne reforme. Povećanje budžetskih rashoda prouzrukovano strukturnom reformom/mjerom u tabeli 10 aneksa je za svaku prioritetnu reformsku mjeru označeno sa znakom minus (-), a ako pak reforma uzrokuje rast prihoda, onda je to označeno znakom plus (+).

Polazeći od tabele br.10 u aneksu koja sadrži direktne fiskalne implikacije svake od 19 prioritetnih strukturnih reformi, u narednoj tabeli (u okviru ovog poglavlja) dat je sumarni prikaz direktnih efekata svih 19 prioritetnih reformskih mjera na budžetske rashode i prihode. Navedena tabela sadrži podatke o ukupnom nebudžetskom finansiranju svih prioritetnih reformskih mjera tj. finansiranju iz kredita, EU fondova itd.

Kao što se i vidi iz naredne tabele, za 2016. godinu se procjenjuje da će neto fiskalni efekat predviđenih prioritetnih reformskih mjera iznositi -62,36 miliona eura. Daleko najznačajnije povećanje bužetskih izdataka iz oblasti strukturnih reformi biće troškovi izgradnje prioritetne dionice autoputa Smokovac – Mateševo, a relativno značajna stavka je i povećanje izdataka iz oblasti realizacije novih mjera ekonomske politike u oblasti sektorskih politika, zapošljavanja i socijalne inkluzije.

Strukturne reforme/mjere imaju uticaj i na prihodnu stranu budžeta i to najčešće u vidu povećanja prihoda, kao na primjer u slučaju uvođenja elektronske fiskalizacije u cilju suzbijanja neformalne ekonomije. Povećanje budžetskih prihoda prouzrukovano strukturnom reformom/mjerom u tabeli je označeno sa znakom plus (+). Obzirom da će povećanje budžetskih rashoda bitno prevazići povećanje prihoda, razumljivo je da će Crna Gora bilježiti neto negativne efekte strukturnih reformi na budžet. Taj negativni neto efekat se procjenjuje na -62,36 mil. eura u 2016. godini, -42,5 miliona eura u 2017. i -9,3 miliona eura u 2018. godini. I na kraju, treba istaći da su uzeti u obzir samo direktni fiskalni efekti, dok indirektni efekti, tj. oni koji se odražavaju kroz uticaj povećanja/sniženja privredne aktivnosti na pojedine fiskalne kategorije, ovdje nijesu obuhvaćeni.

Pored direktnog uticaja prioritetnih reformskih mjera na prihode i rashode budžeta, ukupno nebudžetsko finansiranje mjera u 2016. iznosi 370,39 miliona eura od čega se 17,07 miliona eura odnosi na IPA fondove, a ostalo na kredite. Indikativna procjena nebudžetskog finansiranja prioritetnih strukturnih reformi u 2017. i 2018. iznosi oko 223,04 miliona eura i 85,52 miliona eura respektivno.

Ukoliko bii finansiranje iz kredita posmatrali kroz direktni budžetski uticaj, budući da se krediti evidentiraju kao diobudžeta, onda bi neto direktan uticaj strukturnih reformi na budžet bio -415,7 miliona eura.

Tabela 21. Sumarne fiskalne implikacije 19 proritetnih reformskih mjera predviđenih u poglavlju 4 za 2016-2018

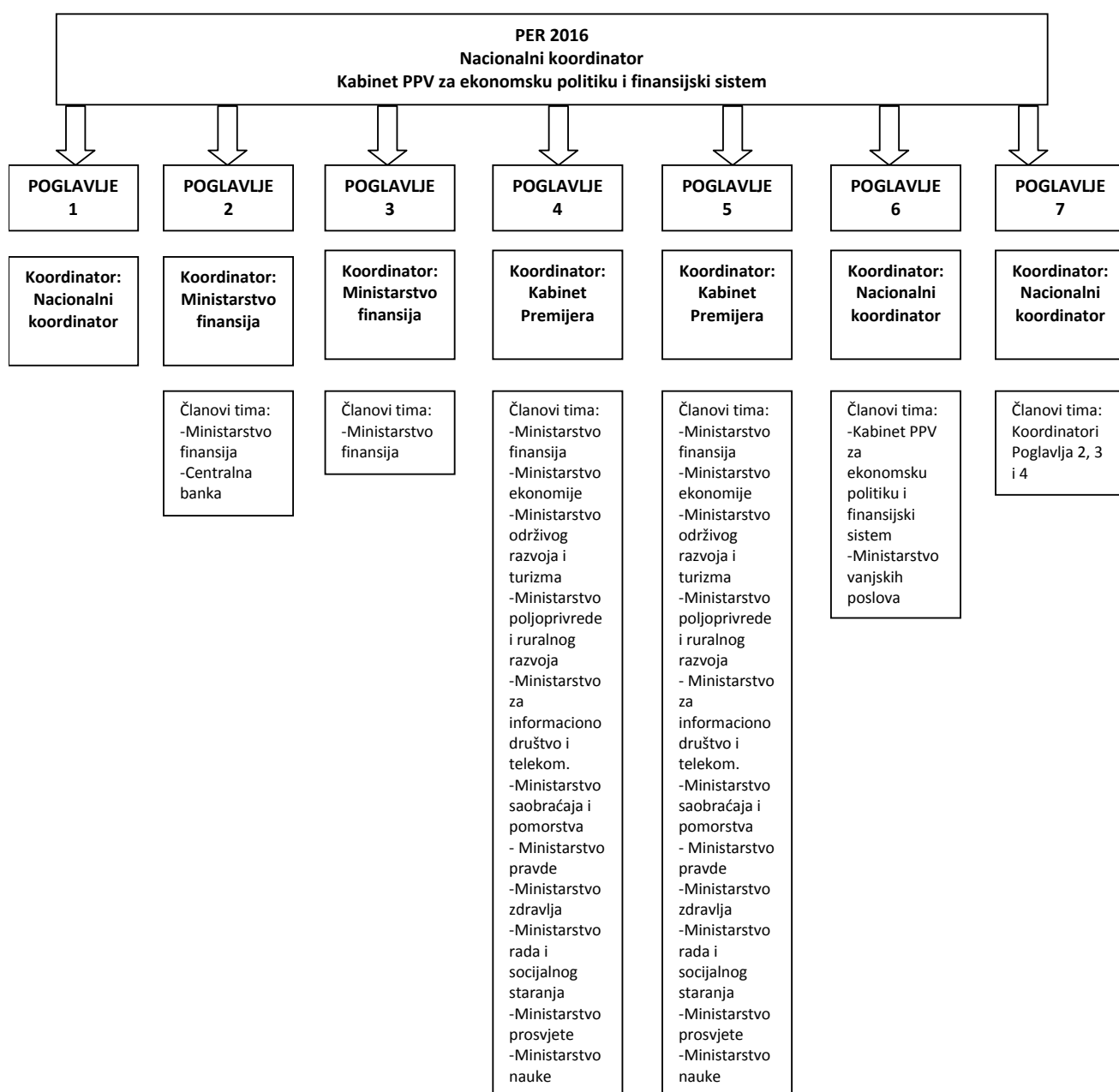
	2015.	2016.	2017.	2018.
B. Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)		-62.359.580,6	-42.506.627,9 ³⁵	-9.294.750
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)		/	/	+11.000.000
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)		-62.359.580,6	-42.506.627,9	-20.294.750
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje ³⁶ (u €)		370.388.477	223.037.283	85.522.250
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)		17.706.477	14,804.783	6.066.000

³⁵ Procjenom fiskalnih implikacija nijesu obuhvaćene sve proritetne reformske mjere koje će se realizovati u 2017. i 2018. godini, te se podatak o ukupnom uticaju na budžetske prihode i rashode može smatrati minimalnim uticajem

³⁶ Krediti, IPA fondovi

6 INSTITUCIONALNA PITANJA I UKLJUČENOST ZAINTERESOVANIH STRANA

Proces pripreme Programa ekonomskih reformi u Crnoj Gori započinje donošenjem Odluke o formiranju tima za pripremu Programa ekonomskih reformi za tekuću godinu od strane Vlade. Na taj način je Vlada donijela Odluku kojom je formiran Radni tim za pripremu PER-a 2016. Nacionalna koordinacija PER-a, koordinacija poglavlja i institucije čiji su predstavnici učestvovali u pripremi PER-a 2016 su prikazani na sljedećoj šemi:

Potreba za javnom raspravom je proizišla ne samo iz obaveze koju je Smjernicama zahtijevala Evropska Komisija, već i zbog konsenzusa Vladinih tijela da kvalitet dokumenta umnogome zavisi od doprinosa na konačni tekst svih zainteresovanih strana.

Prvo predstavljanje PER-a 2016 javnosti bilo je 13. decembra 2015. godine u okviru redovnog godišnjeg sastanka visokih zvaničnika Vlade sa privrednicima u organizaciji Privredne Komore Crne Gore. Potpredsjednik Vlade za ekonomsku politiku i finansijski sistem predstavio je ciljeve, fokus i instrumente ekonomske politike za period 2016-2018, značaj strukturnih reformi u težnji za povećanjem konkrentnosti crnogorske ekonomije i projekcije osnovnih makroekonomskih indikatora.

Završetkom prve verzije dokumenta PER 2016 je bio dostupan javnosti na web site-u Vlade za komentare i sugestije u periodu od 18-24. decembra. Kao produkt elektronskog predstavljanja PER-a, nije proizišao nijedan komentar ili sugestija.

U okviru javne rasprave organizovan je Okrugli sto na temu „PER 2016“ na kome su koncept i detaljne izvode dokumenta dali Nacionalni koordinator i koordinatori poglavlja 2, 3 i 4. Da uzmu učešće na Okruglom stolu, direktnim slanjem email pozivnice sa označenim linkom za dokument u cjelosti, pozvani su predstavnici:

- Skupštine (Odbor za ekonomiju, finansije i budžet)
- Centralne banke Crne Gore
- Lokalnih samouprava (Zajednica opština)
- Državne revizorske institucije
- MONSTAT-a
- Sindikalnih organizacija (Udruženje slobodnih sindikata)
- Poslovnih udruženja (Privredna komora Crne Gore, Unija poslodavaca, Montenegro Business Alliance)
- Civilnog sektora (MANS, Institut Alternativa, Institut za strateške studije i projekcije)
- UNDP-a
- Kancelarije Svjetske banke u Podgorici
- Udruženja bankara
- Delegacija EU u Crnoj Gori

Kao rezultat diskusije i prezentovanja PER-a, proizišli su komentari od strane predstavnika Privredne komore Crne Gore koji su se odnosili na podršku strukturnim reformama i mjerama koje su na liniji unapredjenja poslovnog okruženja.

Predstavnik Unije slobodnih sindikata je dao komentar na isključivanje mjera za fleksibilno tržište rada i njihovo usmjeravanje u pravcu fleksigurnosti.

Nakon javne rasprave, PER 2016 je predstavljen i diskutovan dva putana Vladinim komisijama i jednom na sjednici Vlade Crne Gore, nakon čega ga je Vlada donijela 21. januara 2016. godine. Izmjene u dokumentu na zahtjev Evropske komisije (dodata Table u Prilogu 1) je Vlada donijela kroz izmjenu zaključaka 11. februara 2016. godine.

Uz napor Radnog tima da uključi kako skupštinske organe, lokalnu samoupravu, civilni sektor, tako i sva relevantna udruženja i međunarodne institucije, rezultat javnog diskutovanja dokumenta je odrazio podršku sveobuhvatnosti i konzistentnosti PER-a 2016, odnosno nepostojanje osnove za kritički pristup sadržine najvažnijeg ekonomskog dokumenta u zemlji.

7 SUMARNI PODACI

Table 1a: Macroeconomic prospects

Percentages unless otherwise indicated	ESA Code	Year 2014	Year 2014	Year 2015	Year 2016	Year 2017	Year 2018
		Level(bn EUR)	Rate of change				
1. Real GDP at market prices	B1*g	3,316	1,8	4,3	4,1	4,0	3,0
2. Current GDP at market prices	B1*g	3,363	2,8	5,9	5,7	6,1	5,1
Components of real GDP							
3. Private consumption expenditure	P3	2,674	2,9	2,7	1,5	2,3	1,8
4. Government consumption expenditure	P3	0,680	1,4	0,0	1,0	1,5	1,5
5. Gross fixed capital formation	P51	0,696	-2,5	13,6	18,8	5,3	-1,6
6. Changes in inventories and net acquisition of valuables (% of GDP)	P52+P53	:	:	-100,0	:	:	:
7. Exports of goods and services	P6	1,371	-0,7	7,5	1,3	3,4	0,9
8. Imports of goods and services	P7	2,099	1,6	3,7	2,8	1,1	-2,5
Contribution to real GDP growth							
9. Final domestic demand		4,0	2,1	4,7	5,3	3,3	1,2
10. Change in inventories and net acquisition of valuables	P52+P53	:	1,0	:	:	:	:
11. External balance of goods/services	B11	-0,7	-1,3	0,8	-1,2	0,7	1,8

Table 1b:Price developments

Percentage changes, annual averages	ESA Code	Year	Year	Year	Year	Year
		2014	2015	2016	2017	2018
1. GDP deflator		0,2	1,5	1,5	2,0	2,0
2. Private consumption deflator		-1,0	1,5	1,5	2,0	2,0
3. HICP		-6,4	:	:	:	:
4. National CPI change		-3,3	4,6	0,0	0,5	0,0
5. Public consumption deflator		0,9	1,5	1,5	2,0	2,0
6. Investment deflator		-0,6	1,5	1,5	2,0	2,0
7. Export price deflator (goods & services)		0,6	1,5	1,5	2,0	2,0
8. Import price deflator (goods & services)		-1,1	1,5	1,5	2,0	2,0

Table 1c:Labour markets developments

	ESA Code	Year	Year	Year	Year	Year	Year
		2014	2014	2015	2016	2017	2018
		Level	Level/Rate of change				
1. Population (thousands)			622,3	623,1	623,9	624,8	625,6
2. Population (growth rate in %)			0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
3. Working-age population (persons)[1]			:	:	:	:	:
4. Participation rate			:	:	:	:	:
5. Employment, persons [2]			209,5	212,0	213,9	215,7	216,7
6. Employment, hours worked[3]			:	:	:	:	:
7. Employment (growth rate in %)			1,2	1,2	0,9	0,8	0,5
8. Public sector employment (persons)			:	:	:	:	:
9. Public sector employment (growth in %)			:	:	:	:	:
10. Unemployment rate [4]			:	:	:	:	:
11. Labour productivity, persons[5]		16,3	0,1	4,0	3,2	3,2	2,5
12. Labour productivity, hours worked[6]			:	:	:	:	:
13. Compensation of employees	D1	2,0	0,8	1,5	2,9	2,8	2,5

Table 1d: Sectoral balances

Percentages of GDP	ESA code	Year	Year	Year	Year	Year
		2014	2015	2016	2017	2018
1. Net lending/borrowing vis-à-vis the rest of the world	B.9	:	:	:	:	:
<i>of which:</i>						
- Balance of goods and services		-20,7	-20,4	-19,1	-18,1	-17,1
- Balance of primary incomes and transfers		20,7	20,4	19,1	18,1	17,1
- Capital account		:	:	:	:	:
2. Net lending/borrowing of the private sector	B.9/ EDP B.9	:	:	:	:	:
3. Net lending/borrowing of general government		:	:	:	:	:
4. Statistical discrepancy		:	:	:	:	:

Table 1e: GDP, investment and gross value added

	ESA Code	Year	Year	Year	Year	Year
		2014	2015	2016	2017	2018
GDP and investment						
GDP level at current market prices (in domestic currency)	B1g	3,4	3,7	3,9	4,1	4,3
Investment ratio (% of GDP)		19,2	20,7	23,6	23,9	22,9
Growth of Gross Value Added, percentage changes at constant prices						
1. Agriculture		3,9	4,4	4,0	3,5	3,5
2. Industry (excluding construction)		3,6	1,1	4,8	3,4	2,0
3. Construction		-21,2	7,1	22,0	17,0	2,0
4. Services		1,6	4,9	3,2	3,3	3,2

Table 1f: External sector developments

Billion Euro unless otherwise indicated		Year 2014	Year 2015	Year 2016	Year 2017	Year 2018
1. Current account balance(% of GDP)	% of GDP	-17,8	-18,8	-19,1	-17,1	-15,1
2. Export of goods	Bn NCU or EUR	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
3. Import of goods	Bn NCU or EUR	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9
4. Trade balance	Bn NCU or EUR	-1,3	-1,5	-1,5	-1,5	-1,5
5. Export of services	Bn NCU or EUR	1,0	1,2	1,2	1,3	1,3
6. Import of services	Bn NCU or EUR	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4
7. Service balance	Bn NCU or EUR	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9
8. Net interest payments from abroad	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
9. Other net factor income from abroad	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
10. Current transfers	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
11. <i>Of which</i> from EU	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
12. Current account balance	Bn NCU or EUR	-0,6	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7
13. Capital and financial account	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
14. Foreign direct investment	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
15. Foreign reserves	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
16. Foreign debt	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
17. <i>Of which</i> : public	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
18. <i>O/w</i> : foreign currency denominated	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
19. <i>O/w</i> : repayments due	Bn NCU or EUR	:	:	:	:	:
20. Exchange rate vis-à-vis EUR (end-year)	NCU/EUR	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
21. Exchange rate vis-à-vis EUR (annual average)	NCU/EUR	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

Table 1g: Sustainability indicators

	Dimension	Year 2011	Year 2012	Year 2013	Year 2014	Year 2015
1. Current Account Balance	% of GDP	-17,7	-18,4	-19,2	-17,8	-18,8
2. Net International Investment Position	% of GDP	:	:	:	:	:
3. Export market shares	%, yoy	:	:	:	:	:
4. Real Effective Exchange Rate [1]	%, yoy	3,1	3,2	1,2	3,7	2,0
5. Nominal Unit Labour Costs	%, yoy	-5,2	4,9	-1,1	0,1	-4,1
6. Private sector credit flow	% of GDP	:	:	:	:	:
7. Private sector debt	% of GDP	:	:	:	:	:
8. General Government Debt	% of GDP	:	:	:	:	:

Table 2b: General government budgetary prospects

MONTENEGRO

	ESA code	Year	Year	Year	Year	Year
		2014	2015	2016	2017	2018
bn NCU						
Net lending (B9) by sub-sectors						
1. General government	S13	-107.5	-239.7	-235.3	-251.0	-120.8
2. Central government	S1311	1460.8	1618.6	1732.4	1755.8	1660.8
3. State government	S1312	:	:	:	:	:
4. Local government	S1313	196.5	153.5	160.4	164.7	168.0
5. Social security funds	S1314	:	:	:	:	:
General government (S13)						
6. Total revenue	TR	1549.8	1,532.4	1,657.5	1,669.5	1,708.0
7. Total expenditure[1]	TE	1,657.3	1,772.1	1,892.8	1,920.5	1,828.8
8. Net borrowing/lending	EDP.B9	-107.5	-239.7	-235.3	-251.0	-120.8
9. Interest expenditure	EDP.D41 incl. FISIM	78.9	81.9	80.6	100.7	100.9
10. Primary balance[2]		-28.6	-157.8	-154.7	-150.3	-20.0
11. One-off and other temporary measures [3]		:	:	:	:	:
Components of revenues						
12. Total taxes(12 = 12a+12b+12c)		873.0	842.0	888.8	930.1	956.8
12a. Taxes on production and imports	D2	676.3	654.2	694.2	728.1	749.5
12b. Current taxes on income and wealth	D5	181.8	171.8	178.3	185.4	190.3
12c. Capital taxes	D91	14.9	16.0	16.3	16.6	17.0
13. Social contributions	D61	444.3	455.4	483.2	489.1	501.4
14. Property income	D4	71.1	72.0	73.9	74.9	76.4
15. Other (15 = 16-(12+13+14)) [4]		161.4	163.0	211.6	175.4	173.4
16 = 6. Total revenue	TR	1549.8	1532.4	1657.5	1669.5	1708.0
p.m.: Tax burden (D2+D5+D61+D91-D995) [5]		1,317.3	1,297.4	1,372.0	1,419.2	1,458.2
Selected components of expenditures						
16. Collective consumption	P32	:	:	:	:	:
17. Total social transfers	D62 + D63	492.8	499.8	534.4	544.9	560.3
17a. Social transfers in kind	P31 = D63	:	:	:	:	:
17b. Social transfers other than in kind	D62	492.8	499.8	534.4	544.9	560.3
18 = 9. Interest expenditure (incl. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	78.9	81.9	80.6	100.7	100.9
19. Subsidies	D3	18.8	22.0	21.0	21.5	21.5
20. Gross fixed capital formation	P51	183.4	306.0	420.0	417.1	304.6
21. Other (21 = 22-(16+17+18+19+20) [6]		883.4	862.4	836.8	836.3	841.5
22. Total expenditures	TE [1]	1657.3	1772.1	1892.8	1920.5	1828.8
p.m.compensation of employees	D1	:	:	:	:	:

Table 5: Cyclical developments

% of GDP	ESA Code	Year 2014	Year 2015	Year 2016	Year 2017	Year 2018
1.Real GDP growth (% , yoy)	B1g	1,8	4,3	4,1	4,0	3,0
2.Net lending of general government	EDP.B.9	:	:	:	:	:
3.Interest expenditure	EDP.D.41	:	:	:	:	:
4. One-off and other temporary measures [1]		:	:	:	:	:
5. Potential GDP growth (% , yoy)		:	2,2	3,1	3,2	3,2
Contributions:						
- labour		:	:	:	:	:
- capital		:	:	:	:	:
- total factor productivity		:	:	:	:	:
6. Output gap		:	-1,5	-0,4	0,5	1,2
7. Cyclical budgetary component		:	2,0	-5,3	-4,9	-5,4
8. Cyclically-adjusted balance (2-7)		:				
9. Cyclically-adjusted primary balance (8+3)		:	:	:	:	:
10. Structural balance (8-4)		:	:	:	:	:

Table 6: Divergence from previous programme

	Year 2014	Year 2015	Year 2016	Year 2017	Year 2018
1. GDP growth (% , yoy)					
Previous programme	2,0	3,5	3,8	4,0	4,0
Latest update	1,8	4,3	4,1	4,0	3,0
Difference (percentage points)	-0,2	0,8	0,3	0,0	-1,0
2. General government net lending(% of GDP)					
Previous programme	:	:	:	:	:
Latest update	:	:	:	:	:
Difference	:	:	:	:	:
3. General government gross debt (% of GDP)					
Previous programme	:	:	:	:	:
Latest update	:	:	:	:	:
Difference	:	:	:	:	:

Table 8: Basic assumptions on the external economic environment [1]

	Dimension	Year 2014	Year 2015	Year 2016	Year 2017	Year 2018
Short-term interest rate	Annual average	0,3	0	-0,2	-0,2	:
Long-term interest rate	Annual average	1,6	0,5	0,7	0,9	:
USD/EUR exchange rate	Annual average	1,33	1,12	1,12	1,12	1,16
Nominal effective exchange rate	Annual average	98,4	101,5	101,8	102,3	:
Exchange rate vis-à-vis the EUR	Annual average	1	1	1	1	1
Global GDP growth, excluding EU	Annual average	3,7	3,3	3,9	4,2	:
EU GDP growth	Annual average	1,4	1,9	2	2,1	:
Growth of relevant foreign markets	Annual average	-0,5	-0,3	0,7	1,7	:
World import volumes, excluding EU	Annual average	2,9	1	3,6	4,8	:
Oil prices (Brent, USD/barrel)	Annual average	99,7	54,8	54,2	58,8	:

Tabela 10: Matrica preuzetih obaveza u okviru politike³⁷

Opis politike	2015.	2016.	2017.	2018.
<i>Prioritetna reformskamjera br. 1: Implementacija sistema elektronskih javnih nabavki</i>				
A.Trajanje reforme*	x	X	X	x
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-57.000	-60.000	-100.000	-65.000
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	-57.000	-60.000	-100.000	-65.000
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)			909.000	591.000
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)			909.000	591.000
<i>Prioritetna reformskamjera br. 2: Usklađivanje Strategije saobraćaja sa regionalnom Agendom</i>				
A.Trajanje reforme*				
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)				
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		300.000		
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 3: Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare</i>				
A.Trajanje reforme*	X	X	x	x
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-36.000.000,00	-43.542.000,00	-42.080.750,00	-20.210.750,00
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)	U posmatranom periodu, koji je period realizacije Projekta, posmatrana mjera ne može imati direktan uticaj na budžetski prihod. Taj uticaj se ostvaruje u periodu eksploatacije nakon realizacije.			
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	-36.000.000,00	-43.542.000,00	-42.080.750,00	-20.210.750,00

³⁷Molimo da koristite Tabelu 1 da unesete direktan uticaj na budžet svake mjere koja je sadržana u II dijelu PER u €.

B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	170.000.000,00	204.000.000,00	201.386.300,00	77.456.250,0
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna mjera br.4: Modernizacija željezničke mreže –dionica Bar - Vrbnica pruge Bar-Beograd³⁸</i>				
A.Trajanje reforme*	X	X	X	x
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)				
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		14.100.500,00	15.244.700,00	9.275.000,00
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)		6.258.500,00	8.398.500,00	5.475.000,00
<i>Prioritetna reformska mjera br.5: Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom³⁹</i>				
A.Trajanje reforme*	X	X	X	
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)				
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	-40.000.000 (garancija)			
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	25.000.000			
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)	25.000.000			
<i>Prioritetna reformska mjera br. 6: Izgradnja komunalne infrastrukture na Crnogorskom primorju i Prijestonici Cetinje</i>				
Izgradnja kanalizacione mreže u Prijestonici Cetinje				
A.Trajanje reforme*	x	x		

³⁸Ukupno ugovorena vrijednost (ili vrijednost koja tek treba da se ugovori) za realizaciju svih projekata u okviru ove prioritetne reformske mjere u periodu 2015-2018 je 47,016 miliona eura od čega se 38,62 miliona eura odnosi na period 2016-2018.

³⁹Svi krediti za ovaj projekat su obezbijedjeni u 2013. godine, 60 mil EBRD i 25 mil KfW. Za cjelokupan iznos oba kredita predviđeno je izdavanje državne garancije I to: u 2013 – 25 mil, 2014-20mil, 2015-40mil. Jedino sto je ostalo za 2015 godinu je garancija od 40 miliona eura. Jedino opterećenje koje se javlja u toj godini je bas ta garancija u iznosu od 40 miliona eura. Osim toga, u posmatranom vremenskom period moze se prikazati jedino očekivani grant od 25 mil od WBIF-a.Nikakvi drugi izvori finansiranja se za ovaj period ne mogu prikazati.

B. Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)		-2.332.000		
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)		-2.332.000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		6.010.000		
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)		340.000 (271.000 eura IPA 2011, 69.000 eura IPF MW)		
<i>Prioritetna reformska mjera br. 7: Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete u cilju dostizanja standarda bezbjednosti hrane</i>				
A.Trajanje reforme*	X	X	X	X
B. Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-	-5.900.0000	-	-
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)	-	-	-	-
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)		-5.900.000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		8.500.000		
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)		8.500.000		
<i>Prioritetna reformska mjera br. 8: Podsticanje investicija u industrijskom sektoru sa naglaskom na prerađivačku industriju</i>				
A.Trajanje reforme*	x	x	X	x
B. Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)		-620.000		
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)		-620.000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformska mjera br.9: Unaprijeđenje turističke ponude na sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima</i>				
A.Trajanje reforme*	X	X	X	X
B. Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-	4.255.822	-7.749.500	

B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	-4.255.822	-7.749.500		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna mjera br. 10: Implementacija do sada nerealizovanih preporuka „Giljotine“ propisa</i>				
A.Trajanje reforme*	X	X	X	X
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	0	0	0	0
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)	0	0	0	0
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	0	0	0	0
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	0	0	0	0
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna mjera br. 11: Unapređenje procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja</i>				
A.Trajanje reforme*		X	X	
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)		-150 000		
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)		-150 000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformaska mjera br. 12: Postupanje katastarsa u skladu sa rokovima predviđenim Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</i>				
A.Trajanje reforme*	x	x	x	x
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	0	0	0	0
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)	0	0	0	0
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	0	0	0	0

B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	0	0	0	0
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformska mjera br.13: Uvođenje elektronske fiskalizacije u cilju smanjivanja neformalne ekonomije</i>				
A.Trajanje reforme*		x	x	x
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)		- 500.000		+11.000.000
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				+11.000.000
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)		- 500.000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformska mjera br.14:Unapređenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća</i>				
A.Trajanje reforme*	x	x	x	x
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)				
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)				
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	115.580.000	130.000.000 ⁴⁰		
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 15: Izgradnja Inovaciono-preduzetničkog centra "TehnoPolis" u Nikšiću</i>				
A.Trajanje reforme*	x	x	x	x
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-163.620	-872.186		
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	-163.620	-872.186		

⁴⁰Planiranih 30 mil€ za CKB COSME aranžman za 3 godine

B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)		70.000		1.000.000
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 16: Povećanje konkurentnosti privrednih društava kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta</i>				
A.Trajanje reforme*	X	X		
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-81.900	-100.000		
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	-81.900	-100.000		
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna reformska mjera 17: Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada</i>				
A.Trajanje reforme*		x	x	
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)		- 99.380,28	-81.311,14	
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)		- 99.380,28	-81.311,14	
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)				
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)		662.535,17	542.074,23	
<i>Prioritetna mjera 18: Realizacija ugovora o uslugama i grant šema sa ciljem unapređenja ljudskih resursa i povećanja zapošljivosti, kao i pristupa tržištu rada teže zapošljivim licima</i>				
A.Trajanje reforme*	x	x	X	
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-30.000,12	-343.314,31	-168.566,76	
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetke rashode (u €)	-30.000,12	-343.314,31	-168.566,76	
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	169.999,88	1.945.442,14	955.208,78	
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA	169.999,88	1.945.442,14	955.208,78	

uključujući WBIF (u €)				
<i>Prioritetna mjera 19: Izgradnja predškolskih ustanova radi povećanja obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem</i>				
A.Trajanje reforme*				
B.Neto direktni uticaj na budžet (ako ga ima)(u €)	-38.000,00	-91.200,00	-76.000,00	-19.000,00
B.1 Direktni uticaj na budžetske prihode (u €)				
B.2 Direktni uticaj na budžetske rashode (u €)	-38.000,00	-91.200,00	-76.000,00	-19.000,00
B.3 Moguće nebudžetsko finansiranje (u €)	200.000,00	4.800.000,00	4.000.000,00	1.000.000,00
- B.3.1 od čega opredijeljeno finansiranje iz IPA uključujući WBIF (u €)				
<i>Ukupni neto budžetski uticaj</i>				
Ukupni uticaj na budžetske prihode		/	/	+11.000.000
Ukupni uticaj na budžetske rashode (u €)		-62.359.580,6	-42.506.627,9 ⁴¹	-20.294.750

⁴¹Procjenom fiskalnih implikacija nijesu obuhvaćene sve prioritetne reformske mjere koje će se realizovati u 2017. i 2018. godini, te se podatak o ukupnom uticaju na budžetske prihode i rashode može smatrati minimalnim uticajem

Tabela 11: DINAMIČKI PLAN MJERA STRUKTURNIH REFORMI

Prioritetna reformskamjera br. 1: Implementacija sistema elektronskih javnih nabavki

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Početak tenderske procedure	Tenderska procedura	Tenderska procedura	<ul style="list-style-type: none"> • Ugovor • Početak implementacije projekta
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Izrada sistema	Izrada sistema	Izrada sistema	Obuke vezane za korišćenje sistema za zaposlene u UJN i stavljanje u funkciju potpuno funkcionalnog prototipa sistema
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
Početak korišćenja sistema Obuke za elektronski sistem za naručioce i ponudjače	Nastavak obuke	Nastavak obuke	Nastavak obuke

Priroitetna reformska mjera br. 2: UsklađivanjeStrategije razvoja saobraćaja, sa regionalnom agendom

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Obezbjedjenje sredstava za izmjenu strategije	Aktivnosti na izmjeni strategije	Aktivnosti na izmjeni strategije	Aktivnosti na izmjeni strategije
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna reformska mjera br. 3: Izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Mateševo autoputa Bar-Boljare

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
X	X	X	X
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
X	X	X	X
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
X	X	X	X

Prioritetna reformska mjera br.4: Modernizacija željezničke mreže-dionica Bar-Vrbnica pruge Bar-Beograd

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
X	X	X	X
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
X	X	X	X
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
X	X	X	X

Prioritetna reformska mjera br. 5: Projekat povezivanja elektroenergetskih sistema Crne Gore i Italije sa izgradnjom prenosne infrastrukture u zemlji i interkonekcijom sa Srbijom

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Izvođenje radova na: <ul style="list-style-type: none"> • TS 400/110/35 kV Lastva – 3.500.000 e • 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Lastva-Čevo -3.000.000e • 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Čevo-Pljevlja – 1.000.000e • pripremne aktivnosti za dio interkonekcije sa Srbijom. 	Izvođenje radova na: <ul style="list-style-type: none"> • TS 400/110/35 kV Lastva – 7.300.000 e • 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Lastva-Čevo – 4.000.000 e • 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Čevo-Pljevlja – 5.400.000 e • pripremne aktivnosti za dio interkonekcije sa Srbijom. 	Izvođenje radova na: <ul style="list-style-type: none"> • TS 400/110/35 kV Lastva – 1.500.000 e • 400kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Lastva-Čevo – 3.000.000e • 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Čevo-Pljevlja – 5.000.000e • pripremne aktivnosti za dio interkonekcije sa Srbijom. 	Izvođenje radova na: <ul style="list-style-type: none"> • TS 400/110/35 kV Lastva – 1.420.000 e • 400kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Lastva-Čevo – 1.840.000e • 400 kV dalekovod Lastva-Pljevlja, dionica Čevo-Pljevlja – 5.000.000e • pripremne aktivnosti za dio interkonekcije sa Srbijom.
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Završni radovi na svim objektima * Dinamicki plan za izvođenje radova na interkonekciji sa Srbijom će biti predmet dogovora sa operatorom prenosnog sistema Republike Srbije i još uvijek nije usaglašen			
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna reformska mjera br. 6: Unapređenje komunalne infrastrukture

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
<p>- Završetak pristupnog puta i elektro napajanja PPOVa KO TV</p> <p>- Očekuje se završetak radova na polaganju obalnog kanalizacionog kolektora u Bijeloj, Đenovićima, Zelenici i Meljinama u dužini od 1300m, distributivnogvodovoda u navedenim naseljima u dužini od 900m kao i polaganje potisnog cjevovoda za pumpne stanice u dužini od 550m. Takođe se planira izgradnja pumpne stanice Đenovići i okončanje radova na već započetih 6 p.stanica. Planira se primopredaja i puštanje u rad prioritete dionice od Forte Mare do PPOV-a početkom godine.</p> <p>- Završetak radova na oba segmenta kanalizacione mreže u Prijestonici Cetinje</p>	<p>- Planirani suvi i mokri testovi PPOVa Kotor Tivat</p> <p>- Očekuje se završetak radova na ispitivanju cjevovoda, kraj radova na montaži elektro i mašinske opreme u pumpnim stanicama, njihovo testiranje i puštanje u rad. Očekuje se završetak asfaltiranja ulica i šetališta na Rivijeri kao i preostalog dijela oko 150m na šetalištu 5 Danica. Planirano je vraćanje kamenih ploča i popločavanje šetališta 5 Danica od Forte Mare do Savine. Planira se primopredaja objekta i puštanje u rad nove kanalizacije do početka turističke sezone.</p>	<p>- Planirano puštanje PPOV-a Kotor/Tivat u rad</p>	
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna reformska mjera br. 7: Podrška investicijama u primarnu poljoprivrednu proizvodnju i prerađivačke kapacitete u cilju dostizanja standarda bezbjednosti hrane

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Objavlivanje javnog poziva, IPARD LIKE II, Mjera Agrobudžeta	Potpisivanje ugovora sa korisnicima IPARD LIKE II,	Realizacija,	Realizacija, raspisivanje javnog poziva za IPARD mjeru 1
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Realizacija mjere 1 IPARD-a	Realizacija mjere 1 IPARD-a	Realizacija mjere 1 IPARD-a	Realizacija mjere 1 IPARD-a
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
Nije Dostupno	Nije dostupno	Nije dostupno	Nije dostupno

Prioritetna reformska mjera br. 8: Podsticanje investicija u industrijskom sektoru sa naglaskom na prerađivačku industriju

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
-Raspisivanje Javnog poziva -Isplata prve rate korisnicima subvencija iz prvog Javnog poziva	-Postupak ocjenjivanja ispravnosti pristiglih prijava -Potpisivanje ugovora	-Isplata prve rate korisnicima subvencija iz drugog javnog poziva	Priprema dokumentacije u cilju raspisivanja novog javnog poziva
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
n.a	n.a	n.a	n.a
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
n.a	n.a	n.a	n.a

Prioritetna reformska mjera br.9: Unaprjeđenje turističke ponude na sjeveru Crne Gore kroz izgradnju neophodne infrastrukture na skijalištima

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
<p>Kolašin 1650 i Cmiljača – izgradnja elektrenergetske, telekomunikacione i hidrotehničke infrastrukture, prilazne saobraćajnice sa parkingom, bazne stanice i žičare.</p> <p>Savin kuk - projektovanje i izgradnja novih staza, ali I izrada projektne dokumentacije za rekonstrukciju puta i izgradnju parkinga.</p> <p>Žarski i Hajla - planirana izrada Konkursa, Idejnih rješenja, Studija, Glavnih projekata i izvođenje radova prilaznih saobraćajnica Mojkovac-Vragodo-Vrioca-Žarski katun, bazne stanice, vodosnabdijevanja i elektroenergetske infrastrukture.</p> <p>Akumulaciono jezero na Vučju - rješavanje otvorenih pitanja sa opštinom Nikšić;</p>	<p>Kolašin 1650 i Cmiljača – izgradnja elektrenergetske, telekomunikacione i hidrotehničke infrastrukture, prilazne saobraćajnice sa parkingom, bazne stanice i žičare;</p> <p>Savin kuk - projektovanje i izgradnja novih staza, ali I izrada projektne dokumentacije za rekonstrukciju puta i izgradnju parkinga;</p> <p>Žarski i HAJla - planirana izrada Konkursa, Idejnih rješenja, Studija, Glavnih projekta i izvođenje radova prilaznih saobraćajnica, bazne stanice, vodosnabdijevanja i elektroenergetske infrastrukture.</p> <p>Otpočinjanje aktivnosti na Vučju;</p>	<p>Kolašin 1650 i Cmiljača – izgradnja elektrenergetske, telekomunikacione i hidrotehničke infrastrukture, prilazne saobraćajnice sa parkingom, bazne stanice i žičare;</p> <p>Savin kuk - projektovanje i izgradnja novih staza, ali I izrada projektne dokumentacije za rekonstrukciju puta i izgradnju parkinga</p> <p>Žarski i Hajla - planirana izrada Konkursa, Idejnih rješenja, Studija, Glavnih projekta i izvođenje radova prilaznih saobraćajnica, bazne stanice, vodosnabdijevanja i elektroenergetske infrastrukture.</p> <p>Realizacija aktivnosti na Vučju;</p>	<p>Kolašin 1650 i Cmiljača – izgradnja elektrenergetske, telekomunikacione i hidrotehničke infrastrukture, prilazne saobraćajnice sa parkingom, bazne stanice i žičare;</p> <p>Savin kuk - projektovanje i izgradnja novih staza, ali I izrada projektne dokumentacije za rekonstrukciju puta i izgradnju parkinga;</p> <p>Žarski i Hajla - planirana izrada Konkursa, Idejnih rješenja, Studija, Glavnih projekta i izvođenje radova prilaznih saobraćajnica, bazne stanice, vodosnabdijevanja i elektroenergetske infrastrukture.</p> <p>Realizacija aktivnosti na Vučju;</p>
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u 2016.godini.</p>	<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u 2016.godini.</p>	<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u 2016.godini.</p>	<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u 2016.godini.</p>
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u prethodnom periodu.</p>	<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u prethodnom periodu.</p>	<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u prethodnom periodu.</p>	<p>Još uvijek ne postoji precizan plan, a njegovo koncipiranje će zavisiti od dinamike realizacije aktivnosti u prethodnom periodu.</p>

Prioritetna mjera br. 10: Implementacija do sada nerealizovanih preporuka „Giljotine“ propisa

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Realizacija dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja</p> <p>Implementacija projekta “Uprava po mjeri građana i biznisa”</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p>	<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Realizacija dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p>	<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Realizacija dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p>	<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Realizacija dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja</p> <p>Donošenje Zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p> <p>Izrada Analize efikasnosti funkcionisanja sistema izvršenja</p> <p>Donošenje Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata kojim će se definisati elektronsko poslovanje na nivou uređenja prostora i izgradnje objekata</p>
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Realizacija dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p>	<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Realizacija dobrovoljnog finansijskog restrukturiranja</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p> <p>Donošenje podzakonskih akata za elektronsko poslovanje (izdavanje građevinskih dozvola)</p>	<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p>	<p>Implementacija preporuka “Giljotine” propisa</p> <p>Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti</p> <p>Izrada Analize efikasnosti funkcionisanja sistema izvršenja</p> <p>Nadogradnja postojećih informacionih sistema koji će podržati elektronsko poslovanje (izdavanje građevinskih dozvola)</p>
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti	Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti	Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti	Implementacija mjera iz Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti Izrada Analize efikasnosti funkcionisanja sistema izvršenja
---	---	---	--

Prioritetna mjera br. 11: Unapređenje procesa izdavanja građevinske dozvole kroz nadogradnju postojećih informacionih rješenja

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
			donošenje Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata kojim će se definisati elektronsko poslovanje na nivou uređenja prostora i izgradnje objekata
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
	donošenje podzakonskih akata za elektronsko poslovanje		nadogradnja postojećih informacionih sistema koji će podržati elektronsko poslovanje
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna mjera br.12: Postupanje katastarsu u skladu sa rokovima predviđenim Zakonom o državnom premjeru i katastru nepokretnosti

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima	Postupanje u skladu sa zakonskom procedurom po jedinstvenim principima i rokovima

Prioritetna reformska mjera br. 13: Uvođenje elektronske fiskalizacije u cilju smanjivanja neformalne ekonomije

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Izrada projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije"	Izrada projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije "	Izrada projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije"	Izrada projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije "
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Implementacija projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije "	Implementacija projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije"	Implementacija projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije "	Implementacija projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije "
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
Implementacija projekta"Uvođenje elektronske fiskalizacije "			

Prioritetna reformska mjera br.14: Unapređenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Raspisivanje Javnih poziva za realizaciju kreditnih i faktoring aranžmana	Prijava, ocjenjivanje i odobrenje kreditnih i faktoring zahtjeva	Prijava, ocjenjivanje i odobrenje kreditnih i faktoring zahtjeva	Prijava, ocjenjivanje i odobrenje kreditnih i faktoring zahtjeva
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna reformska mjera br. 15: Izgradnja Inovaciono-preduzetničkog centra "Tehnopolis" u Nikšiću

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Dogradnja objekta i radovi oko hidro i elektro instalacija	Završetak radova na rekonstrukciji i adaptaciji Doma Vojske u Nikšiću u kome će biti smješten "Tehnopolis" Objavljivanje ToR-a u okviru IPA II za obuku i opremu	Tenderske procedure za opremanje objekta imobilijarom i dijelom opreme Konkurs za odabir stanara	Aktivnosti oko useljavanja stanara "Tehnopolisa" Potpisivanje ugovora o uslugama za obuke i opreme za Tehnopolis
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Realizacija obuka		Tenderska procedura za nabavku opreme za laboratorije Tehnopolisa	
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
Nabavka opreme za potrebe laboratorija Tehnopolisa			

Prioritetna reformska mjera br. 16: Povećanje konkurentnosti privrednih društava kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda kvaliteta

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
	Javni poziv (miminimum 1) za Program povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja	Ocijenjene aplikacije i potpisani Ugovori po Programu povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja	Evaluacija i isplata po javnim pozivima
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna reformska mjera 17: Razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja u skladu sa potrebama tržišta rada

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
X Razvoj alata za istraživanje tržišta rada Analiza postojećih kvalifikacija Analiziranje postojećih kurikuluma iz oblasti STEM nauka. Priprema izvještaja i detaljnog plana aktivnosti	X Istraživanje tržišta rada; Unapređenje kapaciteta sektorskih komisija Unapređenje modela profesionalnog razvoja nastavnika Razvoj najmanje 20 standarda zanimanja i 10 standarda kvalifikacija Definisanje ključnih pitanja / oblasti za revidiranje postojećih STEM programa Izrada nacrtu najmanje 5 novih ili inoviranih studijskih programa.	X Unapređenje kapaciteta sektorskih komisija; Obuka nastavnika Razvoj najmanje 20 standarda zanimanja i najmanje 10 standarda kvalifikacija Sprovođenje obuke profesora na STEM fakultetima za razvoj nastavnih planova i programa uključujući analize i predviđanja na tržištu rada. Obuka o inovativnim i multidisciplinarnim nastavnim metodama i prenosivim vještinama (inovacija, kreativnost, preduzetništvo) Komercijalizacija znanja i zaštite intelektualne svojine.	X Obuka nastavnika; Izrada najmanje 10 modularizovanih obrazovnih programa baziranih na ishodima učenja Priprema relevantnih smjernica i metodoloških priručnika.
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
X Obuka nastavnika; Izrada najmanje 10 modularizovanih	X Obuka nastavnika; Sprovođenje mehanizama karijernog		

obrazovnih programa baziranih na ishodima učenja; Razvoj mehanizama karijernog vođenja Priprema za akreditaciju i licenciranje inoviranih STEM programa.	vođenja Implementacija inoviranih STEM programa.		
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna reformskamjera 18: Pojednostavljenje pristupa tržištu rada teže zapošljivim licima, prevashodno licima sa invaliditetom i pripadnicima RE populacije

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Izrada analize o trenutnom stanju u oblasti socijalne inkluzije kada je u pitanju uključivanje ranjivih grupa na tržište rada	Izrada izvještaja o sprovedenoj analizi sa preporukama za unapređenje saradnje između ZZZ i centara za socijalni rad	Sprovođenje zajedničkih obuka ZZZ i centara za socijalni rad za rad sa teže zapošljivim licima Potpisivanje ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava za sprovođenje projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije Početak sprovođenja projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije	Izrada Sporazuma o saradnji između Zavoda za zapošljavanje i centara za socijalni rad - definisanje uloga, odgovornosti i metoda saradnje kada je u pitanju uključivanje teže zapošljivih lica na tržište rada Sprovođenje projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije Pružanje tehničke podrške korisnicima bespovratnih sredstava u sprovođenju projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017
Sprovođenje kampanje za podizanje svijesti javnosti o mogućnostima uključivanja ranjivih grupa (prvenstveno lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije) na tržište rada Sprovođenje projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije Pružanje tehničke podrške korisnicima bespovratnih sredstava u sprovođenju	Pružanje tehničke podrške korisnicima bespovratnih sredstava u sprovođenju projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije Sprovođenje projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije	Sprovođenje projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije i završetak svih ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava	

projekata stručnog osposobljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom i pripadnika RE populacije	Ažuriranje baze podataka Zavoda za zapošljavanje o licima koja su učestvovala u projektima stručnog osposobljavanja i zapošljavanja kroz dodjelu bespovratnih sredstava		
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018

Prioritetna mjera br. 19: Izgradnja predškolskih ustanova radi povećanja obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem

Q1 2016	Q2 2016	Q3 2016	Q4 2016
Dječiji vrtić Zagorič, Podgorica - Potpisivanje ugovora za izvođenje radova	Dječiji vrtić Zagorič, Podgorica - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Zagorič, Podgorica - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Zagorič, Podgorica - Izgradnja objekta
Dječiji vrtić Stari Aerodrom, Podgorica - Potpisivanje ugovora za izvođenje radova	Dječiji vrtić Stari Aerodrom, Podgorica - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Stari Aerodrom, Podgorica - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Stari Aerodrom, Podgorica - Izgradnja objekta
Dječiji vrtić Bar - Potpisivanje ugovora za izvođenje radova	Dječiji vrtić Bar - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Bar - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Bar - Izgradnja objekta
Dječiji vrtić Blok VI, Podgorica - Izrada Glavnog projekta	Dječiji vrtić Blok VI, Podgorica - Tenderska procedura za odabir izvođača radova	Dječiji vrtić Blok VI, Podgorica - Tenderska procedura za odabir izvođača radova	Dječiji vrtić Blok VI, Podgorica - Izgradnja objekta
Dječiji vrtić Pljevlja Izrada Glavnog projekta	Dječiji vrtić Pljevlja - Tenderska procedura za odabir izvođača radova	Dječiji vrtić Pljevlja - Tenderska procedura za odabir izvođača radova	Dječiji vrtić Pljevlja - Izgradnja objekta
Dječiji vrtić Tuzi - Tenderska procedura za izradu Glavnog projekta	Dječiji vrtić Tuzi - Izrada Glavnog projekta	Dječiji vrtić Tuzi - Tenderska procedura za odabir izvođača radova	Dječiji vrtić Tuzi - Tenderska procedura za odabir izvođača radova
Dječiji vrtić Ulcinj - Tenderska procedura za izradu Glavnog projekta	Dječiji vrtić Ulcinj - Izrada Glavnog projekta	Dječiji vrtić Ulcinj - Tenderska procedura za odabir izvođača radova	Dječiji vrtić Ulcinj - Tenderska procedura za odabir izvođača radova
Tenderska procedura za izradu Glavnog projekta za rekonstrukciju postojećih objekata u Podgorici, Ulcinju i Pljevljima	Izrada Glavnog projekta za rekonstrukciju postojećih objekata u Podgorici, Ulcinju i Pljevljima	Tenderska procedura za odabir izvođača radova za rekonstrukciju postojećih objekata u Podgorici, Ulcinju i Pljevljima	Tenderska procedura za odabir izvođača radova za rekonstrukciju postojećih objekata u Podgorici, Ulcinju i Pljevljima
Q1 2017	Q2 2017	Q3 2017	Q4 2017

Dječiji vrtić Zagorič, Podgorica - Završetak izgradnje objekta			
Dječiji vrtić Stari Aerodrom, Podgorica - Završetak izgradnje objekta			
Dječiji vrtić Bar - Završetak izgradnje objekta			
Dječiji vrtić Blok VI, Podgorica - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Blok VI, Podgorica - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Blok VI, Podgorica - Izgradnja objekta	
Dječiji vrtić Pljevlja - Izgradnja objekta Pljevlja	Dječiji vrtić Pljevlja - Izgradnja objekta Pljevlja	Dječiji vrtić Pljevlja - Izgradnja objekta Pljevlja	
Dječiji vrtić Tuzi - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Tuzi - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Tuzi - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Tuzi - Izgradnja objekta
Dječiji vrtić Ulcinj - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Ulcinj - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Ulcinj - Izgradnja objekta	Dječiji vrtić Ulcinj - Izgradnja objekta
Rekonstrukcija objekata u Podgorici, Pljevljima I Ulcinju	Rekonstrukcija objekata u Podgorici, Pljevljima I Ulcinju	Rekonstrukcija objekata u Podgorici, Pljevljima I Ulcinju	Rekonstrukcija objekata u Podgorici, Pljevljima I Ulcinju
Q1 2018	Q2 2018	Q3 2018	Q4 2018
Zatvaranje projekta	Zatvaranje projekta	Zatvaranje projekta	

8 PRILOZI

BDP (u mil. €)	3457.9		3,660.7		3,868.0		4,102.9		4,310.5	
Javna potrošnja	Ostvarenje 2014		Procjena 2015		Procjena 2016		Procjena 2017		Procjena 2018	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	1549.8	44.8	1532.4	41.9	1657.5	42.9	1669.5	40.7	1708.0	39.6
Porezi	950.1	27.5	920.6	25.1	971.3	25.1	1014.0	24.7	1042.5	24.2
Porez na dohodak fizičkih lica	136.8	4.0	128.2	3.5	133.1	3.4	138.3	3.4	141.6	3.3
Porez na dobit pravnih lica	45.0	1.3	43.6	1.2	45.2	1.2	47.1	1.1	48.7	1.1
Porez na promet nepokretnosti	14.9	0.4	16.0	0.4	16.3	0.4	16.6	0.4	17.0	0.4
Porez na dodatu vrijednost	497.6	14.4	467.9	12.8	488.1	12.6	513.8	12.5	531.9	12.3
Akcize	156.5	4.5	163.8	4.5	183.1	4.7	190.4	4.6	193.3	4.5
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	22.3	0.6	22.5	0.6	23.0	0.6	23.9	0.6	24.3	0.6
Lokalni porezi	71.1	2.1	72.0	2.0	73.9	1.9	74.9	1.8	76.4	1.8
Ostali republički porezi	6.0	0.2	6.5	0.2	8.7	0.2	9.0	0.2	9.4	0.2
Doprinosi	444.3	12.8	455.4	12.4	483.2	12.5	489.1	11.9	501.4	11.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	270.1	7.8	272.9	7.5	289.6	7.5	293.1	7.1	300.5	7.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	151.0	4.4	157.2	4.3	167.1	4.3	169.0	4.1	173.2	4.0
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	12.2	0.4	12.9	0.4	13.8	0.4	13.9	0.3	14.2	0.3
Ostali doprinosi	11.0	0.3	12.5	0.3	12.7	0.3	13.2	0.3	13.5	0.3
Takse	20.8	0.6	20.0	0.5	20.7	0.5	21.1	0.5	21.4	0.5
Naknade	71.9	2.1	81.8	2.2	73.5	1.9	74.9	1.8	76.3	1.8
Ostali prihodi	44.8	1.3	38.3	1.0	69.2	1.8	45.6	1.1	45.3	1.1
Primici od otplate kredita i sredstva prenijeta iz prethodne godine	8.6	0.2	7.2	0.2	7.4	0.2	7.5	0.2	7.6	0.2
Donacije	9.3	0.3	9.2	0.3	32.3	0.8	17.3	0.4	13.3	0.3
Javna potrošnja	1657.3	47.9	1772.1	48.4	1892.8	48.9	1920.5	46.8	1828.8	42.4
Tekuća javna potrošnja	1540.2	44.5	1,485.1	40.6	1,512.9	39.1	1,540.7	37.6	1,558.4	36.2
Tekući izdaci	699.3	20.2	717.3	19.6	770.4	19.9	793.2	19.3	794.7	18.4
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	424.2	12.3	424.7	11.6	455.8	11.8	459.3	11.2	461.9	10.7
Ostala lična primanja	14.3	0.4	13.9	0.4	12.4	0.3	11.6	0.3	11.5	0.3
Rashodi za materijal	34.8	1.0	33.6	0.9	37.0	1.0	38.3	0.9	38.8	0.9
Rashodi za usluge	62.3	1.8	56.6	1.5	53.8	1.4	55.2	1.3	55.9	1.3
Tekuće održavanje	25.2	0.7	24.9	0.7	25.5	0.7	25.9	0.6	26.4	0.6
Kamate	78.9	2.3	81.9	2.2	80.6	2.1	100.7	2.5	100.9	2.3
Renta	8.5	0.2	8.8	0.2	8.6	0.2	8.7	0.2	8.8	0.2
Subvencije	18.8	0.5	22.0	0.6	21.0	0.5	21.5	0.5	21.5	0.5
Ostali izdaci	32.3	0.9	31.9	0.9	35.3	0.9	34.7	0.8	34.8	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	66.2	1.9	19.0	0.5	40.4	1.0	37.2	0.9	34.2	0.8
Transferi za socijalnu zaštitu	492.8	14.3	499.8	13.7	534.4	13.8	544.9	13.3	560.3	13.0
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	134.5	3.9	167.6	4.6	186.1	4.8	181.2	4.4	182.5	4.2
Kapitalni izdaci	117.1	3.4	287.0	7.8	379.9	9.8	379.9	9.3	270.4	6.3
Pozajmice i krediti	3.8	0.1	4.5	0.1	4.6	0.1	5.4	0.1	4.9	0.1
Rezerve	16.0	0.5	17.9	0.5	17.4	0.5	16.0	0.4	16.0	0.4
Otplata garancija	15.3	0.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Neto povećanje obaveza	6.5	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	105.8	3.1	78.1	2.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Suficit/deficit	-107.5	-3.1	-239.7	-6.5	-235.3	-6.1	-251.0	-6.1	-120.9	-2.8
Primarni deficit	-28.6	-0.8	-157.8	-4.3	-154.7	-4.0	-150.3	-3.7	-20.0	-0.5
Otplata duga	452.2	13.1	608.5	16.6	450.2	11.6	263.0	6.4	163.5	3.8
Otplata duga rezidentima	254.4	7.4	236.7	6.5	59.7	1.5	58.0	1.4	43.6	1.0
Otplata duga nerezidentima	197.8	5.7	321.8	8.8	321.2	8.3	146.2	3.6	81.5	1.9
Otplata obaveza iz prethodnog perioda			50.0	1.4	69.4	1.8	58.8	1.4	38.4	0.9
Nedostajuća sredstva	-569.4	-16.5	-859.0	-23.5	-685.5	-17.7	-514.1	-12.5	-284.3	-6.6
Finansiranje	569.4	16.5	859.0	23.5	685.5	17.7	514.1	12.5	284.3	6.6
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	250.1	7.2	194.8	5.3	14.7	0.4	28.6	0.7	3.5	0.1
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	295.4	8.5	651.9	17.8	659.1	17.0	475.0	11.6	272.4	6.3
Prihodi od privatizacije	14.5	0.4	11.9	0.3	5.0	0.1	6.0	0.1	6.0	0.1
Transferi iz budžeta CG	2.8	0.1	0.4	0.0	1.1	0.0	1.1	0.0	1.1	0.0
Povećanje/smanjenje depozita	-9.7	-0.3	-10.8	-0.3	5.5	0.1	3.3	0.1	1.2	0.0

BDP (u mil. €)	3457.9	3660.7	3868.0	4102.9	4310.5
----------------	--------	--------	--------	--------	--------

Lokalna samouprava	Ostvarenje 2014		Procjena 2015		Procjena 2016		Procjena 2017		Procjena 2018	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	196.1	4.6	194.0	5.6	199.1	5.4	202.0	5.2	205.1	5.0
Porezi	116.9	2.7	119.6	3.5	123.1	3.4	124.4	3.2	126.9	3.1
Porez na dohodak fizičkih lica	32.4	0.8	33.0	1.0	34.4	0.9	34.3	0.9	35.0	0.9
Porez na promet nepokretnosti	13.4	0.3	14.6	0.4	14.9	0.4	15.2	0.4	15.5	0.4
Lokalni porezi	71.1	1.6	72.0	2.1	73.9	2.0	74.9	1.9	76.4	1.9
Takse	5.7	0.1	6.2	0.2	6.3	0.2	6.4	0.2	6.5	0.2
Naknade	54.5	1.3	55.1	1.6	56.2	1.5	57.3	1.5	58.4	1.4
Ostali prihodi	15.1	0.4	10.2	0.3	10.5	0.3	10.8	0.3	10.1	0.2
Primici od otplate kredita i sredstva prenijeta iz prethodne godine	0.1	0.0		0.0	0.0	0.0		0.0		0.0
Donacije	3.8	0.1	3.0	0.1	3.1	0.1	3.1	0.1	3.2	0.1
Izdaci	196.5	4.6	153.5	4.4	160.4	4.4	164.7	4.3	168.0	4.1
Tekuća budžetska potrošnja	147.1	3.4	108.5	3.1	115.4	3.2	119.7	3.1	123.0	3.0
Tekući izdaci	64.3	1.5	64.8	1.9	68.4	1.9	70.6	1.8	73.0	1.8
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	36.8	0.9	37.0	1.1	40.0	1.1	41.3	1.1	42.6	1.0
Ostala lična primanja	2.3	0.1	2.3	0.1	2.4	0.1	2.4	0.1	2.5	0.1
Rashodi za materijal	6.2	0.1	6.2	0.2	6.3	0.2	6.6	0.2	6.8	0.2
Rashodi za usluge	8.2	0.2	8.2	0.2	8.4	0.2	8.7	0.2	9.0	0.2
Tekuće održavanje	4.0	0.1	4.1	0.1	4.2	0.1	4.3	0.1	4.5	0.1
Kamate	3.4	0.1	4.0	0.1	4.1	0.1	4.2	0.1	4.4	0.1
Renta	0.5	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0
Subvencije	0.4	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0	0.5	0.0
Ostali izdaci	2.5	0.1	2.0	0.1	2.0	0.1	2.1	0.1	2.2	0.1
Transferi za socijalnu zaštitu	0.6	0.0	0.6	0.0	2.0	0.1	2.1	0.1	2.1	0.1
Prava iz oblasti socijalne zaštite	0.6	0.0	0.6	0.0	2.0	0.1	2.1	0.1	2.1	0.1
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	35.5	0.8	38.0	1.1	39.7	1.1	41.0	1.1	42.4	1.0
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	21.4	0.5	22.2	0.6	23.6	0.6	24.4	0.6	25.1	0.6
Ostali transferi	14.1	0.3	15.8	0.5	16.1	0.4	16.7	0.4	17.3	0.4
Kapitalni izdaci	49.4	1.1	45.0	1.3	45.0	1.2	45.0	1.2	45.0	1.1
Pozajmice i krediti	1.3	0.0	2.2	0.1	2.3	0.1	3.0	0.1	2.5	0.1
Rezerve	2.5	0.1	2.9	0.1	3.0	0.1	3.0	0.1	3.0	0.1
Otplata garancija	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	40.6	0.9	0.0	0.0		0.0		0.0		0.0
Neto povećanje obaveza	2.4	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Suficit/deficit	-0.4	0.0	40.5	1.2	38.6	1.1	37.3	1.0	37.1	0.9
Primarni deficit	3.0	0.1	44.5	1.3	42.7	1.2	41.5	1.1	41.5	1.0
Otplata duga	18.1	0.4	67.0	1.9	57.0	1.6	55.0	1.4	51.0	1.2
Otplata duga rezidentima	15.3	0.4	15.0	0.4	15.0	0.4	16.0	0.4	16.0	0.4
Otplata duga nerezidentima	2.7	0.1	2.0	0.1	12.0	0.3	14.0	0.4	15.0	0.4
Otplata obaveza iz prethodnog perioda			50.0	1.4	30.0	0.8	25.0	0.6	20.0	0.5
Nedostajuća sredstva	-22.8	-0.5	-27.0	-0.8	-18.4	-0.5	-17.7	-0.5	-13.9	-0.3
Finansiranje	22.8	0.5	27.0	0.8	18.4	0.5	17.7	0.5	13.9	0.3
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	5.2	0.1	19.57	0.57	4.70	0.13	5.33	0.14	3.5	0.09
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	4.6	0.1	2.00	0.06	2.00	0.05	2.00	0.05	2.0	0.05
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	7.9	0.2	5.00	0.14	5.00	0.14	6.00	0.16	6.0	0.15
Korišćenje depozita lokalne samouprave	-4.4	-0.1	-0.5	0.0	5.5	0.2	3.3	0.1	1.2	0.0
Transferi iz budžeta CG	2.8	0.1	0.4	0.0	1.1	0.0	1.1	0.0	1.1	0.0

Crna Gora
Jedinstvena lista prioritetnih infrastrukturnih projekata
(SPP) za 4 sektora ⁴²

.	Naziv Projekta	Strateška relevantnost projekta	Zrelost projekta shodno Metodologiji	Ukupna procjena troškova (mil €)
SEKTOR ENERGETIKE				
1	Korišćenje hidropotencijala i Upravljanje vodama slivova svih rijeka	81%	2c	14.000
2	ITALIJA-CG-SRB-BIH Energetska Interkonekcija – crnogorski dio Segmenti projekta: 1) Izgradnja TS 400/110/35 kV Lastva (i proširenje TS Pljevlja) 2) Izgradnja DV 400 kV Lastva –Čevo 3) Izgradnja DV 400 kV Čevo –Pljevlja (i DV110 kV Brezna-Žabljak) 4) Izgradnja DV 400 kV Pljevlja – državna granica sa Srbijom 5) Zanjena visokonaponske opreme u trafostanicama 6) Rekonstrukcija sistema zaštite u prenosnoj mreži 7) Rekonstrukcija TS 400/220/110 kV Pljevlja i TS 400/110/35 kV Ribarevine 8) Izgradnja TS 110/35 kV Brezna	75%	Segmenti:1) 2) 3) 8) - 1a Segment: 4) - 2c Segmenti:5) 6) 7) - 1b	131.284
3	Jadransko Jonski gasovod	75%	2c	122,734
4	Hidroelektrana Komarnica	73%	2c	187.700
5	Hidroelektrana Morača	73%	2c	501.025
6	Unaprijeđenje energetske efikasnosti u javnim zgradama	58%	1b	97.440
7	Unaprijeđenje kvaliteta napajanja turističkih regija Projekat se sastoji od sledećih segmenata: A. Poluostrvo LUŠTICA 1) Izgradnja TS 110/35kV, 2x40MVA Radovici (Luštica) i priključnih kablova 110kV (dva kabla od TS Radovici do TS Tivat dužine 12.5km) B. HERCEG NOVI 2) Izgradnja dalekovoda 110kV Viulsi-Herceg Novi i rekonstrukcija trafostanice 110/35kV Vilusi 3) Rekonstrukcija dalekovoda 110kV Nikšić - Bileća (dionica Nikšić Vilusi) C. DURMITOR 4)Izgradnja TS 110/35kV Žabljak D. BOKA KOTORSKA 5) Izgradnja dalekovoda 110kV Lastva - Kotor 6) Rekonstrukcija dalekovoda 110kV Lastva - Tivat E. BUDVA 7)Rekonstrukcija dalekovoda 110kV Lastva - Budva F. ULCINJ 8) Izgradnja TS 110/35kV Zeta (Golubovci) i dalekovoda 110kV Podgorica 5 - Golubovci - Virpazar 9) Izgradnja dalekovoda 110kV Virpazar –Ulcinj	56%	Segment: 9) - 2c Segment: 1) - 2c Segmenti:2)3)5)6)7) -2b Segmenti: 4) 8) - 2b	55.470
8	Studija o tehničkim uslovima za priključenje obnovljivih izvora energije na mrežu i uticajima na rad elektroenergetskog sistema	56%	2c	1.000
9	Izgradnja 35kV DalekovodaAndrijevica – Gusinje	44%	2b	1,839
10	Regularizacija neformalnih naselja u Crnoj Gori	35%	1b	0.600
SEKTOR SAOBRAĆAJA				
1	Rekonstrukcija i modernizacija želj. pruge Bar - Vrbnica (granica sa Srbijom) 1)Rehabilitacija kolosjeka (gornji stroj), propusti, egulacija vodotoka, rekonstrukcija čeličnih mostova 2) Sanacija kosina 3) Sanacija klizišta, tunela, betonskih mostova i elektro radova	96%	1) 1a 2) 1b 3) 2a	247.790

⁴² Izvor: Sekretarijat za razvojne projekte Crne Gore

2	Autoput Bar - Boljare, dionica Mateševo –Andrijevic	94%	2b	294.840
3	Primorska varijanta JJA - Brza saobraćajnica duž Crnogorskog primorja 1) Most preko Bokokotorskog zaliva, vijadukt i pristupni putevi 2) Zaobilaznice Tivat i Bar 3) Zaobilaznice Herceg Novi i Budva, Put Tivat-Sozina, Put Bar-Granica sa Albanijom	94%	1) 1b 2) 2a 3) 2c	950.400
4	Autoput Bar - Boljare, dionica Smokovac - Tološi - Farmaci (obilaznica oko Podgorice)	92%	2b	233.120
5	Autoput Bar - Boljare, dionica Đurmani - Farmaci	92%	2b	404.080
6	Autoput Bar - Boljare, dionica Andrijevic - Boljare	92%	2b	731.160
7	Rekonstrukcija i modernizacija želj. linije Podgorica - Tuzi - granica sa Albanijom (do Tirane)	88%	2a	35.000
8	Saobraćajni informacijski sistem za upravljanje (VTMIS) i odgovor na pomorske incidente	84%	1b	5.000
9	Razvoj Aerodroma Podgorica 1) Rekonstrukcija i proširenje manevarskih površina	84%	2c 1) 2a	94.842
	Naziv Projekta	Strateška relevantnost projekta	Zrelost projekta shodno Metodologiji	Ukupna procjena troškova (mil €)
	SEKTOR ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE			
1	Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda+ prikupljanje otpadnih voda faza I, Podgorica	98%	2a	38.000
2	Regulacija korita rijeke Lim, Berane	86%	2c	7.400
3	Regulacija korita rijeke Čehotine, Pljevlja	86%	1b	6.545
4	Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV) - I faza, Bijelo Polje	85%	2b	6.066
5	Izgradnja sistema za prečišćavanje otpadnih voda u opštini Rožaje	84%	2c	8.490
6	Sakupljanje otpadnih voda Faza II – Podgorica	82%	2a	13.860
7	Reciklažni centar Možur, Bar	82%	1b	2.800
8	Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV) - I faza + vodosnabdijevanje I faza, Cetinje	80%	2b	10.235
9	Unapređenje sistema upravljanja otpadom kroz dizajn i izgradnju 4 reciklažna dvorišta, nabavku opreme i ostale prateće tehničke neophodne komponente u Podgorici	76%	2a	3.298
10	Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i kanalizacione mreže – Plav	76%	2b	8.671
11	Izgradnja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda i segmenata vodovodne i kanalizacione mreže u opštini Kolašin	75%	1b	3.200
12	Izgradnja kanalizacione mreže u Štoju	75%	2c	24.300
13	Regulacija atmosferske kanalizacije u Djerane 1 i 2, u opštini Ulcinj	73%	2c	3.300
14	Valorizacija plastičnih materijala odabranih u Regionalnom centru za reciklažu i proizvodnju granulata i folije, Podgorica	73%	1b	0.860
15	Poboljšanje sistema upravljanja otpadnim vodama u opštini Mojkovac	69%	2b	2.000
16	Vatrogasni dom Pljevlja	67%	1a	1.200
17	Izgradnja kanalizacione mreže u Žabljaku	65%	2a	0.420
18	Reciklažno dvorište / transfer stanice u Plužinama	65%	2c	0.440
19	Reciklažno dvorište u Kolasinu	65%	2a	0.300
20	Izgradnja primarne mreže kanalizacije u gradskom području Ulcinja	65%	2c	11.500
21	Reciklažno dvorište / transfer stanice u Šavniku	64%	1b	0.250
22	Izgradnja reciklažnog dvorišta i sanacija bivšeg odlagališta otpada i izgradnja transfer stanice u Plavu	64%	2a	0.330
23	Sanacija klizišta Biogradske rijeke i rješavanje hidroloških problema u slivu Biogradskog jezera i Biogradske rijeke	62%	2a	0.500
24	Postrojenje za preradu pitke vode u opštini Ulcinj	62%	2c	4,07
25	Unapređenje sistema vodosnabdijevanja u opštini Plav	62%	2b	3.410
26	Izgradnja transfer stanice u Pljevljima	62%	2c	0.700
27	Izgradnja glavnog dovoda sirove vode Potpeć-Pliješ sa povratnim cjevovodom, Pljevlja	60%	2b	7.350
28	Izgradnja i rekonstrukcija postrojenja za prečišćavanje pitke vode Pliješ , Breznica i	60%	2c	1.500

	Bogiševac, Pljevlja			
29	Cjevovod Vrelo Bistrice (Majstorovina) - Rezervoar Pobrjnica, Bijelo Polje	60%	2b	1.250
30	SANACIJA "Glavnog ponora " na Cetinju	60%	2b	0.520
	Naziv Projekta	Strateška relevantnost projekta	Zrelost projekta shodno Metodologiji	Ukupna procjena troškova (mil €)
	SEKTOR DRUŠTVENE DJELATNOSTI			
1	Rekonstrukcija prostora za HLA laboratoriju i HLA tipizaciju u Crnoj Gori	93%	2a	0.173
2	Unaprijeđenje efikasnosti sudova: 1)Rekonstrukcija i adaptacija sudova: Viši sud Bijelo Polje, Osnovni sud Podgorica, Osnovni sud Nikšić, uz prilagođavanje navedenih objekata za pristup sudovima licima sa invaliditetom; 2) Rekonstrukcija zgrada osnovnih sudova u Kotoru, Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju i Beranama u cilju povećanja energetske efikasnosti; 3) Unapređenje efikasnosti kroz implementaciju " pristupa u jednom koraku" ("one-stop-shops")	91%	1) 2a 2) 2a 3) 2c	2.124
3	Izgradnja Zatvora Bijelo Polje	83%	2b	6.366
4	Rekonstrukcija energetskog bloka- trafostanice i pomoćnih izvora napajanja Kliničkog centra Crne Gore	83%	2a	0.377
5	Tretiranje otpadnih medicinskih voda u Kliničkom centru Crne Gore	79%	2c	1.548
6	Program energetske efikasnosti u zdravstvenim objektima	79%	2a	12.000
7	Korišćenje obnovljivih izvora energije u snabdijevanju električnom energijom, pripremi tople sanitarne vode i hlađenju Kliničkog centra Crne Gore	75%	2a	1.090
8	Rekonstrukcija prostora za obezbjeđenje uslova za funkcionisanje regionalnog Instituta za tropske bolesti	73%	2c	0.080
9	Rekonstrukcija informatičke infrastrukture u pravosudnim institucijama koje koriste PRIS u Crnoj Gori	63%	2a	1.310
10	Visoko obrazovanje: 1)rekonstrukcija i nadgradnja objekata starog studentskog doma, Podgorica; 2) Izgradnja objekata za novi studentski dom, Cetinje; 3) Izgradnja objekata za potrebe muzičke akademije, Cetinje; 4) Izgradnja objekata za potrebe Dramske akademije, Cetinje	63%	1) 2a 2) 2a 3) 1a 4) 1a	11.014
11	Gimnazije: 1) Izgradnja novog objekta - Nova gimnazija Podgorica; 2)Izgradnja novog objekta - Nova gimnazija Ulcinj; 3) Izgradnja novog objekta - Nova gimnazija Bar	59%	1) 2a 2) 2a 3) 2a	13.005
12	Osnovno obrazovanje: 1) Izgradnja novog objekta - JU OŠ "Dušan Korać" i JU Škole za osnovno muzičko obrazovanje, Bijelo Polje; 2) Izgradnja novog objekta - osnovna škola u naselju Tološi, Podgorica 3) Dogradnja postojećeg objekta JU OŠ "25. maj" , Rožaje; 4) Izgradnja sportske sale - JU OŠ "Lovčenski partizanski odred", Cetinje; 5) Izgradnja novog objekta - osnovna škola u naselju Zabjelo, Podgorica	59%	1) 1a 2) 2a 3) 2a 4) 2a 5) 2c	17.495
13	Predškolsko obrazovanje: 1)Izgradnja novog objekta - dječiji vrtić i jaslice, Rožaje; 2) Rekonstrukcija,dogradnja i nadgradnja - dječiji vrtić i jaslice, Kotor; 3) Dogradnja i nadgradnja - dječiji vrtić (Donja Gorica), Podgorica; 4)Dogradnja postojećeg objekta - dječiji vrtić i jaslice (u Ulici Nikca od Rovina), Podgorica; 5) Izgradnja novog objekta - Dječiji vrtić i jaslice, Bijelo Polje	57%	1) 2a 2) 2a 3) 2a 4) 2a 5) 2c	5.975
14	Izgradnja zgrade Državnog tužilaštva u Podgorici	55%	2c	7.899
15	Izgradnja zgrade Vrhovnog suda	53%	2c	3.839

Grupa 1 – Spremni za raspisivanje tendera i izvođenje

Grupa 1a – projekti sa urađenom tehničkom dokumentacijom, spremni za pripremu tendera ili sprovođenje tenderske procedure;

Grupa 1b – projekti kod kojih je u toku izrada tehničke dokumentacije, nakon izrade iste spremni za tendersku proceduru, ili se čekaju neka finalna odobrenja / dozvole.

Grupa 2 – Spremni za pripremu projektne dokumentacije

Grupa 2a – projekti sa kompletiranom prostorno-planskom dokumentacijom i riješenim imovinsko-pravnim odnosima;

Grupa 2b – projekti sa kompletiranom prostorno-planskom dokumentacijom i neriješenim imovinsko-pravnim odnosima ili je postupak rešavanja istih u toku.;

Grupa 2c – projekti sa nedostacima u prostorno-planskoj dokumentaciji i neriješenim imovinsko- pravnim odnosima ili je postupak rješavanja istih u toku.